

tüne çıkması,

— Bilimsel verileri ve yorumları yayınlama gücüne sahip olması gerekir.

Burada, Üniversitenin dar bir katılımı öngören (bilimsel, yönetsel ve eleştiri katkısı kastedilmektedir) çerçeveyi aşarak her türlü güvenceye sahip, bilimsel öğretim, araştırma ve eleştiri özgürlüğünü çekinmeden kullanan; bilimden yönetime kadar topluma ilişkin tüm sorunların çözümüne katılan ve bunu geniş bir kitlenin katılımını sağlayarak yapan bir kurum olması hedef olarak gösterilmektedir. Özerkliğin böyle yorumlanması gereği ifade edilmektedir. Kısaca fildişi kuleler yıkılsın denilmektedir.

V — DENETİMDE KULLANILAN YÖNTEMLERDE YENİ BOYUTLAR

Günümüzde siyasal iktidarın üniversiteleri, daha geniş bir deyimle yüksek öğrenimi, dikey ilişkiler içinde denetim altında tutmasının dolaylı ve dolaysız yeni yolları gündeme gelmiş ve genişleyen biçimde yaşama geçirilmeye başlamıştır.

a — DOLAYSIZ DENETİM YOLLARI

Bu yolun en yaygın uygulanış biçimi yüksek öğrenimin ağırlık noktasını Üniversiteler dışına kaydırmaktır. Son yıllarda İktisadi ve Ticari İlimler, Devlet Mühendis ve Mimarlık Akademileri, Eğitim Enstitüleri ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yüksek okulların açılması ve bunların Üniversite Özerkliği açısından sahip oldukları durum bu yola en güzel örnektir. Bunların yanısıra özel yasa ile kurulan yeni bölgesel üniversitelerde denetimin daha etkin olduğu alanlardan bir diğerini meydana getirmektedir.

Bölgesel Üniversitelerin sayısı 1980 yılı başında 12'ye ulaşmıştır. Bu Üniversitelere geçekundu üniversite deyimini ile yaklaşmak kuruluş ve işlevlerine uygun düşecektir. Bunlar bir yandan bağlı oldukları grupların özelemleri doğrultusunda hareket ederken, bir yandan da pahalı bir öğretimi gerçekleştirmektedirler. Örneğin 1977 bütçesinde bu üniversitelerde öğrenci başına yapılan harcama şöyledir:

19 Mayıs Üniversitesi (Samsun)	552.102 TL.
İnönü Üniversitesi (Malatya)	327.800 TL.
Fırat Üniversitesi (Elazığ)	231.110 TL.
Çukurova Üniversitesi (Adana)	654.248 TL.
Cumhuriyet Üniversitesi (Sivas)	1.324.329 TL.
Anadolu Üniversitesi (Eskişehir)	405.308 TL.
İstanbul Üniversitesi	38.672 TL.
Ankara Üniversitesi	53.632 TL.
Hacettepe Üniversitesi	128.225 TL.
Ege Üniversitesi	78.524 TL.

Kaynak: Dr. Hatipoğlu, *Bölgesel Üniversiteler*, Tümas Yayını, Ankara 1980, s. 9.

Bu Üniversiteler aslında bir büyük Üniversiteye bağımlıdır. Hepsini Üniversitelerarası Kurulda temsil ettiği için, bu kurum aracılığı ile hem siyasal iktidarın, hem de bağlı oldukları üniversitenin ağırlığını, yüksek öğrenim üzerinde hissettirirler. Diyarbakır Tabip Odasının 18 Mart 1979 günü, Genel Kurul bildirisini kaleme aldığı bildiri, bu üniversiteler üzerindeki anti-demokratik baskıyı sergileyecek önemli bir kanıttır. Söz konusu bildiri de şunlara değinilmektedir: "Diyarbakır Tıp Fakültesine egemen olan anti-demokratik görüşlerden kaynaklanan uygulamalardan ötürü, kuruluştaki görev öğretim üyelerinin çoğunluğu ayrılmak zorunda kaldıklarından bugün fakülte öğretim kadrosunun yüzde-seksen noksanıyla çalışma zorunda bırakılmıştır. Üstelik bölge çocuklarının kariyer yapmalarına engel olunmaktadır. Asistan alımında siyasal eğilim ve doğum yerleri tercihinin ilişkin şikayetler genel huzursuzluk yaratacak boyutlara ulaşmıştır. Fakülte yönetimi tarafından asistan ve uzman asistanlar üzerinde özel yaşama müdahale anlamına gelecek boyutlara ulaşan bir baskı yapılmaktadır".²²

Kuramsal olarak bu yeni Üniversiteler Anayasanın 120. maddesi uyarınca özerk ve üniversiteler yasasının genel ilkelerine uyma durumundalarsa da, mali açıdan —özellikle ilk yatırımlar yönünden— siyasal iktidarın denetimine açıktırlar. Böylece akademiler, yüksek okullar ve özel yasalı bölge üniversiteleri, iktidarın bilim, düşünce, araştırma ve öğretim üzerine kurduğu egemenliğin yeni aletleri haline gelmişlerdir.

²² Toplum Ve Hekim Dergisi, Nisan 1979, Sayı 16.

Bugün, üniversite ve yüksek okulların dolaylı denetim yolları daha yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle iktidarın tabanını oluşturan toplum katmanlarının firma, vakıf vb. gibi araçlarla üniversite öğretim programlarından, araştırma planlarına kadar bütün faaliyetlerini yönlendirmektedirler. Bu dolaylı etkiler, en alt düzeyde, yerel üniversiteler ve yüksek okullar yönetimi ile yöre burjuvazisinin işbirliği biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Yörenin egemen toplum katmanlarının öncülük ettiği dernekler ilk aşamadaki yatay işbirliğini oluşturmaktadır. Zamanla bu ilişki dikey ilişkileri içermeye başlamakta, böylece yerel üniversiteler bir yandan bu egemen katmanların gereksindiği nitelikli emekgücünü sağlamakla, diğer yandan gene bu katmanların geniş ölçüde yararlanacağı araştırmaları yapmaktadır.

Yerel üniversitelerin ötesinde, Türkiye düzeyinde en nitelikli öğretimi sağlama iddiasında olan bir kaç üniversite yerli tekellerle uluslararası kurumların ağırlık verdiği projeler üzerinde çabşarak bir nev'i dolaylı denetim altına girmiş durumdadırlar. Özellikle holdingleşen vakıflarla ya da büyük burjuvazinin açıktan yönetimine katıldığı vakıf benzeri yan kuruluşlarla siyasal iktidarın tabanı olan sınıf ve katmanların denetimini kabul etmektedirler.

Bu üniversiteler ya da onlara bağlı Fakülte ve Enstitülerin, Dünya Bankası, Nüfus Konseyi, Dünya Doğurganlık Araştırması vb. gibi kurumlarla ortak araştırmalar yürüttükleri bilinmektedir.

Diğer yandan belirli tekellerden proje alan üniversite ve fakülte sayıları da her geçen gün artmaktadır. En ilerici öğretim üyelerine sahip fakülte ve enstitülerde bile, asgari bir kamu araştırma projesi olabilme yarışını görmektedir.

Üniversite ve ona bağlı fakültelerin kurum olarak aldıkları projeler yanısıra öğretim üyeleri de bireysel ilişkilerle bu tekeller, büyük firmalar, uluslararası kuruluşlar ya da en azından kamu kesiminin proje veren ya da danışmanlı hizmeti isteyen bölümleri ile bağlantı kurmuşlardır.

Bu dolaylı ve doğrudan ilişkiler daha demokratik bir üniversite için gerekli yatay ilişkileri oratadan kaldırmak-

tadır. Bunların yerini demokratikleşme doğrultusunda geriye dönüş işareti olan dikey ilişkiler almaktadır. 1950-1970 döneminde toplumdaki çeşitli olaylar karşısında çözüm önerileriyle —doğru, yanlış— sesini bir ölçüde yükseltmeğe çalışan üniversiteler geride kalmış, yerlerine uzlaşmacı, sessiz ve ne için, kim için bilim yaptığı belli olmayan kurumlar sahneye çıkmıştır. Oysa geride bıraktığımız yıllar karşılaştırma yapamayacağımız kadar uzak değildir. Hafızalarımızda bizi yanıltacak kadar bu günleri geride bırakmadı.

VARGI

Cumhuriyet dönemini, yukarda yaptığımız gibi, hızlı ve kuşbakışı gözden geçirdiğimizde, şu genel yargıya —bazı kısa dönemler dışında— üzülmeye varıyoruz: Üniversite kendi içinde ve dışında daha ileri bir demokrasiden yana tavır almamıştır.

Bu vargı tek tek bireyleri ya da kurumları suçlama anlamına gelmemelidir. Yalnızca varılan noktayı belirleyen bir bulgudur. Bu vargıya bizi ulaştıran kanıtlar ise şöyle sıralanabilir:

a — Gericici bir yapıya sahip siyasal iktidarlar öğretim üyelerinin önemli bir bölümünü daima yanlarında bulmuşlardır.

b — Üniversiteler ellerindeki yasal olanaklardan yararlanarak kendi içlerinde yönetsel ve bilimsel demokratik bir örgütlenmeyi başaramamışlardır.

c — Öğrencilerine ne toplumsal yaşamdaki yerlerini gösterebilmişler, ne de onların daha demokratik bir işbirliği önerisine cesaret verecek bir tavrın içine girebilmişlerdir.

d — Sonuçta, öğrencilerin bir bölümü; kendilerini bütün toplumsal sınıflardan soyutlayarak, umutsuzluğun kamçıldığı bir maceracılığın içinde tüketilmiş; bir başka bölümü, bilimin kendilerine sunulandan ibaret fil dişi kulesi içinde dar görüşlü bir otomat çalışmasının içinde koşullanmış; bir bölümü de içinde yaşadıkları toplumda oluşan ve gelişen olaylardan kopuk, yoz ve yitik bir özentili yaşamını seçmişlerdir.

Kuşkusuz, öğretim üyelerinden, öğrencilere kadar uzanan bu davranışlar siyasal iktidarın olayları istediği gibi yön-

lendirmesi ve denetlemesi sonucunu getirmiştir. Böylece 1980'li yıllar başlarken Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal bunalıma, bu bunalımın doğal bir uzantısı olarak Üniversite bunalımında eklenmiştir.

Aslında Üniversite bunalımı gelişmiş ve az gelişmiş kapitalist ülkelere özgü genel bir bunalım niteliğindedir. Burada bunalım sözcüğünü kullanırken neyi kastetmekteyiz? Olayın iki somut görünümü vardır:

(İ) Eğitim sisteminin, özellikle üniversitelerde simgeleşen yüksek öğrenimin üretilmesinin çağdaş bilimsel ve teknik gelişmeye uymaması, bunun da ötesinde toplumsal gelişmeye uyumlanmaması sistemin iyileştirilememesini nesnel olarak zorunlu kılmaktadır.

(İİ) Mevcut toplumsal ilişkiler genelde eğitim sisteminin, özeldede yüksek eğitim sisteminin iç olanaklarını sınırlamakta, dolayısıyla gelişimine sekte vurmaktadır.

Bu iki görünüm bunalımın ana nedenlerini meydana getiren sorunlarında özünü ifade etmektedir. Bu sorunlar, mevcut düzen çerçevesinde nesnel olarak çözümlenemezse —ki öyle görünüyor— bunalım daha da keskinleşecektir. Bunalım, siyasal toplumun üniversitelerle olan yatay ilişkilerini de zayıflattığı için bir kısır döngü örneği kendini —çoğu kere genişleterek— sürekli bir biçimde üretmektedir.

Ne yazık ki, bunalımın temelinde yatan ve onu sürekli olarak genişlemiş biçimde üreten siyasal toplumla yatay ilişkilerinin zayıflaması ve bunların güçlü dikey ilişkilere dönüşümü olgusu toplumbilim, eğitim vb. gibi bilim dallarında çalışan bir çok bilim adamı tarafından görülememektedir.

Günümüzde, yüksek eğitim bunalımı (gelişme düzeyi ne olursa olsun kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda) üssel olarak artma eğilimindedir. Sonuçta, bu toplumlarda bilimsel ve teknik devrimin gereklerine uygun düzeyde eğitim ya sınırlanmakta ya da egemen sınıfın kendi içine yönelik olarak verilmektedir. Büyük emekçi kitlelerine ise yalnızca dar bir alanda beceriyi arttıran ikinci tip eğitim uygulanmaktadır. Kuşkusuz bu ikinci tip eğitimi görenler çağdaş bilimsel ve teknolojik düzeyin gerisinde kaldıkları için ya lumpen aydın durumuna düşmekte ya da daha eğitim sırasında umutsuzluğa kapılarak ikinci, üçün-

cü sınıf istihdam olanaklarına bile razı, dikey ilişkilerle yetinmeye hazır hale gelmekte.

Bunun da ötesinde üniversiteler toplumsal işlevlerini de yitirmektedirler. Burjuva eğitim sistemi ile ekonomideki, bilimdeki ve teknikteki ilerlemenin gerekleri arasındaki ayrılık, sistemdeki bunalımın yalnızca tek bir yanını anlatmaktadır. Bunalımın ikinci yanı ise şudur: günümüzde eğitimin toplumsal işlevi sermayenin buyurduğu yönün tümüyle karşıtı yönde gelişme göstermeğe başlamıştır. Konuya eğilen araştırmacılar bunu söylemekten kaçınmaktadırlar.²³ Özellikle öğretim üyelerinin her geçen gün daha ilerici ve demokrat davranışları, ve öğrencilerinde 1965'den sonra büyüyen eylemleri bunalımın bu yanının temel göstergeleridir.

Bir yandan devlet kapitalizminin siyasal toplumu dar bir kapsama indirgeme çabaları, diğer yandan bu çabaların sonucu daha bir kristalleşen bürokratik iktidar mekanizması ile artan otoritenin karşısında bireysel özgürlüğün daha da bir amaç olarak öne çıkması sonucu üniversite üyeleriyle öğrencilerin bir bölümü sol radikalizmin yalnızca "red-diyelerden" oluşan belgelerine sarılmışlardır. Örneğin anti-tekelci mücadele, "somut bir anlam taşımayan anti-otoriter, anti-hiyerarşik bir toplum isteğine kadar dayanmıştır"²⁴ Böylece bir anti-davranışlar kümesi oluşmuş ve bu küme bir çok şeyi soyut bir inkârcı tutumla açıklamağa çalışmıştır. Diğer yandan işçi sınıfı ve onun yandaşlarını siyasal mücadeleyi yürütecek örgütlü bir güç olarak göremeyen bu gruplar, bütün siyasal çelişkileri kendileri ile sistem arasındaki karşılığa indirgemekte çekinmemişlerdir. Bu da bunalımı derinleştirmiştir.

Açıkçası "kapitalizmin iğrençlikleri karşısında çılgına dönen küçük burjuva (genellikle üniversite öğretim üyelerinin bir bölümü ve öğrencilerin önemli kısmı küçük burjuva olarak nitelenebilir. Y. N.) tıpkı anarşizmi gibi, bütün kapitalist ülkelere özgü toplumsal bir fenomendir. Bu küçük burjuva devrimciliğinin istikrarsızlığı, verimsizliği, kısa zamanda baş eğmeye, umursamazlığa, yersiz hayalcılığa,

²³ Y. Turçenko, *Bilimsel-Teknik Devrim ve Eğitimde Devrim*, İstanbul, 1979, s. 117.

²⁴ S. Nadel, *Çağımızda Kapitalizm ve Aydınlar*, İstanbul, 1976, s. 84.

hatta o günün modası şu ya da bu burjuva akıma aşırı hayranlıktan çılgınlığa kadar çeşitli biçimlere dönüşme özelliği herkesçe bilinir.”²⁵ Üniversitenin toplumun isterlerine cevap vermemesi, sonuçta bir önce tanımlanan sağlıklı bir “toplumsal muhalefeti”de oluşturmuş, bu olgu da bunalımı artıran bir başka neden olmuştur.

Eğitim sisteminin bir bütün olduğunu aklımızdan çıkarmadan, üniversite-siyasal iktidar ilişkilerinin gözden geçirilmesi sonucunda sorunlar ve çelişkilerle dolu bir noktaya varıldığını görmekteyiz.

İster gelişmiş, ister az gelişmiş olsun kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda, tekelci eğilimlerin güçlenmesi ile birlikte siyasal toplum daha dar bir çevreye indirgenmektedir. Özgür emekçiler, çeşitli anayasal kurumlar ve örgütlerin bulunduğu sivil toplumun bu daralan siyasal toplum ile iletişimi ise azalmaktadır. Bu ise demokratikleşme sürecinin tersine işlemesi demektir. Üniversite bu arada kendi içinde önemli bir çelişkiyi yaşamaktadır. Şöyle ki bir yandan siyasal toplum içinde yerine alıp, yatay ilişkilerle etkinliğini arttırmak isterken, diğer yandan da her geçen zaman aralığında siyasal toplumun, dışına atılan sivil toplum içindeki sınıf ve katmanlarla birlikte siyasal toplumu yaygınlaştıracak savaşımın içine sürüklenmektedir. Bu çelişki burjuva üniversitelerinin bugünkü açmazının temelini meydana getirmektedir. Siyasal toplumun dışında kalan sivil toplum organlarının savaşımında üniversitenin bir bölümü ile siyasal toplum, bir başka bölümüyle de sivil toplumun dıştalanmış üyeleriyle birlikte görünmesi, siyasal toplumun dikey ilişkileri pekiştirici müdahale isteklerini arttırmaktadır. Bu karşılık günümüz burjuva üniversitesinin kaçınılmaz ikilemini de yansıtmaktadır. Şöyle ki eğitim ve özellikle de yüksek eğitim bir yandan “insanlar arasındaki sömürü ilişkilerini, toplumsal eşitsizliği ve burjuvazinin siyasal egemenliğini sürekli olarak üretmeyi ve sağlamlaştırmayı hedef almakta; diğer yandan da eğitiminin evrimi sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesine, sömürülenlerin bilinç düzeylerinin yükselmesine ve birbirine olan

bağlılıklarının pekişmesine, örgütlü bir savaşımı yürütme yeteneklerinin artmasına yardım etmektedir.”²⁶ Bugün üniversitenin demokrasileşmeye doğrudan katkıda bulunacak yanı toplumsal işlevine ilişkin ikileminin değiştiğimiz bu ikinci yanındır.

Cumhuriyetin ilanından bu yana Üniversitenin demokratikleşmeye doğrudan katkıda bulunacak olan bu işlevi hiçbir zaman istenilen düzeye gelememiştir. Zaman zaman gelişmekte olduğu sanısını veren bu işlevi siyasal toplumun etkin müdahaleleri ile bastırılmıştır. Bunun için yasal önlemler kadar, uzlaşmacı bir tutumla üniversiteyi ya da en az bir bölümünü siyasal toplum içine çekme ve onun birinci toplumsal işlevine ağırlık kazandırma gibi yöntemler de kullanılmaktadır. Yatay ilişkilerden çok dikey ilişkilerin baskıcı yapısı içerisinde siyasal toplumda yer alan üyelerinin dışında kalanlarsa, yığınlığın tutsağı olarak fil dişi kulelerinde kendilerini dış dünyaya kapayacak kalın bir kaza örmekten başka bir çıkış yolunu —en azından bugünlerde— görememekteyler.

Oysa unutmayalım ki, siyasal toplumu sivil toplum içinde eritecek demokratikleşme savaşımında üniversitenin yeri bu savaşımın öncülerinin yanındadır. Macbeth’de altı çizildiği gibi.

Kanlı öğretiler döner dolaşır da

Onları öğretene yıkar....

Üniversitemiz ve onun saygın üyelerinin bu gerçeği bilmemeleri mümkün mü?

²⁵ V. İ. Lenin, *Bütün Eserleri*, Cilt 31, s. 16-17.

²⁶ V. Turçenko, *age*, s. 33-34.

V. A. GURKO-KRYAJİN
TÜRKİYE'DE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

CEVİREN:
AZER YARAN

1

İçinde bulunduğumuz zamana değin Türkiye'de işçi hareketi alabildiğine zayıf kalmıştır ve bu, kuşkusuz, ülkenin genel gerikalılığıyla açıklanmaktadır. Ne de olsa, dünya savaşından sonra fiilen Anadolu topraklarıyla sınırlanmış olan Türkiye, yarı-doğal ekonomik yapısı ve son derece ilkel tarım tekniğiyle tipik bir doğu tarım ülkesidir. Anadolu tarımının gelecekteki gelişmesi için oldukça az bir perspektife sahip olduğunu belirtmek gerekir. Alabildiğine seyrek nüfus, ülkenin genel bakımsızlığı (yolların bulunmayışı, ormanların azlığı, nehirlerin zayıflığı) ve, en başta, en ucuz biçim olan deniz taşımacılığından yararlanan Amerikan, Rus ve Romen tahılının dayanılmaz rekabeti bunu engellemektedir.

Anadolu'nun tüm ülke topraklarının %12'sine ancak erişen önemsiz ekim alanı, en değerli tarımsal bitkiler için elverişli çok büyük bir toprak olanağına karşın, büyümeye değil, küçülmeye doğru eğilim göstermektedir. Dayanılmaz vergiler, savaşlar, salgın hastalıklarla bitkin köylülük, se-

fil, yarı-aç bir yaşam sürdürmekte, eşraf ve ağalara esaret bağımlılığı içinde bulunmaktadır. Bu nedenle Anadolu'da çelişkili olgular gözlemliyoruz: Belirtilen, çok büyük miktarda toprak olanağının yanısıra, az topraklılık ve kira ilişkileri. Kuşkusuz, böyle gelişmemiş bir maden çıkarma sanayii temelinde yapım sanayii bir derece olsun gelişememiştir. Tüm Anadolu nüfusunun %80'ini oluşturan köylülüğün genel yoksulluğu yanında, ülkenin iç pazarının şaşırtıcı kısıtlılığı ve dar hacmi göze çarpmaktadır. Anadolu sanayiinin salt zanaat niteliği taşıması ve küçük atelyeler (tabakhane, saraçhane, terzilik, demircilik vb.) ya da ev manüfaktürünün (halı ve dokuma sanayii) henüz başlangıç döneminde olması tümüyle anlaşılır bir durumdur.

Türkiye'de elli yıldan beri yabancı sermaye bulunduğu gerçektir, ama bu sermaye ya devlet maliyesi alanında ya da dışsatımı öngörülen (tütün işleme, halı üretimi, pamuk işleme vb.) sanayi kesimlerinde faaliyet göstermektedir. Zaten, yabancı sermaye hiçbir zaman Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını istememiştir. Her şeyden önce, iç pazarın belirtilen zayıflığı ölçüsünde bu onun işine gelmiş, ayrıca o, Türkiye'ye, daima ucuz hammadde ve ucuz emekgücü sağlayan bir koloni olarak bakmıştır. Anadolu'nun yalnızca, son derece doğal zenginliklere sahip bazı bölgeleri bazı sanayi alanlarında ilerleme kaydetmiştir: Kilikya'da, İzmir bölgesinin bazı kısımlarında, Bursa çevresinde böyle olmuştur. Burada, tüm bu topraklara, şu ya da bu devletçe, doğrudan ilhak için eskiden beri gözdikilmiş olduğuna işaret etmek gerekir. İç ve Doğu Anadolu'ya gelince, buraların ekonomik gelişmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda yükselme dönemine göre bile daha düşük düzeyde kalmıştır.

Anadolu'nun önemli toprak zenginliklerine sahip olduğu bir gerçektir: Doğu Karadeniz ve Batı Akdeniz'de pirit, bakır, gümüş, kurşun, krom vb. madenler boldur. Ege Denizine yakın bölgelerde tüm Akdeniz'in en geniş linyit yatağını, onlarca zımpara, çinko, magnezyum, utarit, bakır vb. yatakları buluyoruz. Doğu Anadolu'da neredeyse dünyada en zengin bakır ocakları (Ergani) bulunmaktadır. Ensonu, İç Anadolu yaylasında bol miktarda lüle taşı ve tuz (tuzlak

arazi ve tuz gölleri biçiminde) bulunmaktadır. Ne var ki, tüm bu yeraltı zenginlikleri oldukça az işletilmektedir, ve zanaat değil de, iyi düzenlenmiş maden (en başta kömür, bor, tuz) çıkarımı yapabilen ondan fazla işletme sayamayız. Bir yandan Anadolu'nun genel ekonomik koşulları (yatakların çoğunluğunun kıyı şeridinden uzakta bulunmasına bağlı olarak elverişli yolların yokluğu, Anadolu'nun orman ve iş gücü bakımından yoksulluğu) ve, diğer yandan özel yetersizlikler: maden ve minarelleri eritmek ve işlemek için zorunlu yakacağın son derece pahalı olmasına yol açan kömür azlığı ve madeni yağların tümüyle yokluğu, madencilğin gelişmesini engellemektedir.

Genel çizgileriyle anlatılan bu elverişsiz durum içinde Türkiye proletaryası demiryollarında, Ereğli maden ocaklarında, onlarla sayılabilen halı ve dokuma fabrikalarında, ve İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Bursa vb. birkaç büyük kentin çeşitli liman ve fabrika işletmelerindeki, birkaç onbin işçiden ibarettir.

2

Türkiye'de sanayi proletaryasının miktarını belirlemek son derece güç bir sorundur. Bunun nedeni Türkiye'de bugün istatistiğin henüz doğmakta oluşudur: mesleki sayım bulunmadığı koşullarda şimdilik, anlaşılacağı üzere, ancak yaklaşık rakamlar sağlayan kuruluş verilerinden yararlanmak gerekiyor.

Millî İktisat Dairesinin bülteni 1923 yılı kasım ayına ilişkin Türk sanayii tablosunu aşağıdaki şekilde veriyor:

Sanayi alanlarının adı	İşletme Miktarı	İşçi Sayısı
1. Metalurji	3.272	8.021
2. Gıda ürünleri	1.273	4.493
3. Tekstil	20.057	25.316
4. Taş ve tuğla	704	3.612
5. Orman	2.087	6.007
6. Deri	5.348	17.964
7. Kimya	337	803
Toplam:	33.058	76.216

Bu veriler, kuşkusuz, her şeyi içermiyor. Demiryolu işçilerinin, tütüncülerin vb. atlandığı hemen göze çarpıyor; yukarıda aktarılan sanayi alanları bile buraya ait işletme-

lerin tümünü almaktan uzaktır. Örneğin, dokuma sanayii-ne pamuklu dokuma fabrikaları vb. alınmamıştır.

Eğer bu atlanan işletmeler kategorilerini gözönüne alacak olursak aşağıdaki birleşik tabloyu elde ederiz:

1. Demiryolcular	Yaklaşık	5.000
2. Kömür işçileri	"	11.000
3. Liman işçileri (İzmir, Mersin Trabzon ve diğer kentler)	"	10.000
4. Matbaa, tramvay, elektrik vb.	"	7.000
5. Pamukçular	"	3.000
6. Tütüncüler	"	8.000
Toplam	yaklaşık	42.000

O halde, özellikle tam rakamlar peşine düşmeden, Anadolu proletaryasının miktarını 100-120 bin kişi olarak belirleyebiliriz.

Anadolu sanayi proletaryasının ölçüsünün ne denli küçük olduğu birinci tablodan açıkça görülmektedir. Eğer işçilerin genel toplamını işletme sayısına bölecek olursak işletme başına 2-3 kişiye eşit bir ortalama işgücü elde ederiz. Dokuma işletmeleri (35.316 işçi, yani toplam sayının yaklaşık %50'si) ve deri işletmeleri (17.964 işçi, yani toplam sayının yaklaşık %23'ü) biraz daha büyükçe oranla göze çarpmaktadır. Geriye kalan tüm işletmeler, doğuya özgü, 1-2 usta ya da kalfalı atelyelerdir.

Yüzyıllar süren despotizm ve ulusal bilinçle yer değiştirmekte olan sınıfsal dayanışma duygusunun yokluğu koşullarında Türk işçileri daima en amansız sömürüye uğramışlardır. İşgünü süresi günde ortalama 14 saate eşitti, bazı sanayi alanlarında ise, örneğin ekmek yapım alanında işgünü 20 saate de ulaşıyordu. Dünya savaşı öncesinde işçi ücreti 2½ kuruşla 8-10 kuruş arasında değişiyordu. İşçilerin ortalama 7½-9½ saatlik işgününde 12 ilâ 28 kuruş kazandıkları tütün sanayiinde çalışma koşulları biraz daha iyiydi. Bu durum, burada işin bütün yıl değil 5-6 ay devam etmesiyle açıklanmaktadır; kalan sürede işçiler açlığa mahkûmdur. Kadınların ve özellikle çocukların çalışma koşulları çok daha ağırdır. Sanayi en kalifiye alanlarında bile (cilt atelyeleri, tütün fabrikaları) çocuklar hemen tüm bir iş günü çalışarak ancak 2-3 kuruş kazanmaktadırlar. Kadınlar da dokuma ve halı fabrikalarında böylesine amansız

bir sömürüye uğramaktadır.

Yabancı işletmelerde de çalışma koşulları aynı şekildedir. Anadolu'da en büyük ve aslında tek taşkömürü havzası Karadeniz kıyısında, Ereğli-Zonguldak'ta yer almaktadır. 1896 yılından itibaren burada egemen durum "Société Ottomane d'Héraclée" adıyla, tekel sayılabilecek bir şirket kurmuş olan Fransızlara aittir. Kömür çıkarımı geniş bir ayak üzerine dayandırılmıştır, yani demiryolları, yükleme iskeleleri vb. kurulmuştur. Ve, üstelik, kömür işçileri son derece acınası bir durumdadır. Günlük ücretleri 8-13 kuruş arasında değişmekte, kirli salaşlarda barınmakta, ne tür olursa olsun, okul, yardım sandığı, vb. olanaklardan yoksun bulunmaktadır. Kısa süre önce Anadolu hükümeti bu ocaklarda bir inceleme yaptı, ve mühendisler komisyonu, kömür çıkarımında görülen düşüşün giderilmesi için şu önlemlerin alınması zorunluluğuna işaret etti: 1) havza teknik ilerlemelerle donatılmalı; 2) kömür ihracı güvenceye bağlanmalı ve 3) kömür işçilerinin yaşamının iyileştirilmesi ve sayılarının artırılması için önlemler alınmalı. Anadolu'daki ağır çalışma koşulları son on yılda dağılan köy nüfusunun kentlere doğru, giderek artan yönelişiyle açıklanmaktadır. Vergilerden ve sözcüğün tam anlamıyla yokluğa mahkûm olmaksızın kurtulan köylüler emeğin değerini kaçınılmaz olarak düşürmektedirler. Avrupalı gezginler, bilindiği gibi, bu duruma gözlerini kapamakta ve günde bir parça ekmek, bir salıkım üzüm ve bir tabak fasulyeyle yetinen Türk işçisinin "kanaatkârlığı" karşısında duyguyla büyülenmektedirler.

3

1908 devriminden önce Türkiye işçileri ve zanaatkârları eski tüzükleri, başkanları (kâhyalar) ve kılı kırk yaran kuralları ve yönergeleri olan, sınaî-teknik gelişmeyi sıkı baskı altında tutan loncalara (esnaf) göre kümelenmişlerdi. 19. yüzyıl boyunca loncalara giren zanaatkârların çoğunluğu Türk değil, Rum ya da Ermenilerdi. Yüksek zanaatlarda örneğin kuyumculuk işinde, bu açık olarak belirmişti. Hatta Ermeni Galata bankerleri iki lonca kurmuşlardı: Rumeli ve Anadolu.

Türkiye'nin ilerleyen çözülüşüyle ilintili olarak, köy nü-

fusunun kentlere yönelişiyle birlikte 19. yüzyılın başından itibaren, tümüyle Türk loncaların ve derneklerin doğduğunu görüyoruz. Tüm bu loncaların özel olarak dinsel-ulusal bir temelde kuruldukları ve olağan dışı tutucu karakter gösterdikleri konusunda, kuşkusuz, söylenecek bir şey yoktur. Bu birlik geleneklerinin kalıntıları günümüze değin işçi sınıfının en geri kümeleri arasında devam etmektedir: ev hizmetleri, yük işçileri, hamallar.

"Onlar, birliklerine, kendinden olmayan, yani onların bölgesinden, köyünden ve hatta ailesinden olmayanı almıyorlar. Bu şöyle oluyor: düzenli olarak her yıl ya da iki yılda bir sözkonusu birliğin üyelerinin yurdundan akraba ya da kendinden biri geliyor; onun için önceden yer hazırlıyorlar, yerini bırakan ise kazandığı paralar ve ailesi için bir armağan bohçasıyla evine dönüyor; bu paralarla hem devlete olan eski vergi borçlarını ödüyor hem de kendisine tarlası için gerekli tarım araçlarını satın alıyor.

"Bu ilkel örgütün işçileri, anlaşılır ki, şimdiye değin mesleklere ve kategorilere göre birleşmek eğilimi taşımamışlar ve taşımamaktadırlar; bu birlikler aynı yerleşim bölgesi kökenli olma olgusuna sıkıca bağlanmaya devam etmekte ve dernek karakteri taşımaktadır. Hükümet bunlar üzerine doğrudan ya da dolaylı kâhya-çavuş atamaktadır; işçi tümüyle bu kişiye bağlı bulunmakta, kendisinin yarıya böldüğü kazancın yarısını kendine almakta, kalanı işçilere vermektedir."*

Hem Jöntürklerin hem de milliyetçilerin aynı biçimde ulusal kırımların (özellikle Ermenilerin) düzenlenmesi ve siyasal düşmanların hakkından gelinmesi için bu dar milliyetçi örgütleri kullanmaları şaşırtıcı değildir; işte, Mustafa Suphi ve onun komünist yoldaşları Trabzon liman işçilerinin elleriyle öldürülmüş ve denize atılmışlardır.

İşçilerin ulusal özelliklere göre kümelenmesi ve seçilmesi, sınıfsal dayanışmanın ve örgütlü meslek hareketinin gelişmesi için baş engeli oluşturagelmiştir. Gerçekten de, bir dizi ortak kültürel ve teknik nedenlerle emeğin çeşitli alanları tümüyle şu ya da bu milliyetin ellerinde kalmıştır. Ka-

* D. Kuzmin, Raboçyeye dvijeniye vı Turtsii. (Türkiye'de işçi hareketi) "Noviy Vostok" n° 2.

lifiyeleşmiş emeğin gerekli olduğu alanlarda hemen yalnızca Ermeniler ve Rumlar egemendirler. Demiryollarında, elektrik istasyonlarında, telefonda, tramvayda, halı üretiminde (dokumacı hıristiyan kadınlar) vb. bu tablo göze çarpıyordu. Bunun tersine olarak, emeğin ilkel biçimlerinde Türkler ya da genel olarak müslümanlar (lazlar, kürtler vb.) ağır basıyordu; Liman işçilerinin, kayıkçıların, maden işçilerinin devlet fabrikalarındaki işçilerin vb. büyük çoğunluğu bunlar arasından toplanıyordu.

1908 devrimi Türk zanaatkâr ve işçilerinin ilgisiz, milliyetçi kitlesini harekete geçirdi ve onlara mesleksi birlik doğrultusunda güçlü bir iti verdi. Jöntürk devriminden dünya savaşının bitimine değin on yıl boyunca işçi ve sosyalist hareketin merkezi İstanbul oldu. Balkan savaşlarına kadar Türkiye'ye ait olan Avrupa şehirlerinden Selanik, işçi hareketine katılmıştır. Asya Türkiye'sinin proletarya hareketine gelince, o, ulusal kurtuluş savaşının başlangıcına değin "susmaya" devam etmiştir.

İstanbul'un ağır basan rolü bütünüyle anlaşılabilir. Her şeyden önce bu çok büyük kent, proletaryanın oldukça önemli kadrolarını barındırmaktadır. Dünya savaşı öncesinde burada 60.000'i aşkın kişinin çalıştığı 800 kadar sınaî-fabrika işletmesi hesaplanıyordu. Hamalları, tütün işçilerini, matbaa işçilerini, ticaret-sanayi hizmetlilerini vb. buraya ekleyecek olursak, 1.200.000 kişilik toplam nüfusun 100.000'inin işçi olduğunu görürüz. İstanbul'da işçi hareketinin gelişmesinde ikinci neden, Batıya yakınlık ve merkezi devlet organlarının, etkin siyasal basın, ensonu, yönetici parti örgütleri ve ulusal örgütlerin vb. burada bulunması sayesinde genel siyasal canlılık olmuştur.*

Otuz yıllık Abdul-Hamid zulmünün yıkılması, İstanbul'un, Selanik'in ve Avrupa Türkiye'sinin diğer büyük kentlerinin işçi kitleleri arasında kendiliğinden bir uyanışa yolaçmıştır. Devrimci uyanış, aynı zamanda hem bu eski hükümete hem de proleter kitlelerin en büyük sömürücü-

* Gortsev, "Jöntürkler ve işçi sorunu" "Sovremyonnik", 1912 g., n° 4. makalesinde Türkiye'de Jöntürkler döneminde işçi ve sosyalist hareket konusunda çok değerli bilgiler vermektedir.

leri olan yabancılara karşı yönelen grevler şeklini almıştır. Bu ilk devrimci-kendiliğinden grevlerin Abdul-Hamid'e karşı savaşında Jöntürlere büyük yardım sağladığından kuşku yoktur.

Dünya savaşına değin grev hareketini iki döneme ayırmak olanaklıdır: ilk grevler (yaklaşık 1908 ile 1910 arası) siyasal görünümü ve programlarının belirsizliği oranında işçiler tarafından hem siyasal hem ekonomik zulme karşı kendilerinin doğal savunucuları sayılan Jöntürklerin bayrağı altında geçti. İlk grevler bu döneme aittir: İstanbul tütün işçilerinin, sonra Rumeli demiryolu işçilerinin, deri ve basın işçilerinin, son olarak tüm fabrika işçilerinin grevleri. Bu "anayasal grevler" örgütlenme ve program anlamında az biçimlenmiş nitelik taşıyordu ve bu nedenle çoğunlukla başarısız sona ermişlerdir. Bununla aynı anda, aynı şekilde kendiliğinden emeğin tüm alanlarında oluşan meslek birliklerinin doğuşunu görüyoruz. İlk işçi örgütleri demiryolu liman tütün işçileri ve devlet hizmetlileri vb. arasında doğdu.

Artan grev hareketi Jöntürkleri sahte radikal maskeyi yüzünden çıkarmaya zorluyor. 1908 yılı eylül ayı ortasında onlar ilk kez, bolkeseden vaatler yerine şu kuru paragrafı içeren programlarını yayınlıyorlar: "İşçilerin ve İşverenlerin karşılıklı hak ve yükümlülükleri özel yasalarla düzenlenir."

Onların önüne bu "karşılıklı hakları" belirlemek fırsatı kısa sürede çıktı. Demiryollarının, tramvayın, tütün fabrikalarının vb. yabancı patronları, grevlere karşı hızlı önlemler alınması yolunda enerjik bir istemle Jöntürlere başvurular. Jöntürkler biraz tereddüt geçirdiler, sonra ise parlamentonun daha ilk oturumunda, faaliyetlerinin durdurulmasıyla, toplumsal yoksulluğa neden olabilecek işletmelerin işçilerinin sendika kurmalarını yasaklayan bir yasa hazırladı. Bu yasada işçiler yararına aşağıdaki koşulun da, yer aldığı bir gerçektir. Patronlar ve işçiler arasında anlaşmazlık durumunda, sonuncular, kendi aralarından üç delege seçerek hükümete başvuracaklardı. Hükümet bir başkan atayacak ve şirketlere kendi taraflarından 3 delege göndermelerini önerecekti. Eğer şirketler bir hafta içinde delegele-

rini göndermezlerse, hükümet bunu işçilerin istemlerinin yerine getirilmesine razı olmak biçiminde görecekti.

Ama burada bir sorun açıkta kalıyordu, işçiler mesleki örgütlerin bulunmadığı koşulda delegelerini hangi biçimde seçebileceklerdir? "İttihad ve Terakki" komitesinin kısa sürede benimsediği genel gerici yönelimle aynı doğrultuda, 1909 yılından sonra, ve grev özgürlüğünün gerçek anlamda yokedildiğini ve ülkede hemen sürekli bir askerî durumun yerleştiğini görüyoruz. Bir dizi greve askerî güç kullanımı eşlik ediyor, ve düş kırıklığına uğramış işçi kitlelerinin Jöntürklerden kesinlikle uzaklaştığını görüyoruz.

1911 yılı başında Régie des Tabacs işçileri İstanbul ve Selanik'de aynı anda grev ilan ediyorlar. İşçilerin istekleri çalışma ücretinin %30 yükseltilmesini, 8 saatlik işgününün belirlenmesini ve ek çalışmaya ücret verilmesini içeriyor, ancak bu ücret için 5 kişilik gruplar halinde bölünmesi koşuluna bağlanıyor, işçilerden birinin bulunmayışı durumunda kalanlar tüm işi hiçbir ek ücret almadan yapıyorlardı.

Askerî durum sayesinde, grev yapan işçilerin toplantı düzenlemesine izin verilmedi ve işçiler üzerinde her türlü baskı uygulandı; bununla birlikte işçiler İstanbul'da 40 gün, Selanik'de ise 20 gün dayandılar. Sonuçta, bu grev başarısız sona erdi, ama bu hareket işçi dayanışmasının genişlediğini ve bunu yöneten sosyalist örgütlerin etkisinin arttığını gösterdi. Bir süre önce, 1910 yılında, İstanbul'da 500 işçi 1 Mayısı kutladılar. Bu olaylar Türk işçi hareketinin yeni bir aşamaya girdiğine işaret ediyordu.

4

Türkiye'de ilk sosyalist örgüt 1909 yılında ilerici Yahudi ve Bulgar işçilerin girişimiyle doğdu. Selanik'de A. Beneroy 50 kişilik sosyalist bir grup örgütledi. Bu örgüt bilimsel sosyalizm bakış açısından hareket etmekle birlikte, Türk ortamının özelliğinin belirli değişiklik ve uzlaşmaları zorunlu kaldığını da belirtiyordu. Bununla aynı sıralarda, İstanbul'da Bulgarlar (polisi gözönüne alarak) "Toplumsal inceleme grupları" (Gourupe des études sociales) şeklinde akademik bir ad taşıyan ve İstanbul proletaryası arasında enerjik bir çalışma başlatan sosyalist bir örgütü kurdular.

Selanik ve İstanbul örgütlerinin büyümesi sonucunda 1912 yılında Selanik'te Türk sosyalistleri kongresi oldu. Bu kongrede, II. Enternasyonale giren "Türk Sosyalist Federasyonu'nun (Fédération socialiste turque) temeli atıldı.

Parti, Rumca (O'Ergatos — "işçi"), Yahudi-İspanyol lehçesinde (önce el *labarador*, yani "İşçi" sonra da *La Solidaritat*, yani "Dayanışma"), Bulgarca ve Türkçe (iştirak, yani "Komünist", bunun kapatılmasıyla ise "İdrak", yani "Bilinç") bir dizi gazete çıkardı. Bu gazeteler, doğal olarak, Jöntürkler tarafından kapatılmaya, toplatılmaya ve diğer cezalara uğratılmışlardır. Bundan başka çeşitli dillerde çok sayıda sosyalist literatür yayınlanmıştır. Sosyalist partiye Türklerden katılanlar şunlardı: Dr. Tefik Nevzad, Ahmet Salim, Süleyman Faik, Mustafa Suphi, Hüseyin Hilmi, Bulgarlardan Vlahov, Rumlardan Popandopulos, ermenilerden Artan ve Panasyan, rus göçmenlerden Celal Korkmazov, Abbas Şirinskiy, Nuretin Ageyev, ve son olarak Avrupalı sosyalistlerden Parvus.

Sosyalistler tarafından temel ve en önemli faaliyet meslek birlikleri arasında yürütülüyordu, bunun sonucunda bunların yönetici üyelerinin çoğunluğu sosyalist partiye girdi. Bu sayede, bir yandan, meslek hareketinin yönetimi sosyalist partiye geçiyor, diğer yandan, meslek hareketini, birleşik bir organ yaratma yoluyla birleştirmek olanağı doğuyordu. Bu sonucusu 1912 yılında "Genel Sendika merkezi" (ya da birliği) şeklinde yaratılmıştır da. Ne yazık ki, aralıksız savaşlar yüzünden (Trablusgarp, Balkan, Dünya) bu örgüt çok zayıf kalmış, pratikte yalnızca İstanbul sendikalarını birleştirmiştir.

Yine de dünya savaşı eşiğinde 16 sendikayı birleştirmiş ve yarısından çoğu başarılı sonuçlar veren 30 kadar grev yürütmüştür.

Sosyalist Parti bazı salt siyasal çalışmalar da yürütmüştür. Parti ilk parlamento çalışmasına ve aynı şekilde seçimlere (1912) katıldı. 1910 yılında parlamentonun sosyalist grubu tarafından işçi mevzuatına ilişkin yasa tasarısının sunulması işçi hareketinde önemli bir gerçektir. Yasa tasarısı giriş bölümünde Türkiye'de ağır çalışma koşullarını betimliyor ve daha sonra erkekler, kadınlar ve çocuklar için iş gününün normlara bağlanmasını, işçilerin yaşama koşullarının iyileş-

tirilmesini (tıbbi yardım, sakatlık durumunda tazminat, fabrika teftişi yürürlüğe konulması, anlaşmazlık komisyonları oluşturulması vb.) istiyordu. Yasa tasarısı, kuşkusuz, parlamento tarafından kabul edilmedi, ama işçilere onların yaşamsal çıkarlarını ve bu uğurda savaşımlarını zorunluluğunu açıkça göstererek büyük bir ajitasyon rolü oynadı.

Şovenist Türk burjuvazisinin partisi olarak kesinlikle belirlilik kazanan "İttihat ve Terakki"nin gelişmekte olan sosyalist ve meslek hareketine karşı acımasız bir savaşımlar yürütmüş olması anlaşılır bir şeydir. Sosyalist basının uğradığı baskılara işaret etmiştik. İşçi hareketinin tek tek temsilcilerinin uğradığı acımasız kovuşturmalarda da az değildir. Partinin önderi Ahmet Salim İstanbul'da öldürüldü, Tevfik Nevzad iltica etmek zorunda bırakıldı, S. Faik, M. Hasib ve diğerleri Anadolu içlerine sürgün edildiler. Buna koşut olarak Jöntürkler her türlü yola başvurarak meslek hareketini ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla milliyetçi yarı-lonca örgütlere (yukarıda değinilen hamal örgütleri türünde) para yardımında bulunuyorlardı; bir dizi sınıai sendikaları, bunların yönetimine başta patronların ya da ajanlarının kişiliğinde "kendi adamlarını" sokarak yarı-hükümet örgütleri yapmışlardı.

İşçi hareketi Dünya Savaşı sırasında, Talat'ın övünerek belirttiğine göre "ülkede Hindenburg'un demir disiplininin egemen olduğu"* yıllarda, özellikle kovuşturmaya uğradı.

"Sendikalar Birliği" öldü, birçok sosyalist (M. Suphi, H. Hilmi) sürüldüler, Türk olmayan sosyalistlerin, sözcüğün tam anlamıyla, kökleri kazındı, ensonu, tüm basın kapatıldı.

Bununla kalmayan Jöntürkler, "sosyal-demokrat" hükümet partileri örgütlemek yoluyla işçi hareketini hileli sapıtma yollarına giriştiler. Bu türden, özellikle şaşırtıcı bir olay 1917 yılında Türk burjuvazisinin Stokholm'deki Uluslararası Sosyalist Kongresine katılmak isteğiyle ilgili olarak meydana geldi.

"Talat Paşanın emriyle, Türk polis kuruluşu, sosyalist parti için mühür yaptı. Bu mühürü kullanarak uygun sahte belgelerle donattığı delegelerini Stokholm Uluslararası Sosyalist Kongresi'ne gönderdi. Şu kişiler gönderilmişti: İstan-

* Z. Navşirvanov. Sotsialistçeçkoye dvijeniye vı Turtsii. (Türkiye'de Sosyalist Hareket) "Noviy Vostok" n° 2.

bul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden prof. Hüseyin Zade Ali, Hukuk Fakültesi profesörü Nasim Mazaliyah ve 'Alman Friedrich List, Ekonomi Okulu'ndan bir Alman ekonomist-bilimadamı. Bu sırada Türk basını Sosyalist Kongre üzerine yazıyordu. Ama 'İttihat ve Terakki'li "sosyalistler" Stokholm Kongresinden kovulur kovulmaz, Türk gazeteleri sosyalizm üzerine yazmaya son verdiler.*

Dünya savaşının sona ermesi Anadolu ve İstanbul işçi hareketinde tümüyle farklı biçimde yansımıştır. İstanbul, hemen dört yıl boyunca aralıksız İngiliz-Fransız işgali altında kalmış ve böylece, ulusal kurtuluş için savaşımlar Anadolu'dan bütünüyle soyutlanmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi, kendi yolundan yürüyen İstanbul işçi hareketi, şimdi uzun bir süre için farklılık kazanıyor ve oluşan politik-ekonomik duruma bağlı olarak özel biçimlerini alıyor.

İstanbul'da İngiliz-Fransız işgali (16 Mart 1920'den 23 Ekim 1923'e değin) kent yaşamında ilk zamanlar görünürde bir canlanmaya yolaçtı. İşgal birliklerinin bakımı, bir dizi yiyecek işletmesinin yaşama geçirilmesine neden oldu; Anadolu milliyetçilerine karşı yoketme müfrezeleri donatılması sorunu askerî teçhizat fabrikaları faaliyetini artırdı; bir dizi Fransız ve İngiliz organı (*Echo d'Orient, The Orient News* vb.) belirdi; limanda hareket arttı, telefon, elektrik ve tramvay ağı, vb. büyüdü.

Ne var ki İstanbul'un bu canlanmasında etkin olan yalnızca burada işgal birliklerinin bulunması değildir. Mütarekeyi izleyen dört yıl boyunca, Türkiye başkenti, tüm yakın-doğu karşı-devriminin merkezi konumuna ve Asya, Avrupa ve Rusya'nın her yanından buraya akın eden vurguncular ve karanlık iş çevirenlerin, yatağına dönüşmüştür. Atinalı simsarlar, Fransız-İtalyan hayalcileri, sahtekârlar, Gürcü menşevikler, daşkantsakanlar, Musavattılar — işte Haliç kıyılarına yerleşen çok renkli kumpanya böyleydi. İstanbul depolarının kıyısında köşesinde kalmış kötü kaliteli malların Rusya'ya ihracı, alabildiğine çok eğlence yerleri kurul-

* Z. Navşirvanov. Belirtilen makale.

ması, çeşitli türde dalavere kuruluşları örgütlenmesi — işte İstanbul işçevirenlerinin başta gelen uğraşları bunlardı. İngilizlerin yüksek koruyuculuğundan yararlanan Rumlar, Türk emlakını ve ticaret işletmelerini hızla istif etmekle uğraşıyorlardı. Türklerin hesaplamalarına göre 1921 yılında 47 büyük mali ve ticari osmanlı firması kapanmıştı, Türk ticaret dünyası ise bu yüzden 10 milyon Türk lirası yitirmişti.

İlk zamanlarda İngilizler de oldukça iyi spekülâtif gelir elde ettiler. Türk dışsatımına konulan yasak ve hemen tüm dışalımın tekelleştirilmesi sayesinde ticaret işlemlerini önemli ölçüde artırdılar. Britanya dışsatımı 1913 yılının ilk yedi ayındaki 2.957.535 sterlin düzeyine karşılık 1920 yılının aynı döneminde 13.622.207 sterline ulaşmıştı, yani 4,5 kez yükselmişti. Ne var ki İstanbul pazarının böyle hızla ele geçirilmesi, bekleneceği gibi, oldukça geçici bir durum olmuştur. Vrangel'in yenilgisi, milliyetçilerin başarıları ve Türklerin İngiliz mallarını boykot etmesi sonucu bu malların dışalımını aynı hızla düşüyor. 1921 yılı Şubatında dışalım miktarı 1920 yılının aynı süresine düşen 1.292.600 sterline karşılık 393.673 sterlin düzeyine inmiş, yani üç kattan fazla düşüş göstermiştir. Burjuva gazetesi *Morning Post*'un (20 Eylül 1921) melankolik bir şekilde "içinde bulunulan dönemde Yakın-Doğu'da İngiliz ticaretinin öldüğünü" belirtmesi boşuna değildir.

İngilizler tarafından kurulan resmî yönetime gelince, kuşkusuz, bu koloni rejiminin en kötüsüydü. Her türlü politik yaşam boğulmuştu. Gazeteler için 4 sansür kurulmuştu: İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türk. Bu yüzden, İstanbul basını daha çok spora ve temsillere ilgi gösteriyordu; siyasal haberler ise İngiliz-Fransız komutanlığınca denetleniyordu. Boğazlardaki askersel egemenlik 1922 yılına kadar İngilizlere aitti. Çörçil tarafından Avam kamarasında da belirtildiğine göre (20 Haziran 1921) İngiliz işgal birliği 22.846 kişiden oluşuyor, bunların bakımına 3.894.000 sterlin harcanıyordu.

Tümüyle açıktır ki, buna bağlı olarak, sağlıksız da olsa, yine de İstanbul'un ekonomik ve siyasal yaşamının önemli oranda canlanmasıyla, proletarya kadroları ve bunun ağırlığı otomatik olarak güçlendi.

Sanayi ve ticaretin hemen tüm alanlarından işçileri ku-

caklayan yeni bir meslek hareketi doğuyor. İstanbul'un boşaltılması sırasında, burada 20.000 işçiyi birleştiren yirmiden çok büyük sendika vardı. Türk proletaryasının işgalcilere karşı yürüttüğü siyasal nitelikteki savaşımdan başka, hele de 1920 yılı ortasında M. Kemal birliklerine karşı, özellikle yoketme müfrezeleri gönderilmesi döneminde 4 yıl boyunca, birkaç işletmeler kategorisini içeren ani bazı büyük grevler hiç kesilmedi. Bu savaşım sayesinde işçiler durumlarını önemli oranda iyileştirebildiler. 8 saatlik iş günü, zorunlu hafta tatili vb. getiren iş yasasına kavuştular. İstanbul yaşamının olağanüstü ilgi çekici ve özel çizgisi, işçi hareketinin karmaşık durum kazanması ve tümüyle kasıtlı olarak İngiliz-Fransız çatışma alanına doğru çekilmesidir. İşgalin ilk iki yılı boyunca İngilizler ekonomik alanda Fransızlarla savaşım sürdürdüler ve, kendilerine "dost" sendikalara dayanarak Fransız işletmelerinde grevleri kışkırttılar, böylece faaliyetlerini aksattılar ve genellikle bunları satınaldılar. Kuşkusuz bu işgal "dişleşmesi" İngilizlerin proletaryanın devrimci unsurlarının amansızca hakkından gelmesine, gazetelerin kapatılmasına, liderlerin kıyımına uğratılmasına, engel olmamıştır (örneğin 1921 yılında "Enternasyonal İşçi Birliği" genel sekreteri Serafim Maksimov hapsedilmişti).

İşçi hareketinde bu spekülasyona bağlı olarak, İstanbul'da, proletaryanın bir bölümünü bir süre ardına takan her türden katmerli serüvencilerin ve uzlaştırmacıların türediğini görüyoruz. Türk işçi kitlelerinin sınıfsal bilincinin gelişmişliğinden ve sendikalarının örgütsüzlüğünden yararlanan bu çevreler, bir anda 5.000 elektrik, tramvay ve gemi işçisini birleştiren bir "Türkiye Sosyalist Partisi" oluşturdular. Bu örgütün ve onun başkanı Hilmi'nin etkisi, İngilizlerin gizli desteğinden yararlanarak daha çok Fransızlara karşı yönelen büyük bir grevi başarıyla yürüttüğü 1921 yılında güçlü şekilde büyüdü. Fransızlar da, hızla ayrılmışlar ve, İngilizlerin yöntemini kullanarak, ve satınaldığı sultan yönetiminin yardımıyla, hemencecik, "İşçileri Koruma Komitesi" adıyla bir birlik derip çattılar. Örgüte, para karşılığı ayartılmış birçok sosyal-uzlaştırmacı alınmış ve proletarya içine ayrılık sokularak işçi hareketi, etkin şekilde baltalanmış, İstanbul hükümeti derhal bundan yararlanarak iş yasasını, kuşkusuz kötü yönde

değiştirmiştir. Sosyal-uzlaştırıcılar, bazı başarısızlıkların etkisiyle, aynı şekilde dağıldılar: yeni bir "Türkiye Sosyalist İşçi Partisi" oluşturma girişiminde bulunuldu, ama bunların işçi kitleleri üzerindeki etkisi önemli oranda azaldı.

İstanbul işçi hareketine en taze akımı, savaş sırasında öğrenim için Almanya'ya gönderilen ve mütarekeden sonra buradan dönen işçiler ve öğrenciler getirdiler. Alman devriminin etkisi altında bunlardan birçoğu spartakist olmuşlar, ve yurda dönerek devrimci çalışmaya girişmişlerdir. Bunlar 1919 yılında İstanbul'da *Kurtuluş* ve *Kaplan* dergilerini yayınladılar; İngiliz sansürü bu sosyalist organları kapattıktan sonra, (1921 yılında) *Aydınlık* dergisini yayınladılar, ama birkaç sayı sonra o da kapatıldı.

Bu dergilerin küçük kitapçıklarında ilk kez, bilimsel sosyalizm üzerine, Ekim Devrimi vb. üzerine makaleler beliriyor. Bu Türk spartakistlerinin kuşku götürmez etkisi altında İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Nobel barış ödülünü, bir süre önce ölen sosyolog, pantürkizm havarisi Ziya Gökalp türünde profesörlerinin öfkelenmelerine karşın, V. İ. Lenin'e vermeleri çekicidir.

Salt yazın ajitasyonu sınırlı kalmayan komünist gençlik, "Türkiye Sosyalist İşçi-Köylü Partisi"ni, ve üyelerini, daha çok devlet işletmeleri işçileri arasında toplayan "Türkiye Devrimci İşçi Sendikası"ni kurdu.

Ensonu, 1921 yılı başında İstanbul'da, büyük bir meslek örgütü olan ve Kızıl Profintern çizgisinde yer alan "Türk İşçileri Uluslararası Birliği" kuruldu. Birliğe daha çok "gayrimüslimler" giriyordu: Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Ayrıca milliyetçilik ile sosyal-uzlaşmacılığın tümüyle yokedilmesi ve proletaryanın tam devrimci bir kanala çekilmesi, birliğin temel görevidir. Örgüt Rumca olarak *Neos Antroos* (Yeni İnsan) adını taşıyan ve işgalcilerin ağır kovuşturmasına uğrayan bir organ yayınlıyordu.

İç savaşın sona ermesinden ve işgal birliklerinin boşaltılmasından sonra, İstanbul, kuşkusuz, kaçınılmaz şekilde buranın proletaryasının durumuna yansımak zorunda olan ciddi bir bunalım yaşıyor. Bu daha çok milliyetçilerin Yunanlılar ve Anadolu üzerine yengi kazanmalarından sonra benimsedikleri açıkça milliyetçi-sovenist-hoşgörüsüz politi-

kalarıyla ilgilidir. Saldırgan Türk burjuvazisinin bu ruh durumunun doğrudan sonuçlarından biri hıristiyan nüfusun Türklerle zorla değiştirilmesi yolunda benimsenen planlardır. İstanbul için bazı istisnalar konulduğu bir gerçektir, ama, bu şovenizm dalgası, kuşkusuz, ilk ağızda, her türlü korunmadan yoksun Türk olmayan işçi kitlelerinin en yamsalsal çıkarlarını tehdit ediyor. Bu yüzden Türk sosyalist işçi hareketini (1908 yılında da olduğu gibi) milliyetçilik tarafından yeraltına itilmek ve böylece saldırgan burjuvazinin ellerinde uysal bir araç olmak tehlikesi tehdit ediyor.

Bunun yanısıra, İstanbul'un, Türkiye'nin kalan bölümüyle yeniden birleşmesi, işçi hareketine kuşkusuz taze kan katacaktır: Anadolu proletaryasının saldırgan emperyalizme karşı savaşlarda çelikleşmiş devrimci enerjisi, şimdi, İstanbul işçilerinin süngülerle silahlanmış batı sermayesine karşı yürüttüğü mesleksel, kalıntısız sınıfsal savaşının deneyimiyle kaynaşmaktadır.

6

Emperyalist savaş ve hemen bunu izleyen iç savaş, kuşkusuz, Anadolu proletaryasının durumuna olağanüstü ağır şekilde yansımıştır. Ardıarkası kesilmeyen elkoymalar savaşın doğurduğu yıkıntılar, ulusal kırımlar, salgınlar, ensonu, ülkenin insansızlaşması, üretim temelini güçlü biçimde daraltmıştır.* Bu savaş sonrası yıkım, örneğin, Anadolu'nun en büyük sanayi işletmesi Ereğli kömür havzasının üretimindeki düşüşte ortaya atmıştır.

Kömür çıkarımına ilişkin, elimizdeki son on yıllık rakamlar şöyledir:

1911	—	880.000	ton
1913	—	784.000	"
1915	—	400.000	"
1917	—	144.000	"
1919	—	368.000	"
1920	—	544.000	"
1921	—	320.000	"

Ülkenin bu genel ekonomik düşüşü, kuşkusuz, işçilerin yaşam koşullarının kötüleşmesinde çarpıcı bir biçimde yan-

* Ayrıntılar — V. Gurka-Kryajin: "Blijny Vostok: Derjavi" (Yakın Doğu: devletler) M. 1925 g. glava, "Ekonomika Novoy Turtsii" str. 160-168.

sımıştır. Gerçekten de, besin ürünleri fiyatlarında ortalama 3-4 kat yükselme görüldüğü dönemde, ücretler ancak %10-15 oranında yükselmiştir. Bu koşullarda işçi emeğinin verimliliği önemli derecede azalmıştır. Aynı Ereğli bölgesinin istatistiği burada şu ilginç tabloyu vermektedir:

Yıllar	1914	1919	1920
İşçinin üretimi (ton)			
a) Galeri ağzında	1.491	1.257	1.029
b) Yeraltında	0.626	0.450	0.461

Gördüğümüz gibi işçilerin üretkenliği %25-30 oranında düşmüştür, ve bu bize onların yaşam düzeyindeki kötüleşmenin nesnel ölçüsünü vermektedir. Yasamadaki tüm liberalizmine karşın, TBMM bugüne değin iş yasasını çıkar-mamıştır. Ücretli işçi bugüne değin, kendisini istediği zaman işten atabilen işverene bütünüyle bağlıdır. İşgünü de aynı iş ücreti gibi tümüyle herhangi bir düzenlemeye bağlı de-ğildi. Kilikya fabrikalarında 8-10 yaşında çocuklar ve ha-mile kadınlar 12-13 saat çalışmakta, hasta sandıkları ve sigorta bulunmamaktadır, ama tersine zanaat vergisi çok yüksektir. Hükümet biçimsel olarak yasaklamıyorsa da, sendikalar vb. kurulmasını engellemektedir.*

Bununla birlikte, ulusal hareketin başlıca eyleme geçiri-ci gücünü oluşturan ilerici Türk burjuvazisi, Anadolu'da egemen olan görülmemiş yıkımın hesabını yapmakta, ve proletarya ile bir uzlaşmaya sevinçle gitmektedir. Burjuvazi ekonomi cephesinde yeni bir savaşa, sanayiini genişle-tilmesine, tüm üretim güçlerinin yükseltilmesine çağrı yap-maktadır. Onun, sınıf dayanışması, halkın tüm gruplarının, kuşkusuz, güçlenen Türk sermayesinin himayesinde, barış-çı işbirliği yolundaki öğüdü bununla açıklanmaktadır.

Bu anlayış, katılan 4 gruptan birini işçilerin oluşturdu-ğu (197 delege) 1923 İzmir İktisat Kongresinde açık şekil-de dile gelmiştir.

Toplantıda hükümet temsilcileri işçilere iyi niyet gös-termek için çaba harcadılar; bizzat ulusal iktisat komiseri Mahmud Esad bey onları sendikalar örgütlemeye, hüküme-te karşı güven beslemeye vb. çağırıyordu. Ne var ki konfe-

* İzmir İktisat Kongresi üzerine TKP grubu tarafından hazırlanan bil-diri tezleri, "Noviy Vostok" n° 3, str. 88-89.

ransın sonuçları Anadolu proletaryası için oldukça öğretici oldu. Kongrede, yalnızca onların sunduğu program en geniş anlamda kısaltmaya uğradı; şunlar çıkarılmıştı: tarım işçi-leri için 8 saatlik iş günü istemi, işçilerin toplu sözleşmeler temelinde kârdan pay alması, 12 yaştan küçük çocukların çalıştırılmasının yasaklanması. Ve, ensonu grevlerin yasak-lanması konusundaki yasanın kesin olarak kaldırılması ist-emi, bu yasanın "düzeltilmesi" gibi belirsiz bir formülle değiştirilmişti.

Gördüğümüz gibi, genç olmasına karşın, Türk burjuva-zisi, kendi sınıfsal çıkarlarını çok iyi kavradığını ortaya koy-maktadır.

7

Acımasız savaş ve nüfusun askerî hizmete uygun her bireyinin göreve alındığı koşullarda askerî müdahale sonuna değin Anadolu'da gerek genel bir işçi hareketi, yer alma-mıştır. Anadolu proletaryasının çıkarları uğrunda çalışan tek savaşçı, TBMM hükümeti tarafından zaman zaman ko-vuşturulmaya uğratılan ve yeniden dirilen Türkiye Komünist Partisi'dir.* 1921 yılında M. Suphi'nin 15 yoldaşıyla birlikte Trabzon'da trajik ölüm olayı meydana geliyor (28.1.1921), bunun ardından tüm Anadolu'da komünistler hapsediliyor, bunu ise narodnik ve sosyalist delegelerin hapsedilmesi ve gazetelerinin kapatılması izliyor. İlginç olanı belirtelim ki, aynı anda, bir kendi kendine provakasyon sonucunda "hü-kümetin komünist partisi" organı "Seyyarei Yeni Dünya" kapatılıyor, buna bağlı olarak yönetim yerine baskın yap-ma oyunu sahneleniyor. Tümüyle açıktır ki, o anda bu "par-ti" M. Kemal hükümetine artık gereksiz görünmüştür.

1922 yılı Ekiminde, TBMM'nin, o sıra görüşmelere baş-ladığı İttifak Devletlerine kendi "güvenirliğini" kanıtlama isteğinin dikte etmesiyle TKP'nin ikinci kez dağıtıldığını görüyoruz. Alışılmış olduğu üzere, hapsedilenlere, "yaban-cıların" da katıldığı illegal kongre düzenledikleri suçlaması

* Türkiye Komünist Partisi 1920 yılında, içlerinden ikisi MK'ne giren Türk spartakistlerinin katılmasıyla Bakü'de kurulmuştur. Ama TKP'nin temeli 1916 Temmuzunda Moskova'da M. Suphi'nin başkanlığındaki (daha çok savaş tut-saklarından oluşan) solcu Türk sosyalistleri konferansında atılmıştır.

yöneltmişti. Aslında, yapılan alışılmış bir provakasyondur. Kongreye başlangıçta izin verildi, çeşitli yerlerden delegeler gelip toplandıklarında ise, kongre aniden yasaklandı, Kongre yine de düzenlendi, ama artık illegal durumda; kapanışından sonra ise, hükümet, delegeleri tutukladı, onları işkenceden geçirerek, tüm parti binalarını darmadağın etti ve tutuklananlar hakkında devlete ihanet ve casusluk suçlamasıyla mahkeme düzenledi. 4 ay sonra toplanan mahkemenin sonrasından sonra tüm tutuklular salıverildi.

Anadolu'daki meslek hareketine gelince, darmadağın tır ve genel olarak gelişmemiş bir durumda bulunmaktadır.

Ereğli-Zonguldak işçileri arasında iki mesleki birlik vardır: biri, sarı, yarı-hükümet sendikası "Zonguldak İşçi Birliği", diğeri, TKP'nin etkisi altında bulunan "Zonguldak Kömür üretimi işçileri Sendikası"dır. Samsun'da, görünüşte üretim örgütlenmesi olmayan "Tütün İşçileri Yardımlaşma Sandığı" bulunmaktadır. 12.000 kadar ücretli işçi bulunduğu hesaplanan büyük sanayi merkezi İzmir'de birkaç sendika vardır: "Demiryolu Sendikası", "Öğretmenler Birliği", "Mürettiler Birliği", Büyük bir demiryolu kavşağı olan Eskişehir'de "Anadolu Demiryolu Sendikası" bulunmaktadır. Genel-Mesleki birliklere gelince, 1922 yılında, merkezi Ankara'da olan ve TKP ile sıkı sıkıya ilişkide bulunan "Kızıl Sendikalar Merkez Bürosu" faaliyete geçmiştir.

Sonucu gözden geçirirken görüyoruz ki, Türkiye'de işçi hareketi henüz çok gençtir ve, son derece elverişsiz koşullar nedeniyle henüz sağlam örgüt biçimleri yaratamamıştır. Geri Anadolu'nun İstanbul ile yeniden birleşmesi 15 yılı aşkın süredir devam eden sınıf savaşımının deneyimini ona ileterek, Türkiye'nin tüm işçi ve sosyalist hareketini derin şekilde ileri itmek zorundadır.

Türk proletaryasının son derece geri koşullarında mesleki çalışma tümüyle olağanüstü önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın Kızıl Profinternin ellerinde toplanması da Türk proletaryasının Batı ve Türk Kapitalizmine karşı aynı ölçüde başarılı savaşımının temel koşulu olmaktadır.

1958

ALAIM-İ İNKILAB (DEVİRİM BELİRTİLERİ)

Bugünkü dile aktaran: TURAN DURSUN

Aşağıdaki yazının, Eşref Edip'in çıkardığı *Sebilürreşat*'in 1910 adı olan *Sıratı-Mustakim*'de yer alması, yani taa 1910'larda dinsel bir dergide böyle bir yazıya yer verilmiş olması çok ilgi çekicidir. O zaman İkinci Meşrutiyetin getirdiği ve kısa bir süre yaşanmış bulunan özgürlük havasıyla böyle bir olanak sağlanmış olsa gerek.

Sosyalist devrimin gerçekleştirilmesine o zamanlar dinsel dergilerde bile 'Hayhay!' diyenlerin çıkmış ve böyle bir yazıyı kaleme alıp yayınlatabilmiş olması gerçekten düşündürücüdür.

Fransa'da Demir Yolu İşçileri işi bırakma eylemine ("terk-i eşgal") geçmiş, sonra onlara Paris'in yeraltı Demiryolu İşçileri Elektrikle Aydınlatma Şirketi işçileri, hatta taşçılar ve dülgerler de katılmışlar. Birkaç gün Fransa'da gezip dolaşma pek güçleşmiş, birkaç gece Paris'in büyük caddeleri, büyük kahveleri, tiyatroları karanlıkta kalmış, elektriğin göz kamaştırıcı aydınlığına alışık Frenkler, kör mum aydınlığıyla durumu idare etmişler. Bütün bu olayları, günlük gazetelerin "telgraf" (haber) sütunlarında hemen okuyup geçtik. Ama bilmem içimizden kaç kişi o olaylara gerektiği ölçüde önem verdi.

İnsan daima, işittiğine, gördüğüyle anlam verir, değer biçer. İstanbulluların çoğu, "Grev" dendi mi, iki yıl önceki ufak-tefek işi bırakma eylemlerini anımsarlar. Genel bir işi bırakmanın güç ve korkunçluğunu iyice anlayabilmek için içinde bulunmuş olmak gerekir. Ben yazık ki o mutluluğa (!) erenlerden oldum. 1905 yılı Teşrinievvel Genel Grevinde Rusya'nın önemli merkezlerinden birinde bulunuyordum. Demir-

yolu ve telgraf işçileri, işlerini bırakır bırakmaz, kentimiz, bütün dünyayla ilişkileri kesilmiş bir okyanus adasına döndü. Bir yere gidemiyorduk, kimse gelemiyordu, mektup gönderemiyorduk, telgraf çekemiyorduk, hiçbir yandan haber alamıyorduk. Kent, önceden var olan besin maddeleriyle kalmıştı. Gerek bu, gerek çevre köy ve kasabalardan kızıkla getirilebilecek "erzak" ve "zahire" (besin maddeleri), gereksinimimize uzun süre yetmeyecekti. İşi bırakmanın üçüncü günü, un bitiyor, et bitiyor, çay ve şeker bitiyor söylentileri kenti kapladı ve hemen bunların fiyatları fırladı. O aralık kent işçilerinden bir kesimi de grev yaptı: Tramvaylar durdu, gaz ve elektrik fenerleri söndü, kimi dükkanlar kapandı, yerel gazeteler çıkamaz oldu. Önceleri, Rusya'nın öteki kentlerinde ne olup bittiğinden haber alamıyorduk, bu kez, yerel gazetelerin kapanmasıyla, artık kentteki olayları da bilemez olduk. Sokaklarımızı, 15-20 yıldan bu yana tümüyle unuttuğumuz gaz lambalarıyla güya aydınlatıyorduk. Kent, maddi ve manevi karanlığa batmış demektir. Demiryollarıyla telgraf işçilerinin ve birkaç yerli kuruluş işçilerinin işi bırakma eylemleri, kentimizi, toplumdaki herkesi, hepimizi, uygarlıktan yarım, belki de bir yüzyıl öncesine, geriye götürmüştü hemen.

Çok geçmedi; korkunç bir haber, tüm kenti, yıldırım çarpmışa döndürdü: Fırıncılar da işi bırakma eylemine geçiyormuş.. Demek ekmezsiz kalacağız, aç kalacağız.! Bu tehdit altında 24 saat titredik. Ama bereket versin doğru çıkmadı. Eğer bu doğru çıkmış olsaydı ve sonra grev de uzasaydı, halimiz pek yaman olacaktı. Uygur ülkelerin kentlerinde bütün yaşam ve geçim, işbölümü temeli üzerine kurulmuştur. Öyle ilkel toplumlarda olduğu gibi, herkes ya da her aile, kendi zorunlu gereksinimlerini kendi hazırlayıp meydana getirmez. Evlerimizde yiyecek, içecek türünden hazırlığımız hemen hiç yoktu.

Bununla birlikte Rusya'nın 1905 genel işi bırakma eylemi 5-6 günden çok sürmedi ve tam anlamıyla da bir genel grev olmadı. Çünkü Rusya'daki işçilerin hepsi greve katılmak şöyle dursun; yalnızca bir mesleğin, örneğin demiryolu işçilerinin bile tümü işlerini bırakmamışlardı. Böyleyken hükümet, işçilerin isteklerinden birçoğunu kabul ederek grevi durdurmak

zorunda kaldı. Avrupa toplulukları, birkaç gün süren demiryolu ve telgraf grevine dayanamazlar. Bugünkü uygarlık, demiryolsuz ve telgrafsız yaşayamaz. Teller ve raylar, ülkelerin gerçekten sınırları ve damarlarıdır. Bu sınırlar ve damarlar kopdu mu, ülke ölü duruma gelir. Demiryolların ve telgrafların bir gün bile işlememesi (çalışmaması), ülkeye milyarlar tutan zararlar verir. Onun için uygar devletlerden hiçbirinin hiçbir hükümeti düşünülemez ki, demiryolu ve telgraf işçilerinin bir haftalık bir genel grevine karşı kendi silahlarını bırakıp teslim olmasın. Rusya Hükümeti, o gücü, güçlü direnişle tanınan Çarlık Hükümeti, Rusya'nın ekonomik faaliyet alanları Batı Avrupa devletleri ölçüsünde olmadığı halde, demiryolu ve telgraf işçilerinin genele yakın bir grevini görür görmez, pek çabuk yelkenleri suya indirmişti.

Rusya devrimi olana dek (1905'e değin), kimi düşünürler, uygar ve düzenli durumdaki ülkelerin hükümetlerine karşı başkaldırmanın (ayaklanmanın), artık olanaksız olduğu inancındaydılar. Ondokuzuncu yüzyılın ilk çegreğinde ve ortasında, tüm Avrupa'yı barut dumanlarıyla kaplayan devrimler, artık bir daha geri gelemez deniyordu. Çünkü hükümetlerin elinde iyi eğitilmiş askerler, hızlı ateşli toplar ve peşpeşe ateş yapan (otomatik) tüfekler vardır. Hükümete karşı ayaklanabilecek halksa, ne asker gibi eğitilmiş, düzenlidir ve ne de öyle mükemmel silahlarla donatılmıştır.

1830 ve 1848 devrimlerinde pek çok işgören barikatların ise, yeni silahlar önünde hiç hükümleri yoktur.

İşte bu düşünce, tersi ileri sürülemez bir gerçek gibi, okullarda okutulan tarih kitaplarına bile girmişti. Ne var ki yirminci yüzyıl, daha ilk yıllarında, bu inancı, olaylarıyla yalanlayıp geçersiz kılmıştır. Rusya devrimi (1905 devrimi), geçici bir süre için de olsa, Çarlık hükümetini yendi. Halkın elinde hızlı ateşli top ve otomatik tüfekler yoktu, ama başka bir güç, bütün bunlardan daha sağlam bir güç vardı: Emekçi gücü. Bugün uygar ülkelerde işçi ordusu, asker ordusundan nitelikle daha güçlüdür. Top ne denli büyük çaplı olursa olsun, ateşle çok çok bir iki evi yıkıp birkaç büyük adamı öldürebiliyor. Oysa demiryolu işçileri, grevleriyle birkaç gün içinde, bir ülkeyi yıkıp bir sınıftan kişileri, sermayedarları, yani kapitalistler yokedebiliyor. Şimdi artık kentlerin bir yığın kal-

dırım taşlarıyla, kurşuna karşı barikatlar yapmaya gerek kalmamıştır. Ülkenin tüm tren demirleri, telgraf telleri, ihtilalcilerin savunma araçları olmuştur. Barikatlardan geçilebilir ama demiryollarının ortadan kaldırılmasıyla karşılaşılabilecek uzaklıklar nasıl dürülüp yokedilebilir? Bugün birçok uygar ülkede, zamanımızın askerliğin vatani sayılan Almanya'sında bile, işçi ordularının eğitimi ve düzeni, asker ordularının eğitim ve düzeninden daha aşağı değildir...

İyi ama, bu kavga nedir, niçindir? Niçin bir sınıf halk hükümetinden memnun değildir? Bu hazırlıklara, bu girişimlere ve bu grevlere neden gerek duyulur?

Bugünkü düzeyiyle uygarlıkta bizden daha yüksek ve ileride olan Batı ülkelerinde halk arasında o uygarlık pek derin uçurumlar oluşturmuştur. Batıdaki halk, birbirinden çok ayrı birkaç sınıfa ayrılır. Fransa'nın tüm resmi duvarlarına 'özgürlük, eşitlik ve kardeşlik' sözleri büyük harflerle kazılmış olduğu halde, orada sosyal adaletten iz bile yoktur. Kardeşlikse boş, kof, anlamsız bir laftan başka değildir. Doğuda, örneğin Türkiye'de, bir köye, bir kasabaya, hatta büyükçe bir kente gidilse, oranın beyi, ağası, çiftçisi arasındaki sosyal fark o denli göze çarpmaz: Evleri, yiyip içecekleri, giyinip kuşanacakları, ulaşım ve hareketleri için gerekli araçlar ve eğlenceleri hemen hemen aynıdır. Beyin ve ağanın ne otomobili vardır, ne de yatı. Çiftçiye gelince: Şöyle böyle kafasını sokacak bir kulübeye sahiptir o kadar.

Zaten beyin, ağanın konağı da o kulübenin biraz büyükçesi, biraz daha hallicesidir.

Bugünkü uygarlık toplumları yükseltirken, sınıflar arasındaki doğal durumu korumamış, zenginler, ağalar, beyler yükseldikçe yükselmişler, yoksullar çiftçi ve işçi kesimiye pek az ilerlemiştir. Hatta kimi yönden düşmüş, daha zor durumlara düşürülmüştür. Böylece aradaki sınıfsal fark daha da açılıp derinleşmiş, bir uçurum oluşuvermiştir. Batıda kent işçisinin genellikle yeri, yurdu yoktur, bütün gününü ya madden ocaklarında, yer altında, su içinde titreyerek; ya da fabrikalarda, imalathanelerde, cehennemî bir ateş karşısında kavrulmuş geçirir. Geceleri pis kokulu ve rutubetli bodrumlarda kafasını alkolle uyuşturarak sözümona uyur. İşçilerin birçoğunda aile yaşamı bitmiştir. İnsan denen yaratığa

insanlık niteliği kazandıran özelliklerin çoğu, bunlarda çözülmüştür. İşçinin aylığı kendisini ancak günü gününe geçindirebiliyor. Yaşlı, hasta, işe yaramaz oldu mu, kırık bir makine parçası gibi sefalet çamuru içinde sürünmek zorunda kalıyor.

İşte bu durumdaki işçinin gözü önünde sermaye sahibi, parmaklarında elmaslar parlayan yüzükler, günde birkaç kez değiştirilen beyaz gömlek, kan fışkıran bir yüz, alay eder gibi dikilmiş durur. Sermaye sahibi her gün iki-üçyüz işçisini rahat rahat geçindirecek ölçüde masraf yaparak yaşar. Sermaye sahibinin hemen hiçbir işi yoktur. Yazı, İsviçre'nin yaylalarında, kuzey denizlerinin deniz hamamlarında, kışı, İtalya'nın güney kıyılarında, Mısır'da ya da büyük kentlerin tiyatro, konferans ve balolarında geçirir. En gereksiz şeylere bile en çok paralar harcamaktan kaçınmaz. Gemisi, birkaç otomobili vardır. Metresinin yalnızca bir şapkasına, sekiz-on bin kuruş vermektен çekinmez. İçlerinde banknot (para) ile sigara yakmaktan tad alacak ölçüde budala olanlar bile vardır. Bunların yaşamları, sürekli olarak zevk-u safa içinde geçer. Sahip oldukları ortaklıkların kendilerine düşen payının faizi bile, bunları hiç zahmet çekmeden yaşatmaya yetiyor.

İşçiler, bu emek-gücü temsilcisi, aylıklıkla serveti temsil ettiğini gördüğü sermaye sahibine karşı bugün, sönmez bir hınç alevi saçan gözlerini dikmiş, onu yemeğe hazırdır. Şimdiki başkaldırıların, isyanların temel kaynağı, aşağı, yoksul sınıfların gözlerini kamaştıracak biçimdeki varlıklı sınıfların gösterdikleri gösteriş parlak yaşam ve sefahettir. Servetin sağlayacağı düşünülen mutluluğa dayanılmaz bir susuzluk, sermaye sahibine karşı yakıp bitiren bir hınç ve kin.. İşte başkaldırıları, bu kaynaktan kaynaklanıyor. Atasözünde dendiği gibi: Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.

İşçiler zaten sermaye sahiplerine karşı dinmez bir düşmanlık besleyip dururken beri yandan bir kesim ekonomistler, düşünürler çıkıp ona dediler ki: (Ey işçi kesimi!) tüm bu servet ve varlık, tüm bu gösterişli yaşam ve görkem, tüm bu zevk-u sefahat, senin alın terinden, senin çaba ve emeğinden çalınmış gerçekleştirilmiştir. Sen çalışıyorsun, ama senin emeğinin karşılığı sana ödenmiyor. Ve o ödenmemiş emek karşılığıdır ki, bu çalışmayan tembel adamlara kazanç payı diye da-

ğıtılıyor. Sen çalıştığın halde açsın, çıplaksın; onlar çalışmadıkları halde gereğinden bin kez, milyon kat daha fazla servet elde edip servetlerini nasıl harcayıp tüketeceklerini bilememektedirler. Sen emeğinin karşılığını eksiksiz ödettirebilersen açlıktan, yoksulluktan kurtulursun. O zaman bu çalışmadan kazanan aşağılık kimseler de ortadan kalkar. Serveti yaratan emek-gücüdür. Emek karşılığı olmayan servet, hırsızlık ürünüdür. Sen emekle serveti yaratıyorsun, değerini korumayı da bilmelisin. Şimdiye değin çalınmış kazançları da geri almalısın. Bu çalışmadan yiyen, bu senin sırtından yaşayan asalakları, sermaye sahiplerini ortadan kaldır. Bunların yaşamı, senin aymazlığın, hakkının bilincinde olmamam yüzünden sürüp gidebiliyor. Aymazlığından uyan, hakkını bil, kanını emen asalaklardan kurtul! Ama bugün mevcut hükümetleri sermaye kesimi ellerine geçirmiştir. Kazanç kasasının başına kendi uşaklarını oturtmuşlardır. İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet.. ne ad altında söylenirse söylensin (adı ne olursa olsun) bugünkü hükümetler, sermaye sahiplerinin isteklerine hizmet ederler, onların çıkarlarını savunup korumak'a görevlidirler. Kapitalizmin boyunduruğundan, tutsaklıktan, kurtulmak istiyorsan, bugünkü hükümetleri devir, işçilerin hükümetini kur! Zamanımızın toplum düzenleri de kapitalistlik temeli üzerine kuruludur. Yalnızca hükümetlerin değişmesi de amaç için yeterli değildir. Toplum düzenlerinin biçimi, kurumları da değişmelidir. Köhne, yıpranmış, yıkılması yakın olan kapitalistliğin toplum düzenini temelinden yık, yerine gerçek eşitlik, gerçek özgürlük, gerçek kardeşlik ilkelerine dayalı sosyalist toplum düzenini kur. Ne var ki bu büyük devrimin oluşturulabilmesi için birlik gerekir. İşçiler, ey bütün dünyanın işçileri birleşiniz! Yalnızca bu birleşmeyle amacınıza erişebilirsiniz.

Bu seslenişi, bu çağrıyı yapan sosyalist ekonomistler, sosyalist toplum düzeninin kurulmasına yarayacak çeşitli yollar, araçlar göstermişlerdir ki, bunlardan biri de genel grevlerdir.

.....

Biz doğulular bu fırtınanın kopmasını istemeli miyiz?

— Hayhay! Çünkü doğulu düşünür, tüm yaşamında, hak ve adalete tutkun olarak yaşayagelmıştır. Soyut adaleti gökten yere indirmek isteyen, doğu olmuştur. ...

— Hayhay! değişimizin ikinci nedeni de şu ki, Batıda meydana gelecek bir toplumsal devrim, doğu toplumuna da hiç değilse bir süre rahat nefes aldirabilir. Çünkü Batı kapitalizminin geceli gündüzlü çalıştırdığı iki kölesinden biri batılı işçiyse, öteki de doğunun tüm halkıdır.

İmza: A. Y. 15 Teşrin Evvel 1326 (1910)

ŞEYH BEDRETTİN ÜZERİNE YENİ YORUMU
DOLAYISIYLA VECİHİ TİMUROĞLU İLE
GÖRÜŞME

R. GELENCİK — Bedrettin'in *Vâridat*'ını yeniden Türkçeleştirip yayımladınız.¹ Kitaba, "giriş" olarak hazırladığınız incelemeden anlaşılıyor ki, Şeyh Bedrettin ile epey eskiden beri ilgilenmişsiniz. Bunun temel gerekçesini söyler misiniz?

V. TİMUROĞLU — Sayın Gelencik, dediğiniz gibi, Şeyh Bedrettin ile, yıllardır ilgileniyorum. Sosyalist dünya görüşüne bağlı bir Türk aydını olarak Şeyh Bedrettin ile ilgilenmeyi görev saymışımdır. Biz Türkler, öyle dokusu sık düşünceye alışık değilizdir. Germen düşüncesinin derinliğini ve köklü araştırma gücünü, Anadolu insanında görüvermeyi istemek, yanlış olur. Ama yedi bin yıllık bir kültürü özümlemiş Anadolu insanı, derin ve köklü düşünmeye yabancı da olamaz.

1961 Anayasasının getirdiği ölçüdeki düşünce özgürlüğü, birden, hemen her aydını sosyalist yaptı. Oysa, sosyalist olmak kolay değildi. Bir öğretisi, her şeyden önce bir sistemin sonucudur. Ama, hiçbir düşünce sistemiyle uzak-

tan yakından ilgisi olmayanlar, çarçabuk sosyalist oldular ve Türkiye adına ahkâm kesmeye başladılar. O dönemlerde, bende bir korku doğmuştur. Tanzimat kafasının yanlışıyla sosyalist reçeteler mi hazırlanacaktı? Doğrusu, Batıdan aktarılmış bir sosyalizm beni ürkütmüştür. Anımsarsınız, pek garip düşünceler yayılıyordu o sırada. Ama, gene o sırada, kimi aydınlar, tarihimizi araştırmaya yöneldiler. Nâzım Hikmet Türk yazınına dev bir yapıt bırakmıştı: *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı*. Nâzım Hikmet, 1925'te, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi profesörlerinden Mehmet Şerafettin'in yayımladığı *Simavne Kadısı Oğlu Bedreddin* adlı kitapçığı okuduğunda, Şeyh Bedrettin hareketini, bir köylü sosyalizmi olarak düşündüğünü söylüyor. Tarihimizde böyle bir olay varsa, Türk sosyalisti için, çok önemli ipuçları var demektir. Bu ipuçları nelerden oluşuyordu? Bunu öğrenmek istedim. Bu bir.

Toplumumuzun tarihinde böyle bir hareket, yani, Nâzım Hikmet'in deyimiyle, bir Türk köylü sosyalist hareketi varsa, araştırılması gerekli bir sürü sorun da var demektir. Her şeyden önce, bu köylü sosyalizminin çıkış noktasını belirleyen düşünce sistemi neydi? Bu düşünce sistemini kaynaklayan daha eski olaylar, düşünceler nelerdi? Böyle hareketlerin tarihsel koşulları nelerdi? Hangi somut ortamlarda doğmuşlardı? Ve en önemlisi, bu hareketlerin motor güçleri, hangi sınıflardı? Bunların saptanması, Türk devrimcilerine çok somut dayanaklar kazandıracaktı. Nâzım Hikmet, kendisinin de belirttiği gibi, *Destan*'ı yazarken, yalnızca Çelebi Sultan Mehmet dönemine inip orda kalmıştır.

Nâzım Hikmet, Şeyh Bedrettin için *millî gurur* diyordu. Bir toplumun belli bir tarihsel dönemde onuru (haysiyeti) olmuş bir insanı incelemek, araştırmak, yerli yerine oturtmak gerekirdi. Bu alanda bir şeyler yapabilecek herkes, konuya eğilmeliydi. Bu iki.

Sorunun kökeninde, bence, karanlık noktalar vardı. 1961'de patronuna zaten saygısını yitirmiş Türk işçisi, kendi haklarını savunur, yiğit işçi örnekleri vermeye başlamıştı. Bu denli kısa sürede, Türk işçisinin bilinçli eylemlere girmeye başlaması küçümsenemez. Bu aşamada, 1870 Almanyasındaki *Kathedersocialist* profesörlere benzer kür-

¹ Şeyh Bedrettin, *Vâridat*, Türkiye Yazıları Yayınları, Ankara, Aralık 1979.

sü sosyalistleri türemiştir. İşçiden uzakta türküler çığrılıyordu. Öte yandan, deyim yerinde olacaksa, *cılız ama iyicil* bir çocuk büyüyordu. Buna yardımcı olmalıydık. Bu üç.

Bedrettin Şeyhti. Bu, benim için çok önemliydi. Burjuvazi, kötücül çocuğun önünde bocalamaya başladı mı, köylülüğün ve esnafın tutuculuğundan yararlanır. Dine sarılır. Biliyoruz ki, bu oyun, Türkiye’de burjuva kurallarına bile uymayan bir çirkinlikte oynanagelmıştır. Devrimci olduğu için “kıyam” ettiği sanılan bir şeyhin düşünceleri, halka bir çözüm yolu gibi sunuldu. Sömürüye karşı “kıyam” tarihte pek çoktur. Bu da çok anlaşılır bir şeydir. Ancak, bir “kıyam”ın devrimci sayılabilmesi ve olabilmesi, insanlığın tarihsel gelişme yasalarına ve buna bağlı olarak uygun zamana ve yere denk düşmesiyle belirlenir. Bedrettin’e eğilirken büyük şeyler bulacağımı sanıyordum. Ama, eski deyimle söyleyeyim, tarihim adına “mutmain” olmadım.

G — *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı* dolayısıyla, Nâzım adıyla Bedrettin adı birbirini çağrıştırır. Siz de incelememize, “Nâzım Hikmet” adıyla başlamışsınız. Onun *Millî Gurur* adlı kitapçığında alıntılar yapmışsınız. Ama, öyle görünüyor ki, böyle davranmanız, basit bir çağrışımından ötürü değil; çünkü, incelemenizde, Destan’ın hangi somut koşullarda, hangi amaçla yazıldığını da belirtiyorsunuz. Bununla yetinmeyip, Nâzım bir iki kaynaktan yoksun kaldığı için, Destan’ını da eksik kalmıştır diyorsunuz. Bu konuda söylediklerinizi biraz daha açar mısınız?

T — Sayın Gelencik, önce, şu “*millî gurur*” sorununa bir kez daha değineyim. Milliyetçiler (?), sınıfsal bilinç taşıyan ve kendi sınıflarının politik iktidar savaşımını veren bütün emekçileri, milliyetsiz sayıyorlar. Bu terimle de, emekçileri, ulus düşmanı, vatan haini ilan ediyorlar. Nâzım Hikmet’i işçi sınıfının ideolojisini savunan bir ulusal vatan şairi olduğu için yargılıyorlar. Bu yüzden damdadır. Somut koşulları budur. İşte burada duralım. Kılıç haklarını alan burjuva sınıfının egemenlik savaşlarını anlatan tarihlerinde, onur, serdarların öyküleridir. Şehname’yi düşün. Halk hareketleri, vatan hainliğidir. Saraylardaki resmî kâtipler tarafından, denetim altında yazılmış tarihlerde, yığınların demokratik hareketleri elbetteki düpedüz yansıtılmaz.

Anlaşıldığına göre, Nâzım Hikmet, Türk tarihinin böyle olaylarını araştırıyordu. Ama, Nâzım hapishanedeydi. O koşullarda, eline geçebilecek olanları okuyordu yalnız. Tüm istediklerini okumasına izin verildiği de düşünülemez. Bu arada, Mehmet Şerafettin Yaltkaya’nın kitapçığı eline geçiyor. Bizde, nedense iyi okuyucu az. Duygusal okuyucu çok. Nâzım’ın Destan’ındaki düzyazı bölümleri, anlaşılıyor ki, iyice okunmamış. Seçmeleri inceledim, bir iki ciddi yazarın dışındakiler de düzyazı bölümlerini atlamıştır. Dizeler bu düzyazılar üzerine kurulmuş. Yani, Nâzım, şiirini böyle kurmuş. O düzyazılarda neler var? Mehmet Şerafettin’in kitapçığını okurken, ülkemizdeki sınıfsal hareketi karalamak için sürekli kullanılan kadın olayına değinir. En can alıcı noktasıdır burası. Mehmet Şerafettin, Şeyh Bedrettin’in amacından söz ederken, “Yiyecek, hayvanlar ve toprak gibi şeylerin kollektif mal sayılmasını salık veren Börklüce’nin kadınları bundan ayrı tutması, bizce kamuoyuna karşı kullandığı takke ve örtüdür. Çünkü, varlığın birliğine razı olan şeyhinin Mustafa’ya bunu ayrı düşündürecek bir dersi verdiği düşünülemez.” diyor. Nâzım, bu satırları okuyunca, tuzağı anlıyor. Şerafettin Yaltkaya’nın Marksizmi bilmediği gün gibi açık. Ama, bir bilim adamına yakışmayacak biçimde, avami konuşuyor. Nâzım’ın tepkisi bilimseldir. Aklına, Marks’tan ve Engels’ten iki cümle gelir: “Burjuva için karısı, alalâde bir üretim aracıdır. Burjuvazi, üretim araçlarının toplumsallaştırılacağını duyunca, tabiatıyla, bundan kadınların da toplumsallaştırılacağı sonucunu çıkarır.”

“Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin yanağından gayri her şeyde

her yerde
hep beraber!
diyebilmek
için

on binler verdi sekiz binini...

Nâzım Hikmet, Destan'ın sonuna iki düzyazı bölümü ekliyor. Birinci bölüm, Tornacı Şefik'in Gömleği, ikincisi de Ahmet'in Hikâyesi. Rüyasının kaynağını, çok somut bir yere oturtuyor birinci ekiyle. Sabahleyin, Bedrettin'in öyküsünü ve onunla yaptığı geziyi Tornacı Şefik'e anlatıyor. Koğuş arkadaşına, koğuşun penceresini göstererek, "Nah şu pencerenin arkasına geldi. Yekpare ak bir gömleği vardı." diyor. Tornacı Şefik, akşamdan yıkayıp astığı işçi gömleğini gösteriyor ve kahkahalarla gülüyorlar. Bir şairin imge gücünü göstermesinin ötesinde, çok anlamlı bir eklemiyor bu. *Bedrettin'in ak kefeni ve işçi gömleği*. Tarihsel olayların diyalektiği bu. Ahmet'in Hikâyesi'nde, olayı çok daha bilinçli biçimde kor. Ahmet, çocukluğunda bir Rumeli köyüne gidiyor dedesiyle. Bu köyün insanları, jandarma baskısıyla bile vergi vermeyen dirençli köylülerdir. Dik kafalı ve inatçıdırlar. Kızılbaş inancını taşırlar. Ama, tam da kızılbaş değiller. Bedrettincidirler. Bedrettin'e Mehdi gözüyle bakarlar. Mesih gözüyle bakarlar. Bu, Nâzım'ın olayı bitirmediğini gösterir. Ahmet, tüm bu anlattıklarıyla, Bedrettin'i bir *milli gurur* olarak görür. O da Lenin'in bir sözünden anımsanmış olsa gerek. *Sosyal-Demokrat* adlı gazetesinin 1914'te yayımlanan 35. sayısında, "*Rusların Milli Gururu*" adlı makalesinden kaynaklanmıştır. Lenin, o yazısında "Biz dilimizi ve yurdumuzu severiz, onun emekçi kitlelerini, yani nüfusunun onda dokuzunu, bilinçli bir demokrat ve sosyalist bir yaşama yükseltebilmek için, herkesten çok çalışan biziz" diyordu. Daha geçenlerde, *Demokrat* gazetesinde, "*Haftalık*" sütununda Muzaffer Erdost, iki jandarma erinin öldürülmesi dolayısıyla faşistlerin oynamak istedikleri oyunu sergilerken, "Biz yurdumuzu severiz" diyordu.

Nâzım Hikmet, olağan bir ortamda özgürce çalışmak olanağını bulsaydı, tüm Osmanlı tarihlerini okuyacaktı. Ahmet'in Hikâyesi'yle de konuyu açık bırakmış zaten. Bu arada. Nâmık Kemal'in Osmanlı Tarihi'ni de okuyacaktı. O özgürlük ve vatan şairinin (!) sınıfsal kinini iyice sergileyecekti kuşkusuz. Nâmık Kemal, bizzat istibdata karşı kafa tutuyor. Elinden gelse, saltanata kendisi son verecek ve yerine İngiliz tipi bir meşrutiyet getirecek. Ama, emekçiler adına

politik iktidara yöneldiğini sandığı Şeyh'i acımasızca suçlar. Ortada bir hükümet başkanı bulunduğunda, başkaldırma'yı isyan sayıyor ve isyanın da haksız olduğunu savlıyor. Daha da açık söylüyor, Bedrettin'in politik iktidarı ele geçirmesi durumunda bile, taşıdığı düşünceler açısından yasal olmayacağını ileri sürüyor. Bedrettin'in dayandığı iktidar kurallarının lanetlenmiş kurallar olduğunu da özellikle yazıyor. Bu, Nâmık Kemal efsanesini de açığa çıkarır. Öyle ki, Nâmık Kemal, Bedrettin'in tüm dinleri birleştirmeyi düşünmüş olmasını en bağınaz biçimde yeriyor. Tüm dinlere hoşgörülle bakmanın da İslama aykırı olduğunu savlıyor. Ahmet Mithat da alabildiğine Nâmık Kemal'e dayanarak yükleniyor. Hem de o geniş düş gücüyle yeni uydurmalara yönelerek.

Nâzım Hikmet, bu ve bunun gibi kaynakları görseydi, destanında Tanzimat düşüncesini de yansıtacaktı. Böylece devrimleri besleyen bu tip halk hareketlerinin yönlerini de vurgulayacaktı.

G. — Bedrettin, öyle sıradan bir medreseli değil. Sıradan bir mutasavvıf da değil. *Vâridat* da sıradan bir tasavvuf yapıtı değil. Kendisi gibi eğitilmiş çağdaşlarından çok farklı olarak, bir eylem adamı. Onun bu yanı da Nâzım'ı etkilemiş olamaz mı?

T. — Şeyh Bedrettin, çok seçkin bir Osmanlı düşünürü. Öylesine sıradan bir medreseli değil elbette. Osmanlı onu aşmıştır, ama her dönemde onun hukuk anlayışından da yararlanmıştı. Ama, Osmanlı'nın şeriatçı fıkıhçıları, her vesileyle Şeyh'in yorumlarını, ola ki yeni bir dünya yaratır, diye sürekli eleştirmişlerdir. Bakın, Teshil'in önsözünde ne yazıyor Şeyh: "Bir yargıç, kendi kanısının ve gözleminin mevcut 'çitihatlara' karşın, gerçeğe daha uygun olduğuna inanıyorsa, elbette kendi kanıtlarına göre karar vermeli-dir". Sayın Gelencik, öyle sanıyorum ki, bu yorum, çağımız hukukçuları için bile yenidir. Hukukçunun zeki ve uyanık olması gerektiğini, birtakım söylentileri aktarmacı olmasını öğütüyor.

Âşıkpaşazade ve Oruç Bey tarihlerinde, Yıldırım'ın kadılarının rüşveti geliştirdikleri anlatılır. Çok ilginçtir anlatılanlar. Yıldırım, kadılarının halkı sömürdüklerini gör-

rüp tümünün birden Yenişehir'e getirilip bir odaya doldurulup yakılmasını buyurur. Ülkede kadı kalmayacağı ve bunca pisliğin "maaş azlığından" kaynaklandığı ileri sürülerek kadılar kurtarılır. Şeyh, Musa Çelebi'nin kafasına, bir hukuk değişimi gerektiğini sokmuştur. Gerçek hukukçunun kişisel yapısının değiştirilmesinin gerektiğini kabul ettirmiştir. Hukukçunun aydın bir dünya görüşü ve kimselere teslim olmayan bir hukuk mantığı olmalıdır. Bütün Osmanlı tarihi boyunca, Bedrettin'in müfti'lere tanıdığı özgür düşünce hakkı tartışılıp durulmuştur.

Sıradan bir medreseli olmayan Bedrettin, kuşkusuz sıradan bir mutasavvıf da değildir. Şeyh, her şeyden önce, Vâridat'ta, alışılmış tasavvuf konularından sıyrılıp yer yer oyun, eğlence gibi, siyaset, yönetim, para gibi konulara da değiniyor. Bunları, şeriata aykırı biçimde yorumlaması, Osmanlı'yı kızdırıyor. Bir de, Tanrı, kıyamet, ölüp dirilmek konularında inançları sarsıyor. Bunları yadsıyor zaman zaman. Böyle tümcelerin varlığı, onun devlete karşı çıkmadığını, bu inançlarından ötürü asıldığını ileri sürenlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Nâzım Hikmet'i, bu yönlerinin ilgilendirdiğini sanmıyorum. Çünkü, Nâzım, Şeyh'in yapıtlarını okuma olanağını bulamamıştır. Somut koşullarının engel olduğunu daha önce söylemiştik. Bedrettin'in bir direnci temsil ettiğini biliyoruz. Yine, Destan'daki düzyazılara bakalım. Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın verdiği tarihsel bilgiyi okuduktan sonra —ki bu bölümü Destan'a tümüyle almıştır—, şöyle diyor: "Başım çatlayacak gibi. Saate baktım. Durmuş. Yukarıdakilerin zincir şakırtıları biraz yavaşladı. (...) İlahiyat fakültesi tarihi kelim müderrisinin altmış beşinci sayfasını açtım yine. Cenevizlilerin serkâtibinden iki satır ancak okumuştum ki başımın ağırları içinde kulağıma bir ses geldi. Bu ses:

— Gürültü etmeksizin denizin dalgalarını aşarak senin yanında bulunuyorum, diyordu." Bu sözler, bize büyük bir şairin şiirini nasıl kurduğunu gösteriyor. Peki, altmış beşinci sayfada ne var? "Mustafa, on bine yakın müfsid ve mülhid müritlerinden olan asker ile şehzadeye mukabeleyle kıyam eylediler. Mübalaga ceng olundu. Birçok kan dö-

küldükten sonra tevkül-i ilâhi ile o leşkери ilhad mağlup oldu." Yani, Nâzım, eylemle birlikte, eylemin içeriğiyle de ilgilidir. Kendi ideolojisine uygun bir "kıyam" bulmuştur toplumunun tarihinde. Bunlar, Nâzım'ın dünya görüşü açısından çok önemli şeyler, ama olayın şairaneliğini de unutmamak gerekir. Aklıma, Chautaubriand geldi. "Ben Hristiyanlığı, en doğru din olduğu için değil, en şairane din olduğu için seviyorum" diyor. Nâzım da Bedrettin hareketinin toplumsal yanıyla birlikte, olayın trajik yanıyla da ilgilenmiştir. Bu, kuşkusuzdur. Bakın, Rady Fish'e Destan hakkında ne demiş? "Moskova'da kendisiyle Destan'ın çevirisine çalışırken, Nâzım, isyan etmiş köylülerin başlarının cenazesini kaçırma sahnesini yazdığı zaman, gözünün önüne, büyük Avrupa ressamların 'carmıhtan indirme' konulu tablolarının geldiğini itiraf etti. O da, bu konunun şiirde çözümünü arıyormuş o zaman." Kısacası, Nâzım, hem eylemle hem de Şeyh'in kişiliğiyle ilgilenmiştir.

G — "Nâzım'ın gözünde Bedrettin bir Türk Radişçev'idir", diyorsunuz *Millî Gurur*'a dayanarak. Bu paragrafta Nâzım'ı eleştirmekten çok anlamaya çalışır bir davranışta görünüyorsunuz.

Radişçev, 1802'de intihar ediyor. 115 yıl sonra, Çarlık Rusyasında sosyalist devrim oluyor. Bedrettin, 1417 veya 1420 yıllarından birisinde asılıyor. 503 veya 506 yıl sonra, 29 Ekim 1923'te, Osmanlı İmparatorluğu yıkılıyor. Bedrettin, Osmanlı'nın *Fetret Devri*'nde tarihsel rolünü oynuyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan son coğrafya parçasında, Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor. Ve Türkiye Cumhuriyeti'nde hâlâ burjuva demokrasisini gerçekleştirme savaşımı veriliyor.

Radişçev-Bedrettin benzetmesini eleştirmenizi istesem...

T — Ama unutmayalım ki Osmanlı'dan kalan toprak parçalarının birçoğunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok ilerisinde demokrasiler kuruldu. Hem de şıkır şıkır işliyor. Hemen şunu belirtmeliyim ki, Nâzım'ın Bedrettin'e verdiği "Millî Gurur" sıfatı, Lenin'in Radişçev'e ve Dekabristlere verdiği sıfattır. Bedrettin'in bazı düşüncelerini materyalist düşüncenin Rusya'daki ilk öncülerinin düşüncelerine yakın bulmuştur. Örneğin, Dekabristler, düşüncenin maddenin ürünü olduğunu anlayamamışlardır. Ama, deneyi ve aklı,

düşüncenin postulası sanmışlardır. Bedrettin de aynı biçimde düşünüyor. Yine ara vermeden söyleyeyim, Bedrettin'de böyle düşünceler olmasına karşın, bir mistiktir. Ama, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sıradan bir mistik değildir. Dünyayı anlamaya çalışıyor. Maddenin bir özünün olduğunu anlıyor, ama çözemiyor. Kolay da değil hani. Yaşadığı dönem ve ortam belli. Bedrettin'e göre, duyular, nesnelere etkisi altında oluşur. Nesnelere altında, duyular, düşünceye ve duyuma dönüşürler. Dekabristler de böyle düşünüyorlardı. Rusya'nın bu ilk maddeci düşünürlerini, Lenin, Rus düşüncesine yol açan ilk atılımlar olarak "millî gurur" sıfatıyla övüyordu. Nâzım da oradan alıyor. Ama, Bedrettin böyle mi? Türk tarihinde, devrimci düşünceye yol veren bir kök'ün bulunması gerekir. Bedrettin, bu düşüncenin en yakın kök'üdür. Bu yüzden anlamaya çalışıyorum. Ama, Aleksander Nikolayeviç Radışçev ile Bedrettin'i özdeşleştiremiyorum. Radışçev, gerçekten, materyalist bir yazardır ve Rus devrimci düşüncesinin bilinçli babasıdır. Petersburg ve Leipzig Üniversitelerinde müsbet bilimler öğrenimi yapmıştır. Materyalist düşünceye başlangıç olarak çevirdiği Mab'l'in *Grekt Tarihi Üzerine Düşünceler* adlı yapıtına koyduğu notlar, Radışçev'in nasıl büyük bir düşünür olduğunu kanıtlar sanırım. Otokrasiyi insan doğasına aykırı bulan Radışçev, *Tobolsk'ta Oturan Bir Dosta Mektup* adlı yazılarında, politik iktidarı ellerinde tutanların halk için özgürlük düşünemeyeceklerini çok açık bir dille gösterir ve bu zincirin kırılması gerektiğini anlatır. Bedrettin, ancak Doğu dünyasından haberdarken Radışçev, tüm dünya tarihiyle yakından ilgilidir. 1783'te yazdığı *Liberty* adlı şiirinde, İngiliz demokrasi hareketini, yani Cromwell'in kralı iktidardan indirmesini yüceltir. Amerika'nın da İngiliz egemenliğine karşı kazandığı zaferi alkışlar. Amerikan sömürgelerinin verdikleri bağımsızlık savaşlarını da övmekle bitiremez. Bağlantıları özellikle seçtim. Radışçev'in nasıl ayaklarını yere basan köklü bir düşünür olduğunu belirtmek için. Radışçev'de devrimin tüm verilerini görürüz. *Puteshestviye iz Peterburga to Moskvu* adlı yapıtında, liberal reformizm yoluyla halka yardımcı olabileceği savının çok boş bir kuruntu olduğunu, halk devri-

minin ancak halka devrimci düşünceler aşılanarak başarılabileceğini anlatır. Bedrettin'le tek ortak yanı, ruh'un ölmezliğine inanmamasıdır. Buna karşın, Radışçev'e, hiçbir Rus düşünürü tam anlamıyla, Marksist gözle "materyalist" dememiştir. Radışçev'deki materyalizm, metafizik materyalizmin sınırları içindedir. Bedrettin'de böyle bir materyalizme rastlamak da olanaksızdır. Belki, fazla zorlamak olur. Radışçev de bilimsel anlamda bir materyalist olmadığından, bel bağladığı Fransız ihtilalinden sonra umutsuzluğa düşüp intihar etti.

Nâzım Hikmet, umutsuzluktan intihar eden Radışçev'e karşı, düzene başkaldıran ve bu yüzden asılan Bedrettin'i "*Millî Gurur*" sayıyorsa, elbette anlamaya çalışmalıyız.

G — Bedrettin'i materyalist, Marksist sayanların dayandıkları kaynaklar nelerdir?

T — Sayın Gelencik, bu sorunuzu yanıtladığımı sanıyorum. Bedrettin'in pırlıtlı zekâsının Doğu mistisizmini aşan bir iki bulgusu ve hiç kuşkusuz Nâzım.

G — Bedrettin'i dinsiz sayanlar da var. Oysa, okudukça çok iyi anlaşılıyor ki, Bedrettin dinsiz de değil, Öyle iken, Bedrettin'in ta İkinci Meşrutiyet döneminde bile dinsiz sayılması, Bedrettincilere o dönemde bile zulmedilmesi gösteriyor ki, Bedrettin yalnız feodal düzene değil, burjuva düzene de aykırı düşüyor.

T — Evet. Bedrettincilik, tüm Osmanlı'ya ve Osmanlı'dan arta kalana ters geliyor. Çünkü, Bedrettincilikte özel mülkiyete karşı olmak var. Burada, uzun tartışmalara girmek istemiyorum. Ama, Bedrettin'in iyi bir müslüman olmasından ileri geliyor bu. Feodal düzende demeyeyim de İslam hükmünde diyeyim, daha doğru olur, toprak Allah'ındır. Öbür feodal düzenlerde olduğu gibi, toprağa feodal, tasarruf etmez. Ama, bu, bir hüküm. Geçerli mi, geçersiz mi, tartışmıyorum. İlk darbeyi Ebu Bekir vurmuş. Ta Deve Savaşı'na dayanmış, sonunda da mülk sahipleri kazanmış. Çünkü, işin özünde de bir sakatlık bulunuyor. Muhammet, "Ne güzel mal olana" diyor, ama toprakta özel mülkiyeti kaldırıyor. Şimdi, "ama, feodalitenin ana üretim gücü topraktır" diyebilirsiniz. Geçerli bir itiraz olmaz. Neyse, yersiz sözler söylemeyeyim. Kaldığımız yere dönelim. Ali de horlan-

miş. Bedrettin gibi. Topraktaki özel mülkiyet ilişkisine dokunuyor. Dinsizlik de bu yüzden izafe ediliyor. Onun gibi düşünen birçok mutasavvıf var, örneğin Mevlâna. Niye, hâlâ el üstünde tutuluyor? Şimdiye gelirse, Türk burjuvazisinin, bir türlü, büyük toprak malikleriyle ipi koparamadıklarının görüyoruz.

Bakın sayın Gelencik, size bir kesin belge göstereyim, sorunun din sorunu olmadığı açıkça görülsün. Ali, halife seçildiğinde, halka karşı şu söylevi veriyor: "Ben, sizi peygamberinizin izine çağırıyorum. Ve emrolduğum şeyleri yaparım. Bilin ki, Osman'ın verdiği her toprak parçası, Allah'ın malından verdiği her mal, hazineye geri verilecektir. Çünkü, hiçbir şey, hakkı iptal etmez. (...) Çünkü sizler, Allah'ın kullarısınız, mal da Allah'ın malıdır ve aranızda eşit olarak bölüşülecektir. Bu malda, birinin diğerine üstünlüğü yoktur." Prof. Kutub, *El Adalet ül İctimaiyyetu Fil İslam*, s. 193). Şimdi, Ali'yi öldürten iktidarın Osmanlı'nın din kardeşi olduğunu düşünebiliriz sanıyorum.

G — Ortaçağda, Ortadoğu'da ve Yakınoğu'da mülkiyete dokunan ve politik iktidara yönelik başka hareketlerle Bedrettin hareketi arasında bağlantı kurulabilir mi?

T — Sayın Gelencik, ortaçağda, Ortadoğu'da ve Yakınoğu'da politik iktidara yönelik birçok hareketten söz edilebilir. Ama, o günkü mülkiyet düzenine yönelik, daha doğrusu, mülkiyetin özüne yönelik bir hareketten söz edemiyorum. Şimdi, 1525 Martında, Almanya'da köylülerin başlattıkları hareketi hatırlayalım. Allgau'dan Hartz'a ve Wasgau'dan Bohemya'ya değin tüm Almanya'yı saran bu köylü hareketinin istekleri vardır. İstekleri, bildirileriyle ve müzakere güçleriyle somuttur. Yanılmıyorsam, on iki maddelik bir istek programıyla çıkmışlardır politik iktidarın karşısına. Hatta iktidarların karşısına. İlk madde belleğimde. Biraz komik gelebilir, ama çok ciddi bir istek olarak düşünüyorum. *Köylüler, köylü topluluklarının kendi papazlarını seçme hakkını istiyorlar.*

G — Gerçekten böyledir bu. Papazların kötü hallerinde asillerinin yetkisinin de kendilerine verilmesini istiyorlar. Ama, bu isteğin öneminden söz ediniz biraz.

T — Her şeyden önce, demokratik bir yönetime yöne-

liniyor. En önemli yanı, tek merkezden yorumlanan *Kutsal Kitap* egemenliğine son veriliyor bu istekle. Dinin o çağdaki etkinliği düşünülürse, isteğin ne denli anlamlı olduğu kolayca anlaşılacaktır. Tanrısal yorumu siyasal yorumun etkilememesini sağlamaya yöneliktir bu.

Ortadoğu'da ve Yakınoğu'da, ortaçağda gelişen köylü hareketlerinde böyle isteklere rastlamayız. Belgelerin kayboldukları söylenebilir. Ama yoktur. Kaldı ki, onca olayların tümünün de belgelerinin kaybolduğunu düşünemiyorum. Bildiğim değiniyle, Ortadoğu'da, en eski politik iktidara yönelik hareket, —doğal ki İslamiyet dönemini düşünüyorum,— Ehlibeit'in hilafet hareketlerinden bağımsız olan hareket, İ. S. 1101 yılında İran'da Elemut kalesini ele geçiren Hasan Sabbah hareketidir. Belki birçok hareketten söz edilebilir, ama politik iktidara ve mülkiyete yönelik hareketlerden söz ediyoruz. Hasan Sabbah'ın belli istekleri yoktur. Siyasal iktidara ne için istekli olduğunu gösteren toplu bir bildirisi yoktur. 1122'de ölen ünlü şair Ömer Hayyam'la da iyi arkadaşlıklar kurduğu söylenen Hasan Sabbah, İran'a, Mısır'dan kaçarak gelmiştir. Fâtımî hükümdarı Müntansır-Bilâh Muadd bin Ali'den sonra, oğulları arasında çıkan mülk kavgasında, küçük oğlu Nizâr'ı tutmuştur. Hasan Sabbah, yenilgiden sonra kaçmıştır. Yandaşlarıyla birlikte, İran'a gelmiş ve Elemut kalesini ele geçirip orada yağmanın ortak bölüşüldüğü bir egemenlik kurmuştur. Tüm ülkeye yaygın bir düzen değildir bu. Ayrıca, müritler edinilmiş, İsmailiye mezhebinin nüfuzundan yararlanılmış ve ortak sofralarda yiyilip içilmiştir. Hiçbir ortak üretimden söz edilmiyor. Bunların devamı olan ve bugün bile Hindistan'da yaşayan Aka Hâniyye mezhebinin müritleri, bir ölçüde ortak yaşıyorlar. Ama şeyhler değil tabii. Müthiş haşhaşı olduklarını da söylemeliyiz. Meczupurlar da. Şimdi, olayı yorumlayabiliriz: Yıl 1101 ve sonraları. İran'da önce Selçuklu, sonra Moğol istilası başlıyor. Yani iktidar boşluğu doğuyor. Ülkesinden kaçan Hasan Sabbah da bir serüven adamı gibi, eline geçirdiği bir kalede, haşhaşla uyuşturduğu müritleriyle ortak bir sofrayı kuruyor. Bir halk hareketi değildir.

Bakınız sayın Gelencik, Ortadoğu'nun en önemli olay-

larından birisi, kuşkusuz, 12. Yüzyılın ortalarında oluşan Mâzyâr-i Mâzendârânî başkaldırısıdır. Uzun boğuşmalar, zindanlar, ölümler, işkenceler, bu isyanın ürünleridir. Basra'da kısa bir süre tutunma bile olmuştur. Ama sonuç yok. Abbâsî devleti, tüm bir çöküntüye gitmektedir. Değerli araştırmacı Profesör Abdülbaki Gölpınarlı, 1952'de *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*'nin XI. cildinin 1-4 sayılarında yayımladığı *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları* adlı makalesinde, bu çağda olmuş tüm hareketleri çok iyi anlatmıştır. Yaşamın en katlanılmaz dönemlerinde bile, halkın belli ve somut önerilerle başkaldırdıkları görülmez. Ünlü Arap şâiri Ebûl Atâhiye, halkın, mezarları açarak ölü eti yediklerini anlatıyor. Bu sefaletin sürüp gittiği yıllarda Kazvin'de ve Basra'da kıyamlar olmuştur. Kaynağında, Doğu'nun bu hareketlerine verilebilecek ad "kıyam"dır. Yani ayaklanma. Ayaklanmayı, amaçları belli halk hareketlerinden ayırmak gerekir. "Kıyam", bir bunalımın örgütsüz hareketidir. Ortadoğu ve Yakınoğu halk hareketleri "kıyam"lardır. Sözüünü ettiğimiz kıyamların oldukları yıllara bakalım. İktidar boşlukları var. Abbâsî Halifeleri, Türkler için ayrı, Araplar için ayrı, Emeviler için ayrı politikalar yürüterek ülkede bir iktidar boşluğu bırakmışlardır. Dokuzuncu yüzyılda, Mutasım'ın ölümünden sonra sekiz bin altın, on iki milyon dirhem gümüş bıraktığını düşünürsek, halkın emeği üzerine ne denli sömürü götürüldüğü anlaşılır. Bâbek, Afşin ve Mazyar "kıyam"ları bu dönemde olmuşlardır. Ama örgütsüz ve amaçsız.

On üçüncü yüzyılda Anadolu'da gördüğümüz *Babailer Kıyamı*'na bakalım. Anadolu Türkmenleri arasında birçok müritleri olan, ama gerçek anlamda tekke örgütüne dahi sahip olmadıklarını gördüğümüz Baba İlyas ve Baba İshak gibi önderlerin maddi isteklerinin neler oldukları belli değildir. Baba Resul, kendisini Mehdi ilan etmiştir. Kefer-sud ve Maraş Türkmenlerinin alevi inançlarına da uygun gelen bu ilan, çağrıya dönüşünce "azim bir kıyam" olmuştur. Kıyam edenlerin köylere saldırımları da çok önemlidir. Çünkü, köylüler, hareketi desteklememişlerdir. Fuat Köprülü'nün Safevî devletine değin çıkan bütün olayları bağladığı bu önemli "kıyam"ın tarihi yanlışlıysam 1240'tır.

Yani, Selçuklu'nun Mogol istilasına uğradığı ve Mogol Hakanlarının buyruğunda oldukları yıllardır. Bir iktidar boşluğu vardır. Bedrettin olayı da Osmanlı'nın fetret dönemine rastlıyor. Yani iktidar boşluğuna. Ama, bu "kıyam"lar arasında, Bedrettin hareketi, "yârin yanağından gayri her şeyin ortak" olması bildirisini yayıyor. Örgütlü olduğunu söyleyemiyorum. Yine müritlere ve boşta kalan insanlara dayanıyor.

G — Prof. Dr. Mustafa Akdağ *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*'nde şöyle diyor: "... şunu da kaydetmek icabeder ki, vaktiyle Şeyh Bedrettin İzmir yöresini ziyaret ettiği zaman, Adalar'dan birtakım papazların, gelerek, Şeyh'in elini öpmüş oldukları anlaşılmiş olmakla beraber, Baba Resul ve Torlak Kemal'in ordularında Türkmenlerden başka Yahudi ve Hristiyanların da bulunmuş olduklarına dair emare mevcut değildir. Bu, bize anlatıyor ki, bazı Hristiyanların Bedrettin hakkında duydukları takdir ve hürmet hissi, onun fikirlerini tamamen kavramak suretiyle, kendi dinlerinden vazgeçip Şeyh'in yeni dinini kabul etmiş olmalarına delil olmaktan ziyade, bu fikirlerin müslümanlığa çok aykırı olması dolayısıyla, esir Ortodoks Hristiyanlığına bir yakınlaşma sezmiş olmalarını tahmin etmek icabeder. Aksi takdirde, sonradan Ege ve Adalar Hristiyanları arasında Şeyh Bedreddin'in fikirlerini esas alan yeni bir mezhebin türemiş veya hiç olmazsa bu hususa ait izlerin kalması lâzım gelirdi. Bulgaristan taraflarında Şeyh'in kendi etrafında topladığı kalabalığın terkibi de yine müslüman Türklere münhasır kalıyordu. Kaynakların bildirdiklerine göre, adı geçen orduyu teşkil edenler, havali 'sofileri'yle beraber, Şeyh Bedrettin'in Kadı-askerliği sırasında timar verdiği sipahiler, medrese talebesi, tavgılar (akıncılar) ve sair hükümet mensuplarıdır."² Akdağ, bu noktada, Aşıkpaşazade'yi kaynak gösteriyor. Akdağ'ın bu sözlerine karşı, Bedrettin hareketinin halklararası ve dinlerarası niteliği üzerine söylediklerinize neler ekleyebilirsiniz?

T — Daha önce, onlarca yinelenmiş tarihçilerin düşüncelerine başvurmaya gerek yok sanırım. Rahmetli Mustafa

² Prof. Dr. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1974, c. 1, s. 343.

Akdağ'ın bu tür yorumlara girmesini anlayamadım. Doğrusu, bu tür tarihçiler, Şeyh Bedrettin'le görüşmüş bulunan İbn Arabaşaah bile, Börklüce'nin ve Bedrettin'in askerlerinin halklararası ve dinlerarası bir ordu oluşturduklarını belirtmektedirler. Prof. Fuat Köprülü'nün *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* adlı yapıtının "Etnik Âmiller" ve "Köylüler" bölümlerinden öğrendiğimize göre, on üçüncü yüzyılda ve on dördüncü yüzyılda, Anadolu'da Hıristiyan köylerinin ötesinde Yahudi köyleri bile vardır. Moğolların ve onların etkisiyle Türkmenlerin Ege'ye doğru kaymalarıyla, "bu hâlita daha da bozulmuştur" ve yerleşik Hıristiyan köylülerinin büyük bir bölümü, kıyılara doğru gitmişlerdir. Yani bunların arasında, işsiz takımı çoğalmıştır.

Mevlâna'nın olmamakla birlikte, en büyük edebiyatçılarımızca bile, Mevlâna'nın gibi gösterilen, ama belli bir inancı ve politik anlayışı da anlatan şu rubaî çok ünlüdür. Çok beşerî ve hümanist bir sesleniş gibi de gösterilse, o çünkü Anadolu'nun toplumsal yapısını amaçlayarak benimsemiştir sanıyorum bu rubaî. Mevlâna Dergâhı'na girdiğinizde, sağ tarafta, tam karşınıza gelir. Altında yazarının adı da yazılıdır. Mevlâna yazmamış, ama bu rubaideki dünya görüşünü benimsemiştir. Tüm tekkelerde de benimsenmiştir.

Bâza bâza her an çi hesti bâza
Ger kâfir ü kibr u putperestî bâza
În dergâh-i mâ dergâh-i nevmüdi nist
Sad bâza eger tövbe şikestî bâza

*

Türkçesi: Gel gel her ne olursan ol yine gel
Kâfirsen de Mecusiysen de putperestsen de gel
Dergâhımız ümitsizler dergâhı değildir
Tövbeni yüz kere boşmuşsan da gel

Huç kuşkusuz, İranlı Mehemmed'in bu çağrısı evrensel niteliktedir ve dinsel bir lirizmi taşır. Mevlâna da bu çağrıyla, çok evrensel bulmuştur. Ama, o günkü Konya'ya hiç bir toplumsal ilgisi yok mudur? Fuat Köprülü, Selçuklu Konyası'nda birçok etnik grubun olduğunu söylüyor. Tekke ruhuna uygun olduğu değin, o günkü toplumsal gerçeğe

de uygundur bu çağrı. Bedrettin'in tekkesi de çağrısı da bundan ayrı bir evrenselliği taşıyamaz, hatta, "Ben senin emlakine tasarruf edebildiğim gibi, sen de benim emlakime aynı surette tasarruf edebilirsin" diyebilecek denli ortak bir mülkiyeti öneren Şeyh'in çağrısı, çok daha anlamlı ve gerçekçi bir evrenselliği içerir. Bir de Dukas'a kulak vermeli, Ceneviz Kâtibi bu adam. Hıristiyan. Olayların tanığı sayılabilir. Yer ve kişi adları vererek yazıyor. Börklüce'nin ordusunda bulunan Hıristiyanların ağırlığından söz ediyor. Bedrettin'in Ağaçdenizi'ndeki kuvvetleri de sırf Türkmenlerden oluşmamıştır. Fuat Köprülü, Rumeli'ne Türk, Kürt, Moğol ve daha birçok grupların yerleştirildiğini, aşiret adlarıyla yazar. Osmanlı sömürsünün bunalttığı azınlıkların Bedrettin güçlerine katılması çok olağandır. Bir de ortak mülkiyet sözkonusu olunca, halklararası ve dinlerarası işbirliği kaçınılmaz olur.

G — Bedrettin hareketine katılanların bir kesimi "boşolar"dir. Boşoların bir çeşit lumpen sayılamayacağını sanıyorum.

T — Boşolar, on üçüncü yüzyılın başlarında Anadolu'ya gelen Güney Asyalı topluluklardır. Anadolu'da, boşo, gurbet, poşo (boşodan bozulma), çingen, çingene, abdal, kıpti (çok yanlış olarak), esmer vatandaşlar gibi türlü adlarla anılırlar. Cumhuriyet dönemine değin, bunları askere bile almazlardı. Askere alınmamak çok önemlidir. Yurttaş sayılmamayı anlatır. Türkiye'de zorunlu askerlik yasaları çıktığından bu yana, boşoların dışındaki tüm azınlıklar, askere alınmışlardır. Onların işgüçlerinden, silahsız eğitim koşuluyla yararlanılmıştır.

Anadolu'daki feodal düzenin içine düşüyorlar bu topluluklar. Topraklar bölüşülmüştür. Kasabalarda ve kentlerde, Ahi örgütleri, iş alanlarını kapatmışlardır. Bunlara, yani boşolara düşen, boş gezmektir. Ekonominin devresine sokulmayan, daha doğrusu üretim devresinde yer verilmeyen bu insanlar boş gezen kalfalar olmuşlardır. Bu yüzden de Türkçe'nin bir yapım ekiye "boşo"laşmışlardır. Anadolu'daki varlıkları bu. Ziya Gökalp, Vatan şiirinde, bu terimi, azınlık karşılığında kullanmıştır. Ve ırkçı bir motif yaratmıştır.

İşçi sınıfı, kapitalist üretimde, doğrudan doğruya üre-

timde yer alır. Üretim sürecinde kol işçiliği yapar. Egemen sınıfça doğrudan sömürüye muhataptır. Ve egemen sınıfın ideolojik baskısı altında tutulur. Lumpen, bütün bu niteliklerden yoksundur. Bu yüzden, işçi sınıfı "kendinde sınıf" durumuna geldiğinde, lumpen, bu bilincin dışındadır. İşçi sınıfı, tarihsel görevinin bilincine vardığında, lumpen, toplumda kullanılan, sömürücü sınıfça kullanılan ve sonra atılan bir kesimdir. Bir sınıf niteliğini de taşıdığı kanısında değilim. Lumpenler, bence bireylerden ibarettirler, oysa sınıfın öğeleri arasında "bireylerden oluşma" diye bir iradan söz edilemez. Bu yüzden, boşolara lumpen diye bakamayız. Lumpenler, her türlü kirli işlerde kirahk olarak kullanılırlar. Boşolar için böyle bir şey söylenememiştir. Hırsızlık, fuhuş gibi işleri yapmışlarsa, bunlara, üretim devresinden çıkarıldıkları için girmişlerdir. Bence, tek ortak yanları, toplumsal-ekonomik sistem içerisinde, üretim devresi dışında bırakılmış olmalarıdır. Yani, sınıf olmamalarıdır.

G — 1974'te, *Barış* gazetesinde yayımladığımız bir dizi yazıda, Pir Sultan Abdal hareketinin Bedrettinci olduğunu söylemişsiniz. Bunun kanıtlarını verir misiniz?

T — Birinci ve en gerçek kanıtım, Başbakanlık Arşivi'ndeki Pir Sultan Dosyasıdır. 80 sayılı, Mühime'de mahkeme kararı bulunuyor. İkinci kanıtım, devrin padişahının Pir Sultan için gönderdiği fermanıdır. 1613'te Sivas Sancağı kâdılarına gönderilmiş fermanında şöyle yazılıdır: "Sivas sancağında vaki olan kadılara hüküm ki, selahiyet muhitinizde Simavne taifesinden bazı kimseler ilhad ve dalalet üzere oldukları şeriata muhalif bir nice mazarrat sahipleri bulunmakla Şah tacın giyip tarik-i şeriatten beri olub müslümanları idlâl edüp zararları olduğu başlarının da Pir Sultan nam bir kızılbaş idüğü lâzım geleni icra eylesiniz."

G — Bedrettin hareketi, başka hangi hareketlere kaynaklık etmiştir.

T — Pir Sultan hareketleri gibi kıyamlara. O kadar uzun boylu bir etkinliği yok. Bana sorarsanız, iyi ki varmış ve Nâzım Hikmet'in o büyük Destanını yazmasına vesile olmuş derim.

G — Geçmişte bazı tarikatlarda ve bugün onların uzantılarında, eşitlikçi ve ortak mülkiyete dayalı bir düzen sür-

dürüldüğü görülüyor. Bu küçük ve yarı gizli topluluklarla ilgili herhangi bir araştırma yapıp yayımlandığını bilmiyorum. Oysa, araştırmaya değer bir konu bu. Sizce, bu konuda yapılacak bir araştırmada nasıl bir yöntem izlenmelidir?

T — Bizde, böyle araştırmaların kıyasından köşesinden araştırmalar olduğu bilinir. Her şeyden önce, hâlâ var olan tarikatları incelemek gerekir. Onların yaşamlarını gözlemlemeli. Marksist bir gözle değerlendirmeli. Sonra da tarihsel köklerini araştırmalı. Biliyorsun, ben, bu konu üzerinde epey kafa yordum. Gördüğüm, bu gibi tarikatların "fütüvvet" ehlinin olanlardan oluştuğudur. Fütüvvet ehlinin tarikatçılarından büyük farkları var. Her şeyden önce, ortak yaşama yatkınlar. Esnaf içerisinde yayılmışlar ve orada örgütlenmişler. Genellikle Alevi tarikatının inançlarına bağlılar. Ortak üretim bile var sayılabilir. Eski Roma gelenekleriyle ve Zerdüşt inançlarıyla ortak yanlarını bile bulmak olanağımız var. Bu arada, bir şeyi vurgulamak istiyorum. Bütün halk hareketlerinde (tabii ortaçağları kastediyorum) tarikatların etkinliği bulunuyor. Özellikle, şunu aydınlığa çıkarmak gerekiyor: Bütün tarikatların armaları askerî birer motiftir. Ve de bütün tarikatların pir'leri soyluluğa yönelirler. En azından nesep bakımından, böyle bir sav ileri sürerler.

Tarikatlar, vakıf malıyla geçinirler. Anadolu'da ilk Türk vakıflarının Hacı Bektaşî Veli tarafından kurulduğunu ve miri düzenin ilk kez bu yolla hırpalandığını unutmayalım. Fütüvvet ehli, daha sonraları, ahi örgütünü yaratmıştır. Köylülükten geliyor.

Sayın Gelencik, burada, yukarıda söylemem gereken bir hususu belirtmek isterim. Kısaca değineceğim. Boşoların bir çeşit lumpen olmadıkları kanısını ileri sürmüştünüz, ben de kanınızı paylaşmışım. O günkü düzenin lumpenleri, çiftbozanların oluşturdukları levet-sekban grupları, fıtyan gruplarıdır. Bunların Celâli isyanlarında bile, tek insan kaynakları olduklarını görüyoruz. Fıtyanlar arasından kolayca çırak alınabiliyordu. Bir yer de, bunlarla ortak yaşam kurmak daha da kolaylaşıyordu. Gezgin grupların arasından da böyleleri tezgâh başına alınabiliyordu.

Demek, fütüvvet tarihini ve ahi örgütünü iyice incelemeli.

G — Ne gibi yeni çalışmalarınız var?

T — Köy romanı üzerine, aşağı yukarı dört yıldır çalışıyorum. Türk romanında gerçeklik sorununu araştırıyorum. Bugüne değin yapılan çalışmaların değerini yadsımıyorum, ama diyalektik bir yöntemle incelendiğini sanmıyorum. Buna çalışacağım.

Bu günlerde, yıllardan beri emek verdiğim bir konunun ürünlerini almak üzereyim. Edebiyat tarihinin yöntemlerini bırakmadan Türk şiirini inceliyorum. Mektup türünde yazıyorum. Yunus'la ayrı bir gözle bakıyorum. Tasavvuf gözüyle baktınız mı, karşınıza şeyh Yunus çıkıyor. Bildiğimiz Yunus. Mavi Yolcuların gözleriyle bakarsanız, çok garip bir hümanist Yunus görüyorsunuz. Oysa, iki kez öldürülmek istemiş Yunus'a toplumsal bilinç açısından baktığımız zaman, Türk şiirini yeniden gözden geçirmek gerekebilir.

Bir de Dersim'in romanını yazacağım. Belgeleri topladım, hazırlığımı bitirdim.

G — *Yeni Ülke*'nin çok titiz okurlarından olduğunuzu biliyorum. *Yeni Ülke* hakkında ne düşünüyorsunuz? Eleştirilerinizi ve önerilerinizi kısaca sıralar mısınız?

T — *Yeni Ülke*, üçüncü yılını yaşıyor. Bir kez olsun, çizgisini şaşırmadı. Bildiği doğruları, okur sayısını çoğaltmak adına saptırmıyor. Gerçek Marksistlerin elinde olması büyük bir kıvanç veriyor bize. *Yeni Ülke*, Türkiye'nin bu bunalımlı döneminde, çok büyük bir sorumluluğun temsilcisidir. Bunu özellikle belirtmeliyim. Bu sorumluluğu taşımak, çoğu zaman çok zor olduğu için, Türk devrimcilerinin başına çok belalar gelmiştir. Onurlu bir tutumunu da belirtmeliyim. Başına bela gelecek diye, sorumluluğunu taşıırken, devrimci hareketlerin içinde bölünmelere yol açıp tekkecilik yapmıyor. Bir fraksiyon edası taşımıyor. Gerçek Marksist-Leninist çizgisinin kuramsal ve yaşamsal savaşımını sürdürüyor. Pratiği de elden bırakmaması çok olumlu. Türkiye'nin içinde bulunduğu acılı bunalımda anti-faşist savaşımı, en akıllı ve doğru yaklaşımla yapması da çok olumlu not almasını gerektiriyor. Ne yazık ki, tekkecilik, çok çok okunmasını engelliyor. Çünkü, kimse, tekkesini bırakmak istemiyor.

Türk yazın dünyasıyla ilgilenmesini, hiç olmazsa bir

iki sayfa ayırmasını dilerim. Kendi okurları açısından bir duyuru işlevini görecektir edebiyat ve sanat sayfası çok gerekli görünüyor bana. Bu, okuru da çoğaltabilir. Ama, doğrusunu isterseniz, birçok dergide görülen "kesit" furyası gibi de değil. Çok akıllı biçimde seçilmeli ve sunulmalı. Bir görevli de bulunabilir sanıyorum.

Teşekkür ederim.

1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ TARİHİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

G İ R İ Ş

İşçiler arasında dayanışma ve “sekiz saatlik işgünü” elde etme aracı olarak” tarihsel bir günün ortaya çıkışını ilk kez düşünen Avustralyalı işçiler olmuştur. 1856 yılında işçiler “bütün bir işgünü boyunca çalışmamaya ve o gün sekiz saatlik işgünü lehinde gösteriler yaparak toplantılar ... düzenlemeye karar verdiler.” Bu günü Avustralyalı işçiler 21 Nisan olarak belirlemişler ve yalnızca 1856 yılı için uygulamayı düşünmüşlerdi. Bu gösterinin “Avustralyalı proleter kitleleri üzerinde çok büyük etkisi oldu, onları canlandırdı ve yeni ajitasyonlara yol açtı” ve bu günün artık her yıl yapılmasına karar verildi.

1 Mayıs gününün önemi üzerine de Rosa Luxemburg, “gerçekten işçilere, kendi kendilerine kararlaştırdıkları bir anda, kitle halinde işi bırakmaktan daha fazla cesaret ve kendi gücüne güven duygusu ne verebilir? Fabrikaların ve atelyelerin ebedi kölelerine, kendi öz birliklerini toplamaktan daha fazla şevk ve cesareti ne verebilir?” dedikten son-

ra “Avustralyalı işçilerin örneğini ilk izleyen Amerikalılar oldu” diye yazıyor.¹

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE 1 MAYISLARIN GELİŞİMİ

19. yüzyıl Amerika'da tekelleşmeye yönelik kapitalizmin büyük bunalımlarıyla doludur. 19. yüzyılın sonlarında zencileri köle olarak kullanan Güneyli feodallere karşı, zencilere özgürlük tanıyan Kuzeyli sanayi kralları arasındaki savaş henüz sona ermiştir. Savaşı Kuzeyliler kazanmıştır, ama ülkenin ekonomisi iyice bozulmuş, savaşın neden olduğu hızlı üretim ve tüketim zayıflamıştır. Bu arada, arzulanan siyasi bütünlük de sağlanamamıştır. Bu çöküntü ve bunalımların içinden Amerikan sanayi kralları diye anılacak olan Morgan, Rockefeller, Ford'lar da yavaş yavaş tekelleşmeye başlamışlardır.

Tekeller “ucuz, daha ucuz, en ucuz” emek-gücünü sloganlaştırarak, dışlileri arasındaki insanların posasını çıkarmakta, ülkenin büyük çoğunluğunu (işçileri, köylüleri) iyice sömürmekte, köleleştirmekte, yoksulluğun acılarına itmektedirler. Ucuz emek-gücü, savaş-sonrası Amerikasında, gelişmekte olan Şikago, Newyork, Pennsylvania, Baltimoor, Massachusetts gibi kentlerde çok boldu. İşsizlik, fiyat artışları, yoksulluk, gelişmekte olan kentlerde kol geziyordu.

Amerikan işçi sınıfı hareketi bu yıkım, bu sömürülme, köleleştirilme ve işsizlik döneminde örgütlenmeye başlamış ve işçi sendikaları ilk büyük eylemlerinden birini 1874 yılında, dört kentte birden, ücretlerin düşürülmesine karşı çıkarak gerçekleştirmiştir. 13 Ocak 1874'te Newyork'ta bir miting düzenlenir. İşçiler belediye başkanının izin vermemesine karşın büyük yığınlar halinde, kentin en büyük alanı olan Tomkins'de toplanırlar. Ücretlerinin indirilmesini, işsizliği, yoksulluğu protesto ederler. Polis işçilere saldırır. Çok sayıda işçi tutuklanır. Gösteri egemenlerin istedikleri gibi zorla dağıtılır.

Ancak, Amerikan işçi sınıfı kendisini sömüren tekellere karşı savaşımını durdurmamış. Ülkenin her yanında dire-

¹ Rosa Luxemburg, *Spartakistler Ne İstiyor*, Belge Yayınları İstanbul, Nisan 1979, s. 37.

nişler almış yürümüşü. Hükümet şiddet kullanarak olayları önlemeye çalışıyordu.

“Bir avuç zengin kanemiciler”, “fabrikaları ve değirmenleri, alet ve makinaları ele geçirenler”, “milyonlarca dönüm toprağı ve dağ gibi paraları kendi özel mülkleri” yapanlar yeni yasalar çıkararak gaddarlıklarını artırdılar.² Buna karşılık, “hakları yalnız imtiyazlı sınıflara ayarlayan ve işçilere hiç hak tanımayan hükümete” karşı Amerikan işçi sınıfı haklarını almak için savaşım vermeye devam ediyordu.³ İşçiler birlik ve dayanışma içinde “demir ve petrol kralları”na, “maden ve fabrika sahipleri”ne, “borsa bezirgânları”na karşı canları pahasına direniyorlardı.

1886 yılı 1 Mayıs’ında “sekiz saatlik işgünü için” Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu ülke çapında “genel grev”e gidilmesini kararlaştırdı. İlk günü olaysız geçen bu 80 bin kişilik direnişe, 3 Mayıs 1886’da işverenler, patronlar, fabrikatörler, sanayi kralları ve her türlü sermaye kralının ve kapitalistin oluşturduğu Amerikan hükümeti, savaş açtı ve Mc Cormick-Harvester fabrikası önündeki işçilere, profesyonel provokatörlerle, sarı sendikacılarıyla, polisleriyle, ajanlarıyla, satın alınan her türlü adamlarıyla saldırdı. Pinkerton Özel Dedektif Bürosundan kiralanan bir ajan provokatör işçilerin arasından polislerin üzerine bomba attı. Böylece polisin acımasızca işçiler üzerine saldırısı sağlandı. Dört işçi öldü. 4 Mayıs’ta işçiler yeni bir miting düzenleyerek olayları protesto ettiler. Yeni provokasyonlarla polisin yeniden saldırısı sağlandı. Polis işçilere ateş açtı, yedi polis, dört işçi öldü. Geniş bir tutuklamaya gidildi. İşçi liderlerinden dördü, çok hızlı bir yargılamadan sonra, idam edildiler.

1888’de toplanan Amerikan İşçi Konfederasyonu Genel Kurulu ‘sekiz saatlik işgünü’ hakkını elde edinceye kadar her yıl ülke çapında gösteriler düzenlenmesini, bu gösterilerin ilkinin 1 Mayıs 1896’da ve daha sonra her yıl aynı günde yapılmasını kararlaştırmıştı.⁴

Olayların böyle gelişmesinden üç yıl sonra, 14-21 Temmuz 1889 yılında, Paris’te toplanan, İkinci Enternasyonalin

² V. İ. Lenin, *1 Mayıs*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 15.

³ Howard Fast, *Fırtınadan Sonra*, Roman, Oda Yayınları, İstanbul 1974, s. 69.

⁴ *İlke Dergisi*, “1 Mayıs: İşçi Sınıfının Uluslararası Birliği ve Dayanışması” Mayıs 1975, Sayı 17, s. 82.

1. Kongresinde oybirliğiyle, aşağıdaki karar alındı:

“Belirlenmiş olan gün ve tarihte, bütün ülkelerde ve bütün şehirlerde, aynı zamanda milletlerarası bir gösteri aracılığı ile, emekçiler sekiz saatlik işgünü kabul etmesi ve Paris Kongresinin öteki kararlarını uygulaması için resmî makamları zorlayacaklardır.

“Amerikan Emek Federasyonu, 1 Mayıs 1896 tarihinde buna benzer bir gösteri yapılması hususunda karar vermiş olduğundan, aynı tarih, enternasyonal gösterinin yapılma tarihi olarak da kabul edilmiştir.

“Çeşitli milletlere mensup emekçiler, bu gösteriyi kendi ülkelerinin özel şartlarını ve durumlarını gözönünde tutarak tertipleyeceklerdir.”⁵

Bu kararın ardından kutlanan 1 Mayıs’larda, 1906 yılında Fransa’da bin işçi, 1924 1 Mayıs’ında Almanya’da 33 işçi öldürüldü. İşçilerin sınıfsal bilinçlenmesinin hızlandığı ve kapitalistler sınıfına karşı bir gösteri niteliği gittikçe belirginleştiği için egemenler daha baskıcı ve daha cana kıyıcı olmuştur. Emekçiler, her türlü baskı ve kıyımaya karşın, bu savaşım yolunda canlarını veren arkadaşlarını anarken, “8 saat iş, 8 saat istirahat, 8 saat uyku” sloganı ile özgürlük, barış ve ücretlerin artırılması amacıyla her yıl daha kalabalık olarak alanları dolduruyorlardı.

Engels, 1 Mayıs’ın “Amerikan burjuvazisine, sadece ABD tahvilâtının faiz kuponunu hatırlat”tığını, ve “bundan böyle... onlara Amerikan işçi sınıfının, ödenmek üzere kendi kuponlarını sunduğu tarihleri de hatırlatacağını söylüyordu.”⁶

Lenin bugünün önemi üzerine şöyle diyor: “İşçi yoldaşlar! Bütün ülkelerin işçilerinin bilinçli bir hayat için uyanışlarını; insanın insana zulüm ve baskısına karşı mücadelede, milyonlarca emekçiyi açlık, yoksulluk ve rezillikten kurtarma mücadelesinde birlik oluşlarını kutladıkları gün 1 Mayıs’tır.”⁷

Rosa Luxemburg da şunları yazıyor: “Bir Mayıs düşüncesinin dayandığı dahiyane temel, proleter kitlelerin, hiç bir aracı olmadan, kendilerinin sahneye çıkışıdır; günlük par-

⁵ Jaques Duclaux, *Birinci Enternasyonal*, Öncü Yayınları, İstanbul 1969, s. 325.

⁶ Friedrich Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1974, s. 23.

⁷ V. İ. Lenin, *1 Mayıs*, s. 15.

lamententer süreç içinde, devletin kısıtlamalarıyla tek bireyler haline getirilen ve kendi iradelerini ancak oy kullanıp kendi temsilcilerini seçerek ortaya koyabilen milyonlarca işçinin gerçekleştirdiği siyasal kitle eylemidir.”⁸

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİNDE EMEKÇİLERİN 1 MAYISLARI YAŞATMALARI

100 yıla yakın bir süredir dünya işçi sınıfı “sekiz saatlik iş”, “ücretlerin artırılması”, “daha iyi yaşam koşulları” ve giderek siyasal istemleri gerçekleştirmek için verdikleri savaşımın yanı sıra, sendikal olarak da örgütlenmişlerdir. Burjuvazi, gelişen ve güçlenen işçi sınıfı karşısında her türlü oyunu oynarken ve adım adım geri çekilirken bir yandan da işçi sınıfına daha ağır saldırılarla, daha ağır kayıplar verdirmeye çalışıyor.

“BEYNELMİLEL amele hareketlerinin tarihi bize gösteriyor ki, patronlar ve sermayedarlar hiç bir memlekette ve hiç bir zaman kendiliklerinden amelenin haklarını teslim etmemişler, onların isteklerini vermemişlerdir. Ve ameleler dağınık, teşkilâtsiz ve şuursuz bir halde oldukları zaman daima ezilmişler ve soyulmuşlardır. Ancak, teşkilâtlandıkları, sınıf şuurunu idrak ettikleri, hakikî dost ve düşmanlarını anladıkları ve yekvücut bir kitle gibi hareket ettikleri zamandır ki, istediklerinden hiç olmazsa bir kısmını elde etmeye muvaffak olmuşlardır.”⁹ Dr. Şefik Hüsnü, uluslararası dayanışma ve direniş günü hakkının kazanımı için verilecek zorlu savaşımı böyle özetliyor.

Bizde 1 Mayısların kutlanması “kuzu pişirilen, helva yapılan, Kâğıthane âlemleri”yle amacından yıllarca saptırılmak istenmiştir. Bu saptırmayı, kutlatılmama nedenlerini ortaya koyabilmek için, Türkiye işçi sınıfı tarihine bir gözatmamız, sonra da Türkiye’deki 1 Mayıslara dönmemiz gerekiyor.

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI

Osmanlı İmparatorluğu askerî, savaşlarla yaşayan bir devlettir. Sömürge ekonomisi hakimdir. Kırsal kesimlerde

⁸ Rosa Luxemburg, *agy*, s. 80.

⁹ Dr. Şefik Hüsnü, *1 Mayıs Nedir*, Günce Yayınları, İstanbul-1976, s. 61.

üretim toprağa dayalıdır, ama ülkeyi besleyecek kadar gelişmiş ve güçlü değildir. Sanayi kuruluşları son derece cılız, koskoca imparatorluğa yetecek denli gelişmemiştir. Küçük el sanatları imalâtı gelişmiştir. Pamuklu, ipekli dokuma, dericilik, madenî eşya yapımı, camcılık gibi ayrı ayrı küçük el sanatları sanayii loncalarda örgütlenmiştir. 17. yüzyıl, sanayi devrimini gerçekleştiren Batıda, kapitalizmin güçlenmeye başladığı çağdır. Batıda gelişen sanayileşmenin sonucunda, küçük el sanatlarından fabrika sanayiine geçiş, Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir rekabetin açılmasına yol açmıştır. Osmanlı’nın güçsüz ekonomik yapısı, ülke pazarlarının fabrikasyon mallarla dolmasına neden olmuştur. Böylece İmparatorluk kapitalizmin sömürü halkalarına takılmış, bir ölçüde gelişme gösteren ve örgütlenen loncalara ağır bir darbe vurmuş, işlevlerini sıfıra indirmiştir. Geliştirilmesi gereken Osmanlı sanayii gittikçe gerilemiş ve 20. yüzyılda ortadan silinir duruma gelmiştir. İşçi sınıfının örgütsüz oluşu, sayısal azlığı, sermaye sömürüsüne karşı çıkamamasının başlıca etmenleridir.

Kapitalizmin sömürü ağının örülmeye başlandığı sıralarda küçük geleneksel el sanatları sanayii gerilerken, Rumeli’de fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra devlete ait bazı fabrikaların güçlenmesine çalışılmıştır. Ülkenin çöken, gerileyen ekonomik yapısı sonucu topraktan artık fazla bir şey beklemeyen halk, bu fabrikaların işçileri olmaktadır. Toprak düzeninin yıkılması, parçalanması, el sanatlarının yıkımının doğurduğu işsizlik, kiralık emek-gücüne rağbeti artırırken, ortaya çıkan çelişkilerden ötürü, yer yer işçi hareketi sayılabilecek eylemler ortaya konmaya başlamıştır. Özellikle Rumeli’de madenci isyanları ve gelişmekte olan sanayi araçlarının daha az işçi gerektirmesi üzerine makinelerin parçalanmasına yönelik hareketler, özünde, bilinçsizce kapitalizme karşıdır.

Kapitalizm yerli pazarlarda en çok “demirci, mumcu, dokumacı, debbağ esnafını” sarsmaktadır. Bu mesleklerin çabaları sonucu 1864 yılında, yerli sanayii geliştirmek amacıyla “ıslah-ı sanayi” komisyonu kurulmuştur.

Komisyon, gelişmekte olan kapitalizm karşısında el sanatlarının yaşayamayacağını, tezgâhların fabrikaya dönüş-

türülmesi gerektiğini ve yerel sanayiın Batı kapitalizmine karşı durabilmesi için şu dört ilkenin yaşama geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

- 1 — Gümrük resimlerini artırmak,
- 2 — Esnaf birliklerini birleştirip şirketler kurmak,
- 3 — Sanat okulları açmak,
- 4 — Sergiler düzenleyerek halka yerli mallarını tanıtmak.¹⁰

Bu iyi niyetli tasarımlar kâğıt üzerinde kalmıştır. Ulusal sanayi girişimlerinin tümü işbirlikçi padişahlarca, sürekli olarak engellenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın ikinci yarısında, kesin olarak, kapitalist sömürü çarkına kolunu kaptırmış ve kapitalizmi besleyen iyi bir kaynak olmuştur. Şirketler, işyerleri, fabrikalar, demiryolları birbiri arkasınca kurulmuş ve birçok yatırımlara çok geniş olanaklar sağlanmıştır. Böylece işçi sayısı artmış, işçi sınıfı tarihe damgasını vurmaya başlamıştır. İşçi ve işveren arasında huzursuzluklar, çelişkiler giderek artmış ve kıpırdanmalar başlamıştır. İmparatorluktaki bu durumu Lütfi Erişçi şöyle anlatıyor: “Osmanlı İmparatorluğu’nda müteşebbis ve sermayedar sınıfın teşekkülü, ve muvazi olarak bugünkü vasıflarda işçi sınıfının doğuşuna ait ilk tezahürler 19. yüzyılın birinci yarısında başlamıştır.” Bu cümlelerin içinde geçeni açıklamak için iki de not düşmüş yazar. Birinci notun açıklamasında “amele, rençber, ırgat, emekçi, esir, gündelikçi” yerine “işçi” sözcüğünün artık dile iyice yerleştiğini yazıyor. Ayrıca bu “işçi”lerin herhangi bir eylem ortaya koyma olasılığına karşılık 1845’te bir de yasa çıkarılır. Eğer işçiler eylem koyarlarsa cezalandırılacaklardır.¹¹

Böylece, yabancı sermayenin ülkeye girmesinin zorunlu bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nda kapitalist ilişkilerin gelişmeye başlaması üzerine, kapitalist toplumun temel iki sınıfı olan burjuvazi ve proletarya doğar.¹² “Türk burjuvazisi, eskiden beri, proletaryanın ve köylü yığınların kitle

¹⁰ Lütfü Erişçi, *Türkiye’de İşçi Sınıfı Tarihi*, Kurtuluş Basımevi, İstanbul 1951, s. 4.

¹¹ Lütfü Erişçi, *agy.*, s. 3.

¹² Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, (Kısa Tarih, 1908-1965) Belge Yayınları, İstanbul 1978, s. 21.

halindeki eylemlerinden ateşten korkar gibi korkardı.”¹³ Üstelik “... Türk burjuvazisi tamamen güçsüzdür ve gelişebilmek için emekçi halkı ezmek zorundadır.”¹⁴

İşte kapitalizmle gittikçe derinleşen ilişkilerinden dolayı yarı-sömürge bir ülke durumuna gelen Osmanlı burjuvazi, daha çok “ticaret burjuvazisi” olarak, o da çok yavaş bir gelişme göstermiştir. Ulusal sanayi olmadığı için ulusal burjuvazinin gelişimi de tam olmamıştır. Onun için ulusal burjuvazi “daha çok, bütün geri kalmış yarı-sömürge ülkelerde görüldüğü gibi, komprador burjuvazi niteliğindedir.”¹⁵

1870-1908 tarihleri arasında ekonomik kökenli işçi hareketleri görülmeye başlanmıştır. Bu tarihler arasında gerçek anlamıyla “grev” olaylarına tanık olunuyor. Grev, yani “tatil-i eşgal” ortaya konurken, kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna da yansıtılıyordu. 1872’de ilk grevler “telgrafhane, demiryolu yapımı” ve “tersane” altında olmuştur.¹⁶ Bu grevlerin ortaya konuşunun nedeni işçilerin aylarca ücretlerini alamamalarıdır. Grevler, başlarda, pek kalabalık olmuyordu. “500-600” kişi ancak katılıyordu. Fakat işçiler haklarına sahip çıkmaya başlamışlardır artık. İşçilerin 1870-1908 tarihleri arasında 23 grevinin 21’inde, nedeni, “ya ödenmemiş ücret ya da düşük ücretler”¹⁷ oluşturuyordu. Eylemler örgütsüz, işçi sınıfının bağrından, kendiliğinden doğmaktaydı. Siyasallaşmadan, yoksulluk, yoksunluğun zorlaması sonucu ortaya çıkıyorlardı.

Türk işçileri birçok ulusun işçileriyle birlikte çeşitli işkollarında çalışıyorlardı. Ülkeyi sömüren kapitalistler, halklar arasındaki dinsel, kültürel, etnik ve siyasal yapı farklılığından çok iyi yararlanmışlardır. “Kapitalistler (özellikle yabancı olanlar) yabancı işçiye daha fazla verip, onu kendilerine destek”¹⁸ yapıyorlardı. Çalıştırdıkları işçilerin uluslarına göre davranışları ve ücret ödemeleri, sürekli değişmiştir. “Türk işçisi ve memurunun ücretleri, yabancı işçi ve memurundan iki misli düşüktü.”¹⁹ Yabancı işçilere, ulusal azınlık-

¹³ A. Şnurov, *Türkiye Proletaryası*, Yar Yayınları, İstanbul, Aralık 1973, s. 17.

¹⁴ A. Şnurov, *agy.*, s. 19.

¹⁵ Oya Sencer, “Türkiye İşçi Sınıfı”, *Ant Dergisi* 1970, sayı 1, s. 17.

¹⁶ Oya Sencer, *agy.*, s. 18.

¹⁷ Oya Sencer, *agy.*, s. 18.

¹⁸ A. Şnurov, *agy.*, s. 28.

¹⁹ A. Şnurov, *agy.*, s. 28.

lara Türk işçilerinden farklı davranılmış, sınıfsal planda işçiler birbirlerine düşürülmüştür. Alman emperyalistleri “yerli amele bir lokma kuru ekmek, iki çürük zeytinle geçinir”²⁰ diyerek, işçiler arasında ayrım göttüklerini açık açık söylemişlerdir.

İlk sınıfsal ve siyasal işçi derneği, ülkemizde, 1894’te Tophane Fabrikalarında çalışan işçilerin kurduğu gizli “Osmanlı Amele Cemiyeti”dir. Bir yıllık faaliyetleri sırasında, işçilerin haklarını korumak ve yeni kazanımlar elde etmek için uğraşmışlar, ama kısa sürede, siyasal baskılara dayanmayarak dağılmış, üye ve kurucularının çoğu tutuklanmıştır.²¹

Batıdaki devrimler ve Sovyetler Birliği’ndeki 1905-1907’deki büyük devrimci dalgaları Türk işçi, aydın ve subaylarına yeni fikirler aşılamış ve çok etkilemiştir. Batıdaki gibi reformlar yaparak İmparatorluğu çökmekten kurtaracaklarına ve çağdaş bir ülke yapacaklarına inanan aydınlar 1908 Jöntürk devrimini gerçekleştirdiler. “Esasen fakir olan ülkeyi insafsızca soyan büyük toprak sahipleriyle din adamlarının ve en başta bu sultanların hakimiyeti neticesinde, Türkiye tamamen Avrupa sermayesinin eline düşerek, Avrupa kapitalizminin kölesi olmuştu. 1908 senesinde sultanın hakimiyeti, Türkiye tarihinde ilk defa olmak üzere Türk ticaret burjuvazisi, subayları ve asilzadelerin birleşmiş gücü ile kökünden sarsılmıştır.”²² “Türkiye’nin politik tarihinde, Jöntürkler, 19. yüzyılın 60-70 yılları meşrutiyetçilerinin doğrudan izleyicileri olarak yola çıktılar. Jöntürk hareketlerinin ideolojisi ve politikası, ‘Yeni Osmanlılar’ın; feodal-saltçı rejimi yerine, meşrutî-monarşik bir yapı getirilmesi ve çokuluslu Türk devletinin tüm halklarının ‘ortak vatan’ sınırları içinde birleşmesi, biçimindeki amaçsal programlarında kendi yankısını”²³ bulmuştur. Başlangıçta halkın da büyük bir coşkuyla desteklediği ve ikinci Meşrutiyetin ilanını sağlayan bu eylem de toplumda yansısını çok fazla bulmuştur. Siyasal gelişim çok hızlanmış, birçok dernek ve siyasal

²⁰ Dr. Arhangelos Gavril, *Anadolu Bağdat Demiryolları İdaresinin İçtüzü*, (Lütfü Erişçi’den alıntı), İstanbul 1327, s. 161.

²¹ Oya Sencer, *agy.*, s. 18.

²² A. Şnurov, *agy.*, s. 14.

²³ Yüri A atoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 270.

parti kurulmuştur.

Türk solunda çok önemli bir yeri olan “Jöntürk devriminin beşiği ve siyasal açıdan İmparatorluğun en hareketli şehri olan Selanik”te²⁴ de hızlı bir siyasal gelişim görülmüştü. Burası, Türkiye işçi sınıfının gelişmesine, kitlelerin bilinçlenmesine sürekli kaynaklık etmiştir.

Sınıfsal konumda örgütlenmeye başlayan Türk işçisi, ücretlerinin artırılması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması için grevler yapmaktaydı. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra başlayan ve giderek yayılan grevler, İttihat ve Terakki hükümetinin vaat ettiği “hürriyet, adalet, uhuvvet ve müsavaat” istemlerini de gerçekleştirmek için yapıyordu. Gazetelerde grev haberli başlıklara artık çok sık rastlanıyordu: “Selanik’te iki tütün ticarethanesi işçilerinin istedikleri yüzde 30 zam kabul edilmediği için, grev yapılmıştır.”, “Varna’da işçiler grev yaptığı için bütün ticari muamelât durmuştur.”²⁵

“Yurdu bir grev dalgası boydan boya kapladı — bu grevler her şeyden evvel yabancı kapitalistlere karşı yönelmişti.

“Anadolu ve Trakya demiryolu işçileri, arkasından tütün işçileri, terziler, fırıncılar, hatta bazı müesseselerde çalışan memurlar dahi greve girişti. Kitle hareketlerinin hızla büyümesi ve işçilerin istekleri, Jöntürkleri ürkütmüştü.”²⁶

İttihat ve Terakki hükümeti durumunu düzeltmek için, tüm halkların desteğini sağlamak için yalnızca; “Vatandaşlar! Otuzüç yıl süren bu istibdat artık yıkılmıştır, şimdi nura kavuştuk, hep kardeş olduk.”²⁷ demekle, ekonomik istemlere bir yanıt verememekteydi. Bu da, doğal olarak, ülkede bir grev dalgasının esmesine neden olmuştur. Umutlar sönmüş, umutsuzluk acı pençesini halkın girtlağına daha çok geçirir olmuştur. Halkın istemlerine çözüm arayan ve devletten sorunlarına çözüm bekleyen işçilerin tüm yasal girişimleri ezilmiş, ülkeye özgürlük getirdiklerini söyleyenler, yemin ve vaatlerini çiğneyerek, şiddete, baskıya başvurmuşlardır. Nitekim 1908 yılında “Hürriyet marşlarına inanarak

²⁴ Bkz: George Paup/Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 18-19.

²⁵ Hüseyin Avni Şanda, *1908 İşçi Hareketleri*, Gözlem Yayınları, 1976, s. 27.

²⁶ A. Şnurov, *agy.*, s. 38-39.

²⁷ Hüseyin Avni Şanda, *agy.*, s. 26.

yaşamak hakkını savunan Türkiye işçilerinin, çoğu emperyalist, yabancı kapitalizme karşı olan hareketleri, o zaman ki yarı-sömürge hükümeti tarafından bastırılmıştır.²⁸

Grevlerin yaygınlaşması, yabancı kapitalistlerin yanısıra yerli işbirlikçileri ve hükümeti de kaygılandırdı. Grevler asker ve polis gücüyle bastırılmak istendi, bu nedenle yer yer çarpışmalar oldu. İşçiler giderek bilinçlenmenin verdiği direşkenlikle haklarını savunmaya devam ettiler. İttihat ve Terakki hükümetinin 15 Ekim 1908 tarihinde çıkarmak zorunda kaldığı “*Tatil-i Eşgal Kanunu*”yla, hem kamu hizmetleri yapan işyerlerinde grev yasağı getirilmiş, hem de sendikalar, dernekler kapatılmıştır.²⁹

Bu grevlerde siyasal düşüncenin yaygınlaştığı, sınıf bilincine sahip çıkıldığı, örgütlü hareketlerle olayların düzenlendiği görülmüyordu. Daha sonraki yıllarda, “*Tatil-i Eşgal Kanunu*” kapsamına girmeyen alanlarda grevlere rastlanır, ve Selanik’te ilk kez 1 Mayıs gösterileri düzenlenir. Amerikan işçi sınıfının yaşama geçirdiği 1 Mayıslar, 20 yıl sonra Türkiye’de kutlanmaya başlanmıştır. Türkiye işçi sınıfı, 1906’lardan beri işçi sınıfının kardeşlik, birlik ve direniş günü olarak 1 Mayıslarda kitlesel gösteriler düzenlemektedir.³⁰

TÜRKİYE’DE 1 MAYISLAR

Bu dönemin en önemli siyasal yeniliği sosyalist içerikli yayın organlarının peşpeşe yayınlanmalarıdır. *Amele, İrgat, İştirak, Sosyalist, İnsaniyet, Serbest İzmir, Muahede* gibi, sosyalist dünya görüşünü benimseyen gazete ve dergiler, Türkiye işçi sınıfına sınıf bilinci vermek üzere yayın yaşamına atılıyorlardı.³¹ Bu siyasal gelişimin sonucu olarak da 1910 yılı 1 Mayısında işçiler ilk kez İstanbul’da birlik ve dayanışma gününde biraraya gelmişler ve hükümetten âcil istemlerinin yerine getirilmesini istemişlerdir.

1910 yılı eylülünde Hüseyin Hilmi başkanlığında *Osmanlı Sosyalist Fırkası* kuruldu. Fırka, sosyalist görüşlerin yayılma-

²⁸ Hüseyin Avni Şanda, *agy.*, s. 31.

²⁹ Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1978, s. 172.

³⁰ Ahmet Seren, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)*, Yurt ve Dünya, Dergisi, Mayıs 1977, Sayı 3, s. 397.

³¹ Dimitir Şişmanov, *agy.*, s. 49.

sına yardımcı olmuş, ama doğru ve temel ilkelerden yoksun körükörüne bir savaşım vermiştir.

Bu devrimci ve siyasal savaşımın yoğun ortamında, 1911 1 Mayısında Türk, Bulgar, Rum ve Yahudi işçilerin katılmasıyla Selanik’te büyük bir gösteri düzenlenmiştir. İşçiler *Enternasyonal*’i söyleyerek büyük bir gösteri yapmışlardır. “1 Mayıs nedeniyle, 7.000 Osmanlı sosyalisti, Osmanlı proletaryası” ile birlikte, “Hamalların, yük arabası sürücülerinin, mavnacıların, yük boşaltanların ve liman işçilerinin büyük bir kısmının işlerini bırakmaları şehirde hayatı felce” uğratmış; “bu yüzden patronların çoğu dükkânlarını kapatıp”, “işçilerin bayramına seyirci olarak” katılmışlardır.

Selanik’te, 1911 yılı 1 Mayıs sabahı “şehrin büyük kahvesinde bir toplantı düzenlenmiş”tir. “Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu militanları”nın dört ayrı dildeki konuşmalarını beşbin kişi dinlemiştir. Konuşmalar “1 Mayısın önemi ve işçi talepleri” üzerinedir.

Öğleden sonra kentte “büyük bir yürüyüş” yapılmıştır. Yürüyüşte “nüfusu meydana getiren çeşitli milliyetlerden herbiri” temsil edilmiştir. Bu da halk üzerinde çok olumlu bir etki yapmıştır.³²

1912 yılında Türkiye’de “Osmanlı Sosyalistleri”nden bir grup Pangaltı’daki Belvü Bahçesinde 1 Mayısı kutlamışlardır.³³

İttihat ve Terakki hükümeti, 1913 Babiâli baskımından sonra, işçi sınıfına karşı baskıcı tutumunu iyiden iyiye artırmıştır. 1914’te Birinci Dünya Savaşının başlaması üzerine, Balkanlarda Osmanlıların yenilmeleri, gerilemeleri de başlamıştır. Bu savaş sırasında Bulgar sosyalistleriyle irtibat kesilmiş, zayıflamıştır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası başkanı Hüseyin Hilmi, bu dönemde, Türkiye sosyalist hareketinde adını çok duyuran biridir. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hüseyin Hilmi için şöyle yazıyor: “Hilmi, mütarekede yapılan iki grevden birini desteklemiş, öbürünü kendisi tertiplemişti. Birinci grev, *Şirket-i Hayriye* ateşçilerinin greviydi (Temmuz 1920). İkincisi de

³² Ayrıntılı bilgi için, George Haupt/Paul Dumont, *agy.*, s. 114.

³³ Oya Baydar, “1 Mayıs 1974’te Türkiye İşçi Sınıfı” İlke Dergisi, Mayıs 1975, Sayı 17, s. 57.

tramvay işçilerinin grevi (23 Mayıs-6 Haziran 1920). Bu grev yabancı tramvay şirketini zarara sokmuş, işgal kuvvetleri kumandanlığını da endişeye düşürmüştü. Şirket, Hilmi ile müzakereye girişti. Ve söylendiğine göre kendisine malî yardımda bulundu; para verdi, maaş bağladı". Yazar bu satırlarının ardından yazısını şöyle sürdürüyor; "Bu adamın bol bol "para" harcaması dikkati çekmesi lazım gelen bir olaydı. Paralar nereden geliyordu? Partinin meteliği yoktu. Öyleyse otomobil nasıl gedi? Bol bol para harcamaların kaynağı neredi?" Çapanoğlu, elinde vesika olmadığı için, onun "İngiliz Intelicans Servisi hesabına çalıştığını" belgeleyemez.³⁴ Ama sosyalist harekette adı; "Sosyalist Hilmi", "İştirakçi Hilmi"dir. "İştirak" lakabı yalnızca çıkardığı gazeteden kendisine kalmış olamaz.

Bu dönemde işçiler sınıflı bir toplumun çelişkilerini tam olarak göremeden ve sınıf bilincini tam kazanamadan mücadeleyi yürütmüşlerdir. Ve bu bilinç uyanması tam olmadığından savaşa girilmiş, herhangi bir siyasal eylem yapılmamıştır. Savaş-sonrası bozulan ekonomik yapının doğurduğu zorunluk, yoksulluk ve artan sınıf çelişkileri, işçileri daha güçlü eylemlere itilmiştir. Şefik Hüsnü, "Harp esnasında bir şey yapmak imkânı olmamıştı" diyerek savaş yıllarında 1 Mayıs'ın kutlanamadığını da belirtiyor.

Savaş sonrasında *Türkiye Sosyalist Fırkası* 1920 yılı 1 Mayıs'ını örgütlemiş, "*Türkiye Müstakil Olacak*" pankartlarıyla işçiler Haliç'ten Beyoğlu'na kadar yürümüşlerdir. 1920 yılında Mustafa Suphi, Bakü'den işçilere şöyle sesleniyordu; "Ey dünyanın yapıcısı olan işçiler!", "Ey islâm aleminin asırlardan beri ezilmiş esir halkları!". "Bütün dünyadaki mazlum insanların bekledikleri mutlu gün, bütün dünyadaki mazlum halkların kaderini birbirine bağlayan büyük bayram!" dediği 1 Mayıs'ta "Yoldaşlar!", "Düşününüz ki, en şanlı şenlikler, kendi kaderinizi elinize alacağınız günlerde gerçekleşecek"tir, diye yarına, devrime ve halkların savaşımçı gücüne inancını vurguluyor ve bağımsızlık savaşımı veren halkın özgürlüğe kavuşmasını diliyordu.³⁵

³⁴ Çapanoğlu Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul 1964, s. 72-73.

³⁵ Mustafa Suphi, "1 Mayıs Bayramı Dolayısıyla Bakü'de Müslüman İşçilere Hitap", 1 Mayıs, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 53-56.

1920'lerden sonraki 1 Mayıslar tam bir anti-emperyalist öz taşımaktadır.

Aynı yıl, 1920, *Yeni Hayat* dergisi, 1 Mayıs Özel Sayısı düzenleyerek, yayınladığı makale, yazı ve şiirlerle bu güne verdiği önemi gösteriyordu.

Türkiye'de ilk ve gerçek kitlesele 1 Mayıs, birlik ve dayanışma günü olarak, 1921 yılında kutlanmıştır. Şirket-i Hayriye, Seyrû Sefain, Haliç idaresi'nde çalışanlar ve Deniz Yolu işçileri, Tramvay Kumpanyası işçileri, Elektrik İdaresi işçileri ve başka işkollarında çalışan işçilerin katıldığı büyük bir gösteri olmuştur. Özünde işçi sınıfına karşı olan, İstanbul'da yaşamı durduran grevleri ve 1 Mayıs'ları emperyalistler engellemeye çalışmışlardır. İstanbul İşgal Kuvvetlerince, Beynel-Müttefik Zabıta Komisyonu Reisi Miralay Ballar şöyle bir bildiri yayımladı: "Gerek 1 Mayıs münasebetiyle ve gerek sair herhangi bir tarih için nümayişler tertibi zımında vuku bulacak herhangi bir müracaat nazar-ı itibara alınmayacaktır. Her nevi siyasî veya diğer olaylar tertibi, askerî kumandanın emriyle kat'i surette yasaktır. Bu emre her türlü muhalefet, ciddiyetle nazar-ı itibara alınarak, cüret edenlerin şiddetle cezaya duçar olacağı ahaliye beyan edilir."³⁶ Buna karşın 1 Mayıs'ın, ne olursa olsun yapılacağını öğrenen işgal kuvvetleri başka bildirimler yayımlayarak birleşme ve dayanışmaya engel olmak istemişlerdir. Miralay Kapri'nin, "1 Mayıs günü her nevi esnaf ve şirketler amelesi daima çalışma haklarını muhafaza etmektedirler. Beynel-Müttefik'in Zabıta onların mes'uliyetini kat'i surette temin eyleyeceklerdir. İstanbul'un askerî işgal altında bulunması dolayısıyla her nevi suikast ve siyasî nümayişlerle, fabrikalarda alat ve edevatı tahrip veya ameleyi işinden men gibi hareket, askerî suç telâkki edilerek, faileri askerî mahkemelere sevk olunacaklardır" yolundaki bildirimlerine karşın, "Bilumum İstanbul Amelesine" başlıklı bildirimler yayınlanıyordu. Türkiye Sosyalist Fırkası, "Mayısın birinci günü amelenin en mukaddes bayram günüdür. Bu mukaddes bayramın kutlanması bütün amelesi için bir vazifedir." diyerek, işçileri birlik olmaya çağırıyordu.

Türkiye Sosyalist Fırkası Genel Merkezini bayraklarla

³⁶ Aynıntılı bilgi için: Ahmet Seren, *agy.*, s. 398.

donatan Hüseyin Hilmi, parti merkezinde 1 Mayıs nedeniyle bir kabul töreni düzenlemiş, kutlama törenine katılan bütün işçiler mavi gömlek ve kırmızı kravat takmışlar, aralarından seçtikleri üç delege Hüseyin Hilmi ile birlikte sadrazamı ziyaret etmişlerdir.³⁷

Mütareke yılları İstanbul'unda 1 Mayıs 1920'de emekçilerin büyük gösterilerinin yanısıra, öğrenci gençlik adına Talebe Birliği adına, Reşat Fuat Baraner başkanlığında bir grup, İstanbul proletaryasının yanında yerlerini almışlardır.³⁸

2 Mayıs tarihli *İkdam* gazetesi, 1921 yılı 1 Mayıs kutlamaları için şöyle yazıyor: "Amelenin bir kısmı bayramlarını kutlamak için mavi işçi gömlekleri giydikleri ve kırmızı boyunbağı taktıkları gibi, hemen hepsi de kırmızı rozetleri hamil idiler. Sosyalist Fırka Merkez-i Umumi'sine kırmızı bayrak çekilmişti. Türkiye Sosyalist Fırkasının Babıâli'deki merkezinde tören yapılmış, saat 10'dan 13'e kadar mızıkâ *Enternasyonal'i* çalışmıştır. İşçiler arasında dün işret men edilmiş olduğu için, hiç kimse sarhoş olmamış, bir vak'a zuhur etmemiştir."

Bu kitlesel başarılar işgalcilere vurulmuş birer yumruktu. Sınıfsal öz artık gittikçe ağır basmaktadır. Ekonomik yoksunluklar işçileri örgütlü savaşıma itmektedir.

Bir yıl sonra Beynel-Müttefikin Komisyonu Reisi Ballar, gene 1 Mayısı önleme bildirileri yayımlıyordu; "Bazı amele, 1 Mayıs gününü sükûn dahilinde tes'id etmek arzusunda bulunabileceği cihetle, yevm-i mezkûrede, vapur, tramvay münâkalâtının te'kî edileceği ahaliye ihbar olunur.

"Herhangi bir cemiyet mensubu amele mesâiye devam hakkında daima maliktir. Ve Beynel-Müttefikin Zabita bu gibilerin masuniyetine şiddetle temin edecektir.

"İstanbul'un Beynel-Müttefikin işgali altında bulunması dolayısıyla her nevî tecavüzât, siyasî nümâyiş, ameleyi çalışmaktan men, askerî tecavüz şeklinde telâkki edilecek, bu yolda hareket edenler muhakemeyi askeriye tevdi olunacaklardır."³⁹

İşgal kuvvetleri yerli işbirlikçi burjuvazi ile birlikte, her

türlü gösterinin yasaklandığını ve siyasal sayılabilecek her gösterinin askeriye tecavüz biçiminde yorumlanacağını açıkça ilan ediyorlardı. Kapitalistler ile yerli işbirlikçi burjuvazi, halkın karşısına elele dikiliyorlardı. "Türk burjuvazisi, cskiden beri, proletaryanın ve köylü yığınlarının kitle halindeki eyleminden ateşten korkar gibi korkardı."⁴⁰ "Türk burjuvazisi, tamamen güçsüzdür ve gelişebilmek için emekçi halkı czmek zorundadır."⁴¹ Ama Türkiye'deki gelişen siyasal bilinç, artık haklarına sahip çıkmaya zorluyordu. *Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası, İşçi Derneği, Beynelmîlel İşçiler İttihadı* gibi siyasal ve sendika örgütler oluşturulmuştu Enternasyonalist ilkelre bağlı, ulusal mücadele saflarında, anti-emperyalist, ekonomik koşulların ağır baskısı altında uluslararası birlik ve dayanışma gününde işçiler gene, hem de daha kalabalık olarak biraraya geliyorlardı. 1922 yılı 1 Mayıs öncesinde, 1 Mayısı anmak ve düzenlemekle görevli bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, çeşitli sendika, parti ve işçi dernekleri temsilcilerinden oluşmuştu. Komisyonun hazırladığı 1 Mayıs programı 28 Nisan 1922'de *Vakit* gazetesinde şöyle yayınladı:

"1 — İstanbul'da mevcut bütün işçiler, kadın, erkek ve bir teşkilâta mensup olsun olmasın bu bayrama davetlidir.

"2 — Toplanma merkezi Pangaltı'dır. Bayrama iştirak edecek bütün arkadaşlar saat onbirde Pangaltı'da bulunacaklar ve kollarında kırmızı pazubentler bulunan tertip heyeti tarafından karşılanacaklardır.

"3 — Grup halinde gelecekler şehir dahilinde yürüyüşlerinde hiçbir türlü nümâyiş, yapmayacaklar ve proletarya şuuruna yakışacak bir vakar ve sukûnetle geçeceklerdir.

"4 — Bayram Pangaltı'da başlayacak ve bütün gruplar toplu olarak saat bir-buçukta önde mızıkâ olduğu halde Pangaltı'dan hareketle Kağıthane'ye gidecekler ve arkadaşlar mızıkâ ile birlikte işçi şarkıları terennüm edeceklerdir.

"5 — Kâğıthane'de 1 Mayıs Bayramı'nın ehemmiyeti ve tarihi hakkında söz söyleyecek arkadaşların nutukları dinlenecek, bayram saat beşe kadar devam edecek ve beşten sonra arkadaşlar yine sakin ve vakarla dağılacaklardır.

³⁷ Kemal Sülker, *agy.*, s. 27.

³⁸ *Türk Solu*, dergisi, Ağustos 1968, Sayı 20, s. 40.

³⁹ *Vakit* Gazetesi, 27 Nisan 1922, s. 1.

⁴⁰ A. Şnurov, *agy.*, s. 17.

⁴¹ A. Şnurov, *agy.*, s. 19.

“6 — 1 Mayıs Komisyonu polise karşı bütün mesuliyeti deruhte etmiş olduğundan bütün arkadaşların tertip heyetinin ihtarlarını iyi karşılaması ve işbu program haricine çıkılmaması bilhassa rica olunur.”

Bu bayramın nasıl kutlandığını da, gene 2 Mayıs tarihli *Vakit* gazetesinden okuyalım:

“1 MAYIS BAYRAM'I, dün amele tarafından Kâğıthane'de tes'id edilmiştir.

“Dün Mayıs'ın Bir'i idi. Öteden beri Müte'amel akideler bu günü amele için resmî bir bayram günü olarak kabul etmişlerdir. İstanbul amelesi, dün, beynelmilel amele bayramının resmen tes'idini icra etmiş ve müredeb programı dairesinde Kâğıthane'de azametli, akşama kadar muhtelif eğlenceler tertib etmiştir. İstanbul tarafındaki amele saat on-buçukta Sultanahmet meydanında toplanarak tenha sokaklardan geçmek suretiyle Pangaltı'ya gelmiş ve oradan kendilerini bekleyen diğer arkadaşlarına iltihak etmiştir. Saat birde amele kitlesinin önünde bir bando mızıkada olduğu halde kırmızı pazubentli heyet azasının nezareti altında amele Kâğıthane'ye yollanmıştır. Yolda amele muhtelif beynelmilel mesai marşları terennüm ettirilmiştir, Kâğıthane'de hatipler tarafından emek ve emeğin kıymeti hakkında muhtelif mevzular üzerine konferanslar verilmiştir.

“Bayram eğlencesine, Şirket-i Hayriye, Haliç, Tramvay, Tünel, Elektrik Seyr-ü Sefain İdaresi ve Mürettibin-i Osmaniye cemiyetlerinden bir heyet katılmıştır.”

1 Mayıslar Ankara, İzmir, İzmit, Mersin ve Adapazarı kentlerindeki işçilerce de, ilk kez, 1922 yılında kutlanmıştır. Bu da ülkede siyasal platformun giderek yaygınlaştığını emekçilerin artık örgütlü olarak savaşım verdiklerinin birer örneğidir.

Anti-emperyalist savaş sonuçlanmak üzeredir. Türk ordusu Yunan, Fransız, İngiliz emperyalistlerini yenmiştir. Salтанat kaldırılmış, emekçi halkın özlem duyduğu “sömürsüz”, “tam bağımsız” bir Türkiye kurulmak üzeredir! Herkes umutlarla doludur.

O yıllarda Falih Rıfki Atay, “1 Mayıs” başlıklı makalesinde, “Yarı-aç amelesi... eğer 1 Mayıs bu memlekette sermaye tahakkümüne karşı esir sınıfın bayramı ise, ey bütün

vatan ehli, kadın, erkek, bey, ağa, hepimiz dağlara çıkalım.”⁴² diyerek kapitalistlere savaşta sınıf ayırımının gözetilmesi gerektiğini yazıyor.

Şefik Hüsnü *Mayıs 1 Nedir?* adlı broşüründe, 1922 yılı 1 Mayıs kutlamalarına ilişkin şunları yazıyor; “... 1 Mayıs, 1922 senesinde şuurlu bir mahiyet almıştır. O sene, İstanbul, İzmir, Ankara ... gibi mühim şehirlerde kitlevî hareketler olmuş, mitingler yapılmış, İstanbul'da İtilâf işgaline rağmen, Türkiye İşçi Derneği, Beynelmîlel İşçiler İttihadı, Türkiye İşçi Sosyalist Partisi gibi teşkilâtlar, büyük caddelerde, Türkiye'de ilk defa olarak *Enternasyonal* marşı söyleyerek geçmişler, Hürriyet-i Ebediye tepesinde ve Kâğıthane'de amele menafini müdafaa den inkilâpçı nutuklar söylenmiş ve Kâğıthane'de işçilere birçok beyannameler dağıtılmıştır.”⁴³

“1922'de emperyalist Fransız donanmasının Mersin'e gelmesi üzerine, örgütlü, işçiler ve sosyalistler, düşman işgaline karşı isyan bayrağını kaldırdılar. Günlerce Mersin emekçisi YAŞASIN 1 MAYIS, KAHROLSUN EMPERYALİSTLERİN UŞAĞI İSTANBUL HÜKÜMETİ diye haykırarak yürüdüler.”⁴⁴

1923 yılında işçiler hükümetten yerli ve yabancı işbirlikçilerin egemenliklerine son verilmesini, bir an önce “*Mesai Kanunu*”nun çıkarılmasını istiyorlardı. 1 Mayıs günü işçiler adına yapılan konuşmalarda, “... şayet bizim Mesai Kanunumuza tatilinizin ikmalinden sonra ilk celselerinizden çıkartma ve bir neticeye iktiran ettirmezseniz, emin olunuz ki memleketimize gelecek olan insafsız sermayedarlara kendi ellerinizle bizi esir edeceksiniz. Sizden bir an önce Mesai Kanunumuzun çıkarılmasını talep ediyoruz.”⁴⁵ diyerek âcil istemlerini hükümete duyurulmuş, ama sonuç alınamamıştır. O yıl 1 Mayıs kutlamalarını, Umum, Amele Birliği ve Mürettibin Cemiyeti ortak düzenlenmiştir. Su ve elektrik şirketlerinde çalışan işçilerin bir bölümünün dışında tüm İstanbul işçileri kutlamaya katılmıştır.

29 Nisan 1923 tarihli *Vakit* gazetesi 1 Mayıs günü prog-

⁴² Falih Rıfki Atay, *Eski Saat —Derleme—* Akşam Basımevi, İstanbul 1933, s. 95-96. (Metin Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar* adlı kitabından alıntı).

⁴³ A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul 1976 s. 480.

⁴⁴ “1 Mayıs 1923 için İleri”, Tüm Döküm İş Sendikası Yayını, (Ankara) 1978, s. 18.

⁴⁵ Kemal Sülker, *agv.*, s. 261-262.

ramını şöyle yayımlıyordu:

“1 Mayıs Amele Bayramı

“İstanbul Amelesi 1 Mayıs’ı nasıl tes’id edecekler?

“Saat onbirde Merkez-i Umumi önünde beray’ı tebrik’i içtimai etmek şartıyla dernek azaları önlerinde mızıklar olduğu halde dernek merkezinden hareket eyleceklerdir. Merkez-i Umumideki mızık Amele Birliği reisi olan Çapalı Mehmet Bey’in balkonda görünmesine müteakip istiklâl ve amele marşlarını çalacak, marşlar hilâmında reis bayramı tebliğ edecektir.

“Birlik azası önünde amele, kadın ve çocuklar olduğu halde hareket edecekler ve Sultanahmet Parkında toplanacaklardır.

“Parkta bir hatip, ihtimal Şakir Rasim Bey tarafından Türkiye proletaryasının kardeş Avrupa Amele Teşkilâtına Mayıs Bir tebrikiyle...” yolunda telgraflar çekilir. Ayrıca Atatürk’e de bir telgraf çekilir. Telgrafta, Amele Birliğinin Sultanahmet’te toplanan yüzlerce üyesi adına “amele”nin “esaret”ten kurtarılması istenir. Üçüncü Enternasyonale çekilen telgrafta da, Türk işçi sınıfının yıllarca yabancı kapitalistlere karşı savaş verdikleri ve dünya işçi sınıfının yanında oldukları belirtildikten sonra, onların da Türkiye’deki işçi sınıfın savaşımını desteklemeleri istemi dile getirilir.

Ve aynı yıl İzmir İktisat Kongresinde, 1 Mayıs gününün Türkiye işçilerinin bayramı olarak kabulü kararlaştırıldı.⁴⁶

1923 yılı 1 Mayıs Ankara, İzmir ve Adapazarı’nda da kutlanmıştır. Ama, daha 1 Mayıs yaklaşmadan “Bolşevik Suikastı” diyerek, burjuvazi “tevkifat”lara başladı. İşçi sınıfının güçlenmesi ve *Aydınlık* dergisinin etkinliğinin artması, işçi ve aydınlar arasında geniş bir okur bulması hükümeti iyice telâşlandırdı. İşçiler Ekonomik sömürüden kurtulmak için Atatürk’e telgraf çekerlerken, *Aydınlık* dergisi 1 Mayıs özel sayısı yayınlarken, öte yandan, “TBMM hükümetini iskat, meşruiyetini inkâr, tazammun eden hükümet şekli-hâzırını düşman tabiriyle işaret, ve işçi saltanatından açıktan açığa bahis ve icraat-ı aleyhine amele tezahürata teşvik... komünist rehberlerini zindanlara atan Türkiye burjuvazisi-

⁴⁶ A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir, Yorumlar—Belgeler—Yorumlar, İkinci Baskı Ankara 1971, s. 432.*

nin kahrolmasını temenni ... hükümet-i hâzırının şeklini tebdil ile yerine komünist bir hükümet ikâme etmek üzere ameleyi azim ve şiddetle mücadeleye sevk ve tahrik gibi suç teşkil eden unsurlar nedeniyle aralarında Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası Reisi Dr. Şefik Hüsnü’nün de bulunduğu yirmiye yakın kişi tutuklanmıştır.”⁴⁷

3 Mayıs 1923 tarihli *Vakit gazetesi*; “Üç Komünist Propagandacı” başlığıyla olayı şöyle veriyor: “Bir Mayıs Bayramında işçi sınıfının nümayişle iktifa etmeyerek idare-i hâzırayı devirerek, yerine komünist prensiplerini tatbik edecek bir şekli-hükümet ikame etmek teşvikatından ve bunun için derhal harekete geçilmesini tavsiye eden beyannameler neşrettiğinden dolayı taht-ı tevkife alanına Vanlı Kazım ile İstavridis” tutuklanmış ve haklarında soruşturma açılmıştır. Bu konuda Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar* adlı kitabında “21 Nisan 1923’te Yunan tebalı İstavrit (İstavrides) Beynelmîl Bina ve Marangozlar Cemiyetine 300 kadar beyanname götürürken yakalandı.”⁴⁸ diye yazıyor. Ayrıca “Yaşasın Komünizm” yazılı bir Rumca bildiri yapıştırırken de Rum asıllı Bodros’un yakalandığını,⁴⁹ bu olayın da Türkiye Komünist Partisi ile onun bir kolu olan, Türkiye Komünist Gençler Birliğinin faaliyeti olduğunu, 18 kişinin tevkif edildiğini ve 21 kişinin mahkemeye verildiğini de öğreniyoruz.⁵⁰

7 Haziran 1923 tarihli gazeteler; “Komünistler mahkeme kararıyla tahliye ediliyor” diye manşetler atıyorlardı. Bu tutuklama ve kutlamalara ilişkin *Mayıs 1 Nedir?* broşüründe Dr. Şefik Hüsnü şunları yazıyor: “1923 senesinde 1 Mayıs, İstanbul’da birçok işçilerin ve ameleci münevverin tevkif ve hapsedilmeleriyle hususî bir mahiyet almıştır. Sokak nümayişleri olmamış, ancak Çırpıcı’da bir bayram halinde tes’id edilmiştir. Yine bu 1 Mayıs’ta, İstanbul’un her tarafında birçok beyannameler dağıtılmıştır.

“İzmir’de, Ankara’da, Adapazarı’nda, bilhassa memleketin en şuurlu işçileri olan İmalât-ı Harbiye işçileri içtimalar yapmışlar, nutuklar söylemişler, amele piyesleri temsil et-

⁴⁷ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1978, s. 326.

⁴⁸ Mete Tunçay, *agy.*, s. 328

⁴⁹ Mete Tunçay, *agy.*, s. 328.

⁵⁰ Mete Tunçay, *agy.*, s. 328

mişlerdir.”⁵¹ Bu “temsil”lerin geliri hasta işçilere yardım olarak ayrılmıştır.

Bu tutuklamalar işçi sınıfının yer yer örgütlenmeye başlamış hareketini parçalamayı, dağıtmayı amaçlamıştır. Ayrıca “1923 senesinde İstanbul Milletlerarası İşçi Birliği kapatıldı. Kapatılması için, 1 Mayıs gününün kutlanması ile ilgili bildirimlerin dağıtılması bahane edildi. Birliğin ileri gelenleri tutuklandı ve tıpkı vaktiyle jöntürkerlerin proletarya sınıf hareketinin ‘hesabını’ gördükleri, burjuvazi kontrolünde sözumona işçi örgütleri kurmaya koyuldukları gibi, şimdi de kemalistler, kendi burjuva “sendikalarını”, işçi eylemine karşı mücadele aracı olarak kullandılar.”⁵²

26 Kasım 1923 tarihinde kurulan ve o güne dek kurulan örgütlerin en büyüğü olan *Türkiye Amele Birliği* 1924 yılı 1 Mayısı kutlama hazırlıklarını yürütmüştür. Birliğin kutlama programı basına şöyle yansımıştır: .

“1 — Saat ikiden dörde kadar umum derneklerin ve amele cemiyetlerinin murahhas heyetlerinin tebrikleri kabul edilecektir.

“2 — Bir mızıkâ muhtelif amele marşları çalacaktır.

“3 — Umum amele kırmızı rozet taşıyacaktır.

“4 — Mesai Kanununun, Millet Meclisinin ilk içtimandan çıkmaması dolayısıyla amele bu sene sokaklarda tezahüratta bulunmayacaktır.

“5 — Resmi kabul saat dörtte hitam bulacak ve birliğe mensup bir heyet tebrike gelen murahhasların mensup oldukları mustakil cemiyetlere iade-i ziyaret edeceklerdir.” Bu programın yayınlanmasından sonra, “Amele Birliği namıyla bir müessese hükümetçe hiçbir veçhile tanınmamış olduğundan 1 Mayıs münasebetiyle Amele Birliği namına yapılacak hiçbir nümayiş, merasim hareketine kattiyen müsadde edilmemesi ve hemen men’ine tevassul olunması” biçiminde hükümetçe duyurular yayınlanmaya başlanmıştır. Sekiz saatlik işgünü için bildiri dağıtanlar, işçileri örgütlenmeye çağırınlar, gösterilere katılanlar gözaltına alınmışlar ve tutuklanmaları istenerek mahkemeye verilmişlerdir. “Türkiye, işçi hareketinin en zalim takibata uğradığı ülkelerden biridir.”⁵³

⁵¹ A. Cerrahoğlu, *ogy.*, s. 481.

⁵² A. Şnurov, *agy.*, s. 43.

⁵³ A. Şnurov, *agy.*, s. 59.

Doğaldır ki, işçilerin üzerine saldırılırken “işçi isteklerini kabul etmeyen ve işçileri bir kuru ekmeğe çalıştıranlara” bir şey yapılmamıştır. 1 Mayıs nedeniyle yayınlanan *Çelik Kol* gazetesi ve *Aydınlık* dergisi toplatılmış ve, kapatılmış, dergi idarehanelerinde arama yapılmıştır.⁵⁴

Aydınlık dergisinin Haziran 1923 sayısında Türkiye’de ilk 1 Mayıs şiiri yayınlanmıştır. Yazarı Yaşar Nezihe Hanım’dır. Şiir, “Ey işçi.../Mayıs birde; bu birleşme gününde, Boy-nunda esaret bâğını parçalar, kes at;/Kuvvettedir hak — hakkını haksızlara anlat” diyerek işçilere sınıf bilincini vermeye çalışıyor ve onlara savaşın örgütlenerek verileceğini söylüyordu.

Ankara’da, 1 Mayıs’ta, müretipler, fırıncılar, şimendifer işçileri, askerî fabrikada çalışanlar, 8 saat iş, hafta tatili, dünya işçilerinin birlik, mücadele, dayanışma günü 1 Mayıs gibi sloganlarla Cebeci’den Meclise kadar yürüyerek büyük bir kalabalık oluşturdular. Emekçiler tüm haklarını sonuna kadar savunacaklarını haykırdılar.

“1924 yılı 1 Mayıs’ında, İstanbul’da hemen hemen hiçbir şey yapılamamıştır. Sokaklarda tezahürat menedildiği gibi, Amele Birliği merkezinde yapılmak istenen resm-i kabule de mümanaat edilmiş, *Enternasyonal* marşı çaldırılmamıştır. Amele tarafından neşredilen *Çelik Kol* gazetesi toplatılmış, *Aydınlık* mecmuası idarehanesi taharri edilmiştir.”⁵⁵ diye yazıyor Şefik Hüsnü.

Hükümet *Türkiye Amele Birliği*’ne sızarak, örgütlenen işçi sınıfını içten parçalamak amacıyla, hükümet yanlısı 14 Birlik Başkanıyla anlaştı. Kemalistler Şakir Rasim’i Başkanlığa ve Halk Fırkası İstanbul mutemedi Refik İsmail Bey’i Birlik Yürütme Kurulu başkan yardımcılığına getirdiler. Bu, işçiler arasında büyük bir huzursuzluğa neden oldu. 1923 yılı aralık ayında 19.000 üyesinden 12.000’i Birlik’ten ayrılmış bulunuyordu. Bu nedenle yeni bir örgütlenmeye gidilir. 1924 Eylülünde Amele Teali Cemiyeti kurulur. Cemiyetin bünyesine Mürettibin Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Maden Kömürü Tahmil ve Tahliye İşçiler Cemiyeti, Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyet, Cibali Tütün Fabri-

⁵⁴ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

⁵⁵ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

kası Amele İttihadı Cemiyeti, Anadolu Bağdat Şömendiferler Cemiyeti, İstanbul Tramvay Amelesi Cemiyeti, Haliç Şirketi Amele Cemiyetlerinin, yanısıra pek çok işçi kuruluşları da katıldılar. *Amele Teali*, 1924-1926 senelerinde işçi eyleminde çok önemli rol oynadı. Bu seneler, kemalist olan 'işçi önderlerinin' işinin başına çorap ördükleri devrin en haerketli zamanı sayılır."⁵⁶

1925 yılı 1 Mayıs kutlamaları da Amele Teali Cemiyetince organize edildi. Cemiyet 21 Nisanda, 1 Mayıs kutlaması için, vilayete bir dilekçe ile başvurdu. Bu başvuruda kutlama programı da vardı. Bu programa göre; "Amele saat bire kadar Teali Cemiyet-i Merkez-i Umumisi önünde toplanacaktır. Orada ameleye hitaben nutuk söylenecek, şiir okunacak, mütakiben toplu bir halde İstanbul Hükümet Konağına gidilecektir. Ve işçi temsilcileri valiyi ziyaret ederek, istek ve dileklerinin hükümete duyurulmasını kendilerinden rica ettikten sonra; Sirkeci, Eminönü, Karaköy, Köprüsü tarikiyle ve tramvay yolunu takiben Şişli'ye ve Hürriyet-i Ebediye tepesine gidilecektir. Burada, oynanacak, gülünecek ve eğlenildikten sonra herkes sessiz-sedasız yerine dağılacaktır."⁵⁷

İstanbul polis müdürlüğü toplu gösterinin yapılamayacağını şiir ve nutuk söylenemeyeceğini, ama "resm-i kabul", ve vilayeti ziyaretlerinin mümkün olduğunu bildirdi. Bu yazışmaların, bu yasaklamaların ardından 1925 yılı 1 Mayısın görkemli bir biçimde kutlandığını öğreniyoruz gazetelerden. 'Kırmızı renkli perde ve bayraklarla bir beyaz zemin üzerinde siyah bir örs ve iki çekiç resmi bulunuyordu. İctima odası kırmızı renkli bezler üzerine siyahla yazılmış levhalarla süslenmişti. "Duvarlara da işçi sınıfının şu sloganları yazılmıştı: "*Türk Amelesi İrticaya Karşı Amansız Bir Mücadele Açmalıdır*"; "*Burjuvazinin Zulmünü Protesto Ediyoruz*"; "*Mürteciler, Muhtekirler, Kapitalistler, Empreyalistler Kahrolsun*"; "*8 Saat İş, 8 Saat İstirahat, 8 Saat Uyku*"; "*Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz*."

"İlk fırsatta (1 Mayıs bayramının kutlanması münasebetiyle broşür yayınlanması bahane edilerek) Birliğin sosyalist önderleri tutuklandı. Kimi 7 sene, kimi 17 sene kürek ce-

zasına mahkum edildi."⁵⁸

1 Mayıs "Kapitalistler için bir korku günüdür, işçiler içinse bir umut günüdür". Bu gün "bir istirahat, zevk-u sefa, eğlenti günü" değildir.

Tevkifatlar basına şöyle yansıyor:

"Bir tevkif — 1 Mayıs ünvanlı bir kitap neşreden Şefik Efendi İstanbul Mahkemesine gönderildi." (*Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1925.)

"Mevkuflar gönderildi — Ankara İstiklâl Mahkemesine gönderilen 12 kişi..." (*Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1925.)

13 Ağustos tarihli *Vakit* gazetesi, "Komünistler Mahkûm" başlığı altında tutuklanan ve serbest bırakılanların bir listesini veriyordu. Buna göre, Şefik Hüsnü, Hasan Ali (Ediz), Nâzım Hikmet, Cevdet Bey "gıyaben 15 er yıla, Şevket Süreyya (Aydemir) ve bazı arkadaşları da 10 ar yıl ağır hapse mahkûm olurlar."⁵⁹

Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve bazı aydınlar yurtdışına çıkmışlar, tutuklanmaktan kurtulmuşlardır. *Mayıs 1 Nedir?* broşüründe "Bu seneki 1 Mayıs, diğer vilayetlerde, İstanbul'dan daha iyi yapılmıştır. Ankara'da içtimalar yapılmış, amele marşları söylenmiş, amele piyesleri temsil edilmiş ve şehir dahilinde tezahüratta bulunulmuştur. İzmir ve Adapazarı işçileri de 1 Mayısı canlı bir surette yapmışlardır."⁶⁰ diye burjuvazinin tüm engellemesine karşın, bilinçli işçi sınıfı davranışlarının örgütlü olarak ortaya konduğunu anlatılıyor, artık bilinçli aydınların işçi sınıfından kolay kolay koparılamayacağı gerçeği de iyice belli oluyordu.

1923 yılında İzmir İktisat Kongresine katılanlar işçi temsilcilerinin önerileri üzerine 1 Mayısın resmen işçi bayramı olarak kutlanmasını kabul etmişlerdi. Ama 27 Mayıs 1925 tarihinde 1 Mayıs resmen "*Bahar Bayramı*" olarak, bir yasa ile ilan edilmiştir. Böylece, 1 Mayıs işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve direniş günü olarak kutlandırılmayacak ve onun devrimci mücadeleciler geleneği her yıl daha coşkun olarak yaşattırılmayacaktı. Ve burjuva basını, bizde işçi olmadığı için 1 Mayısın kutlanamadığı yalanını yazacaktı

⁵⁶ A. Şnurov, *agy.*, s. 44.

⁵⁷ Ahmet Seren, *agy.*, s. 409.

⁵⁸ A. Şnurov, *agy.*, s. 48.

⁵⁹ Mete Tunçay, *agy.*, s. 310.

⁶⁰ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

sonraları. Ama sürekli olarak güzel kır manzaralarıyla halkımızın "Bahar Bayramı"nın kutlanması hiçbir zaman unutulmamıştır. Ve çok uzun bir illegal döneme girilmiştir. Artık bugün birçok olaylar o günleri yaşamış yazarlarımızın anılarında zaman zaman günışığına çıkmakta, kara mizah olarak hakettiği damgayı yemektedir. Sürekli baskıcı uygulamaların örnekleri pek çoktur. Ülkenin dışa bağımlılığını unutturmak, ekonomik sıkıntıların günışığına bilinçli olarak çıkışını engellemek örgütlü, bilinçli eylemlerin ortaya konmasına engel olmak için, sıkı bir polis devleti anlayışıyla ve sıkıyönetimlerle yönettiler ülkeyi. Sarı sendikalarla kolkola olan burjuvazi, bu ülkede, 24 Temmuz gününü işçi bayramı olarak kutlatmaya çalıştı. Ama yazarından, ozanından korkan bir burjuvazinin yıllar süren baskısı işçi sınıfının örgütlenmesine karşı tüm direnişi, artık yıkılıyor kırılıyor.

Dönelim gene Şefik Hüsnü'nün *Mayıs 1 Nedir?* broşürüne ve şu satırları okuyalım; "Evvêlâ şunu söyleyelim ki, 1 Mayıs amele için herhangi bir istirahat, zevk-ü sefa, eğlenti günü değildir. Bilâkis bütün amele hareketi tarihi bize gösteriyor ki, hemen bir asır zamandan beri yapılan 1 Mayıs'ta amele sınıfı asla dinlenmemiş ve gülmemiştir. Belki pek çok yorulmuş, üzölmüş ve kurban vermiştir."⁶¹

"Kemalist yöneticiler atıldıktan sonra, Amele Teali gerçek bir işçi merkezi haline geldi. *İkdam* Gazetesi'nin 1 Mayıs 1927 sayısında şunlar yazılıyor: '2.000'e yakın işçi işini terketti ve Teali binasında toplanarak hep birlikte ünlü şair Nazım Hikmet'in yazıp bestelediği *İş Türküsü*'nü söylediler.'⁶²

1 MAYIS TUTUKLAMALARI

1927 ve 1928 yılı 1 Mayıs anmaları her şeye karşın yine de yapılmıştır. Ama bunlar son kutlamalardır. Bu tarihlerden sonra yığınsal kutlamalar yapılamamış, 1 Mayıslar da illegalleşmiştir. Tutuklanmalar, baskılar birbirini izlemiştir, ama hareket, akan su, durmamıştır.

İşte 27 Haziran 1928 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, "İzmir'de, İstanbul'da komünistlik propagandası yapan, beyan-

⁶¹ Dr. Şefik Hüsnü, *1 Mayıs*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 62.

⁶² A. Şnurov, *agv.*, s. 46.

nameler dağıtan, 1 Mayıs münasebetiyle duvarları birtakım saçma-sapan yazılar yapıştıran 35 kişinin tevkif olunduğları" ni yazıyor.

2 Mayıs 1929 tarihli *Milliyet* gazetesi; "Komünistlerin hazırladıkları beyannameler ellerinde kaldı. Son komünist faaliyeti. Kamünist maskesine bürünen bazı çılgınlar öteye beriye beyannameler dağıtmışlardır. Mevkuflar arasında öyle mühim şahsiyetler yoktur. Beyannameler şapirografla basılmış, Arap harfleriyle yazılmıştır. Tahkikat devam ediyor."

30 Nisan 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi,, "Polisimizin büyük muvaffakiyeti" başlıklı yazı: "T. Komünist Partisinin merkezi keşfedildi... Yoldaşlar diye başlayan... eski Arap harfleriyle yazılmış olan... beyannameler kırmızı ve mavi mürekkepli şapirograflarda istinsah edilmiş 2 sahifeden ibarettir. Beyannamelerin en başında 'Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz' hitab, altında orak ve çekiç resmi vardır. İmza da Türkiye Komünist Fırkası ve Türk Komünist Gençler Birliğidir."

2 Mayıs 1929 *Türk Dili* gazetesi; "Komünist Tevkifatı", "1 Mayıs'ta nümayişe hazırlanan komünistler tevkif edildi.", "1 Mayıs münasebetiyle İstanbul'da ameleye hitaben tahrikâmiz beyannameler dağıtıldı. Bu münasebetle üç komünist tevkif edildi."

12 Mayıs 1929 tarihli *Türk Dili* gazetesi: "Son günlerdeki komünist faaliyetinden meznun olarak tevkif edilmiş olan Koca Mehmet İsak ve Eftim hakkında tutulan tahkikat evrakı ile birlikte adliyeye verilmişlerdir."

1 Mayıs 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "Amele Bayramı münasebetiyle polis tedbirler aldı.", ve "Bu gün 1 Mayıs'tır. Bütün dünya ameleleri bugün müşterek bayram günü ittihaz etmiştir. Bugün şehrimizdeki amelelerde hususî mahiyette gezintiler tertip edecekler ve kendi aralarında eğleneceklerdir." denerek olayı çarpıtma çabaları çok açık görülüyor. Ertesi gün, aynı gazete "1 Mayısın İstanbul'da sükûnetle geçtiği"ni yazıyor.

30 Nisan 1932 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Moskova'dan şu haberi duyuruyor okurlarına; "1 Mayıs Bayramı münasebetiyle her sene yapılmakta olan şenlikler bu sene Başvekil İsmet Paşa'nın Moskova'yı ziyareti dolayısıyla daha fevkalade bir şekilde icra edilecektir. Türk heyetinin Moskova'da bu-

lunması 1 Mayıs şenliklerine hususî bir ehemmiyet verdirmiştir." Ertesi günkü gazeteler "İsmet Paşa Hazretleri ve Türk heyeti hususî trübünden merasim takip ettiler" diye yazıyordu. Ne gariptir ki kendi ülkemizde yasak olan işçi sınıfı kazanımı başka ülkelerde seyrediliyor ve kutlanmasına katılıyor.

30 Nisan 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yeni 1 Mayıs tutuklanmalarına rastlıyoruz; "Zabıta 20'den fazla komünisti yakaladı." "Yarın 1 Mayıs'tır. Mayıs, malûm olduğu üzere bütün dünya amelesi tarafından kabul edilmiş bir bayram ve nümayiş günüdür. Bu münasebetle zabıta tarafından, her sene yapıldığı gibi, komünist takrikâtı ihtimaline karşı halkın huzur ve sükûnu muhafazası maksadıyla bazı tertibat almıştır. Zabıta 1 Mayıs bahanesiyle amelenin işlerini tatil etmesine ve nümayiş yapmasına mani olacaktır."

Şu satırların altını ibreti alem için çizmemiz gerekiyor: "Bizde amele kitlesi mevcut olmadığı için bittabi 1 Mayısla alakamız yoktur" diye yazıyordu 1 Mayıs 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi. Ertesi günü gazeteler "1 Mayıs eğlentili geçti" diye yazarken, "Beyanname dağıtmaya ve taşkınlık yapmaya teşebbüs edecekleri anlaşılan ameleden 52 kadarı nezaret altına alınmıştır.", "Şuraya buraya atılmak istenen ve tutulan bayraklar kırmızı zemin üstüne boya yazı ile yazılmış '1 Mayıs amelenin mücadele günüdür' ibaresini muhtevindir."

17 Nisan 1933 tarihli *Cumhuriyet gazetesi*: "14 komünist yakalandı." "Ameleye beyanname dağıtmaya teşebbüs edenler beyannamelerle birlikte ele geçtiler. Evvelki akşam, zabıta halkı komünistliğe tahuk etmek için Şehremini, Cibali, Çapa, Ortaköy gibi fabrikaların ve amalenin mütenâsif bulunduğu yerlerde duvarlara muzur beyannameler yapıştırıldığını ve aynı beyannamelerin el ile dağıtıldığını öğrenerek bu işe ön ayak olanları yakalamıştır. 1 Mayısın yaklaşması münasebetiyle mutat komünistlik propagandası yapmak isteyen bu maznunlar 14 kişidir. Zabıta Ortaköy'de, Cibali'de diğer taraflarında dağıtılan ve duvarlara yapıştırılan beyannameleri de toplatmıştır."

Ya şu satırlara ne demeli? 22 Nisan Türk Dili gazetesi: "1 Mayıs şenliklerine bir teyyare filomuz eşlik ediyor."

dendikten sonra, "Sovyet Rusya'nın 1 Mayıs şenliklerine iştirak edecek olan beş teyyaremizin" Sinop'a indiğini yazıyor. Ardından 25 Nisan tarihli sayısında aynı gazetede "Filomuz Moskova'ya vardı ve hararetle karşılandı." denerek övülmekte.

Dönelim gene tevkifatlara. 15 Nisan 1935, *Tan gazetesi*: "İzmir'de beyanname dağıtan 12 kişi adliyeye verildi," "Bir Mayısta şehrin muhtelif yerlerine köylü ve büyük memurları hükümet aleyhine tahrik eder mahiyette beyannameler atmakta suçlu olarak yakalanan 12 kişi hakkındaki tahkikat bitti. İş adliyeye intikal etti.

"İstanbul'da basılmış, buraya getirilerek kunduracı Ahmed'e verilmiş kısmen dağıtılmış beyannameler, risaleler, *Kızıl İzmir*, *Emekçi* adında birkaç gazete ele geçirilmiştir. Yakalananlar şunlardır: Kunduracı Ahmed, Dedeagaçlı Ahmed, Çorapçı Süreyya, tütün amelesinden Yusuf Hasan, kundura makinecisi Mazhar Ahmet, Hayri Tekin, Şöför Zekeriya, komisyoncu kâtipi Mehmet Emin, Giritli Cazim ve küçük Hilmi'dir."

Burjuvazi saldırdıkça saldırır. Tutuklamalar sürüp gider. En son Adana'da bir grup işçinin toplanarak, 1938 yılında, 1 Mayıs günü gösteri yaptıklarını⁶³ öğreniyoruz baskından.

1 Mayıs 1945. Hitler faşizminin başkenti Berlin düştü. Yalnızca Avrupa'da 40 milyon insanın ölümüne yol açan 2. Emperyalist Dünya Savaşı emekçilerin savaşım gününde sona eriyordu. Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm görüşleri büyük bir utku kazanıyordu.

1945'in 1 Mayısı Almanya'da, faşizmin yıkıntıları üzerinde hem işçi hem de kurtuluş günü olarak kutlandı.

1838 yılı İngiltere'sinde işçiler Robert Owen'm etkisiyle fazla çalışmak istemiyorlardı. 8 saatlik işgünü için 1838 yılı 1 Martında, sınıf savaşımı doğrultusunda, ekonomik istemleri de içeren bir gösteri yaptılar. Egemen sınıflar örgütlü tavır gösteren işçi sınıfını dağıttılar. Gösteriye katılanlar tutuklanarak, baskı ve kıyım rüzgarları estirmeye başlandı. Açlık ve sefalet aldı yürüdü. Sonunda, egemen

⁶³ *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Tüm İktisatçılar Birliği (Yayımlı), Ankara-1976, s. 80.

sınıflar bir adım gerileyerek 8 saatlik işgünü kabul ettiler. Aradan yıllar geçti. İşçi sınıfı bugün, 8 saatlik işgünü yerine daha başka ekonomik sorunların, siyasal sorunların için savaş veriyoruz.

Hitler faşizminin Almanya'da gelişmeye başladığı dönemde, 1 Mayıs Almanların "Milli günü" idi. O günlerde Alman gençlerine ve işçilere, büyük gövde gösterileriyle, fuhre bağlı yeminleri ettiriliyordu. Hitler "Alman milletini birleşmeye davet" ediyordu (1 Mayıs 1934). Ve bazı Türk aydın ve gazetecilerinin gelişen faşizmin kemiğini yalamaya başladıkları yıllardır da bu yıllar. *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Abidin Daver, 1935 yılı 1 Mayıs izlenimlerini "*Almanya İntibaları*" başlığı altında sürdürdüğü bir dizi röportajıyla, Hitler faşizmini ballandıra ballandıra anlatıyordu Türk okurlarına.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin 1 Mayıslarda Sovyet Ordusuna günlük emirler yayınlıyor, Türk basını da buna çok geniş yer veriyordu. 1942 yılı 1 Mayısı demecinde Stalin "1942 yılının Faşist Alman orduları için bir hezimet yılı ve Sovyet topraklarının Hitler mikrobundan kurtuluş yılı" olacağını açıklıyordu. Ve bizde de, 2 Mayıs 1942 tarihli *Tan* gazetesindeki köşesinden Ulunay "Mayıs"ı "Bir köylü kızı"na benzetiyordu

Ve bizim aydınlarımızın acı yazgılı dönemi, İkinci Dünya Savaşı yılları... Kitlemel gösteriler yapılamazken 27.5.1935 tarih ve 2739 sayılı yasayla TBMM, 1 Mayısı Ulusal Bayramlar arasında sayıyor ve adına da "*Bahar Bayramı*" diyordu. İşçileri Bakanı Şükrü Kaya bu yasanın yasallaşması için Meclisteki görüşmede yaptığı konuşmada; "Bu kanun doğrudan doğruya sosyal ve siyasal bir kanundur" diyor ve "Doğrudan doğruya milletimizin menfaatine taalluk eden ve birbirlerini takipeden ve devrimde münasebeti olan kanunlardan biri" olarak nitelendiriyordu 1 Mayısı. Asıl anlamını açıklamamak için epeyce sıkıntı çekerek ve baklayı ağzından istediği gibi, çıkararak "Memleketimizin tatil günleri azdır" diyordu. Oysa ki, her zaman çok tatil yapan bir ülke olarak kendi kendimizden yakınız. Üretime yönelik sanayi olmaması nedeniyle, milletin sürekli dinlenmesi için ellerinden ne geliyorsa yapıyorlar ülkeyi yönetenler. Şükrü Kaya konuşmasını şöyle sürdürdü-

rüyor: "Çalışan bir milletin istirahat hakkıdır.", "1 Mayıs baharın gelişidir. Mamleketimiz çiftçidir. Bu ayda her taraf yeşillenir ve her tarafta ziraat faaliyet artar. Siz ister 'Mayıs Bayramı' deyiniz, ister 'Bahar Bayramı' deyiniz."⁶⁴ Oy çokluğuyla kabul edilen yasayla 1 Mayıslar bir kez daha illegalleşmiş ve bir kez daha amacından saptırılmıştır.

"İşçi hareketine her türlü baskı yaparak, kemalistler, kendilerine bir nevi 'işçi hamisi' süsünü vermeyi de ihmal etmiyorlar. Bu anlaşılmalı kamçı ile baklava-börek politikasıdır. Bu baklava-börek gerçi bir az tatludur amma, şaklatan kamçıyı var hızıyla işçinin sırtına indiriyor. Kemalistler işçi sınıfına karşı aktif olarak çarpışan taraftarlardan biri olmaktan kendini alamaz ki!"⁶⁵

Acı yazgılı aydınlar, işçiler kitlemel gösteriler yapmak bir yana, daha Mayıs ayı bile gelmeden gözaltına alınıyorlar, tutuklanıyorlardı. "Nisanın 28-29'u hele 30'u en korkulu günlerdi. Zira siyasî 1 Mayıs nedeniyle duvarlara yapıstırılacak beyannamelerin hazırlanmasında tahmin ettiği kişileri Sirkeci'deki eski Sansaryan Hanına, Emniyet Müdürlüğüne davet eder, 2 Mayıs sabahı salıverirdi. Ciddi bir sorğu ya da suçlama olmazdı."⁶⁶

1 Mayıs yaklaşmaya başladı mı, "işçi kılıkli" polisler, fabrikalara, köşebaşlarına, duvar diplerine siner, av beklerlerdi. "Mimli kişilerden boyunlarında beyanname ile Cibali'ye gelip duvarlara: 'işçi Arkadaş! Bugün senin en mutlu günün. 8 saatlik işgünü kavgasının başlayıp yürütüldüğü büyük mücadeleye yıllarının hatırasını anarak...' gibilerden bildiriler yapıstırmaya kalkacakları yakalamaya çalışırlardı o işçi kılıkli yabancılar. Bazen beyannameleri 7-8 yaşında çocuklar yapıstırmış, onlar da yedikleri dayakla kahrılmış" (*Vatan*, 1 Mayıs 1977) Kemal Sülker'in anılarında yatan başta gerçeklerdir.

Cumhuriyet gazetesinin 1 Mayıs 1958 günlü yayınında "... Her sene olduğu gibi bu sene de bazı fevkalade emniyet tedbirleri alınmıştır. Bu cümleden olarak poliste izinler kaldırılmış ve motorlu vasıta ekipleriyle devriyeler çıkarılmıştır". Öyle anlaşılıyor ki egemen sınıflar tedirgindir ve korku

⁶⁴ TBMM, *Zabit Ceridesi*, Cilt 3, Yıl 1935, s. 303-304.

⁶⁵ A. Snurov, *agy.*, s. 51.

⁶⁶ Kemal Sülker, *Vatan Gazetesi*, 1 Mayıs 1977.

içindedir. Her an bir "ihtilâl provasına" karşın, sıkı önlemler almayı, yıllar yılı olduğu gibi sürdürüyorlar.

Öte yandan, siyasî ve ekonomik sıkıntılar başgösterince ve kitlelerin bilinç gelişimi hızlanınca; demokratik kitle gösterilerine karşın, işçileri, gençleri Vatan Cephesi saflarına çekmek için Adnan Menderes 1 Mayıs 1960'ta şöyle demek verebilmiştir: "Bugün Bir Mayıs işçi bayramı. İşçi kardeşlerime elemsiz, kedersiz birçok bayramlar idrak etmelerini ve onların refah ve saadetini temenni ederken bu gayede kendilerine her zaman yardımcı olmanın en aziz emelimi teşkil ettiğini ifade etmek isterim." 1 Mayıs kutlaması da, Kurban ya da Şeker Bayramı kutlaması gibi algılatılıyor ve yıllar yılı sürdürülen baskı ve yıldırma siyaseti unutuluyor ya da unutturulmak isteniyor. Ve gazetelerde, hep şöyle duyurular da hiç eksik olmuyor "Bugün 1 Mayıs Bahar Bayramıdır. Uzun bir kış ve sıkıcı, kapalı, rutubetli günlerden sonra hava da iki günden beri hakikaten baharı müjdeleyen bir sıcaklık ve güzelliكتedir.

"Bayram münasebetiyle, bugün, resmî daire ve okullar tatildir." (Akşam, 1 Mayıs 1954.)

Türkiye'de sürdürülen bu siyaset, örgütlü ve artık daha bilinçli işçi sınıfınca kırılmaya başlanmıştır. 1969 yılında, DİSK'in 1 Mayıs mesajı yayımlaması üzerine, gericiler *Bizim Anadolu* gazetesinde (30 Nisan 1969) karşı bombardımana geçtiler. "Türklerin Bahar Bayramı Hıdırellez" diye yaygara koparıyorlar. "Bir Mayıs Bayramı'nın değişmesini istiyoruz", "Zira 1 Mayıs komünistlerin bayramıdır" diyorlardı. İstanbul Ülkü Ocakları Birliği'nde yayımladığı bildiri de: "Tarihimizde, milletimizle, dilimizle uzaktan yakından bir ilgisi olmayan bu günün resmi tatil olarak kutlanmasını MİLLİYETÇİ TÜRKİYE'Yİ kurmak kavgasına girişen milliyetçi gençler olarak" 1 Mayısı "şiddetle protesto ediyoruz" diyorlardı. Buna karşın, 1963 yılında, Alman İşçi Sendikaları Birliği (DGB) Türk işçilerine 1 Mayısın tarihsel önemini şöyle anlatıyorlardı: "1 Mayıs çalışan insanların bayramıdır. Öyle bir bayram ki kan ve gözyaşı ihtiyaç ve sefaletle malolmuştur. Şayet bugün onukanunlu tanımış bir hak olarak kutluyorsak, ancak bir çok işçi nesillerinin fedakarlık ve cesareti sayesinde. Onların yorulmak bilmeyen, fasilasız çalışmaları

bugünü sadece kanunda değil tarihte de ilinmez bir gün yapmıştır." Ama egemen güçler yasaklamaya, kıyama ve hapishanelere pek meraklıdır. Onların aklınca çözüm budur.

Kayseri Milletvekili Mehmet Ateşoğlu (AP) Bahar Bayramının 1 Mayıs'ta değil Hıdırellez günü olan 6 Mayıs'ta kutlanması için bir yasa önergesi hazırlamış, önergenin gerekçesinde 1 Mayısın dünyada komünist bayramı olduğunu söylerken, Türkiye'de işçilerin 24 Temmuz'da bayram yaptıklarını da söylemeyi unutmamıştır.

1952 yılında ve Ankara'da kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) işçi bayramı olarak 24 Temmuz'u benimsemiştir. Bugüne dek 24 Temmuz'da yığınsal gösteriler yapılmadığı gibi bugün bir yandan "sansürün kaldırılışının yıldönümü nedeniyle 'Basın Bayramı' bir yandan da Lozan Antlaşması'nın yıldönümü olarak bildiriler, demeçler, konferanslar çerçevesinde kutlanıyordu."⁹⁷

Dönelim biz yine işçi sınıfının kanı pahasına didinmesine, örgütlenmesine. 1970 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Şaban Yıldız, verdiği demeçte, "1 Mayıs'ın işçi sınıfının mücadelesinde tarihi yerini anlatmış, 1 Mayıs Bahar Bayramı olarak kutlanması şeklindeki aldatmacadan vazgeçilmesini istemiştir." (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1976)

Giderek gelişen demokratik eylemler, egemen sınıfları ödün vermeye zorlamıştır. Sosyalist partiler, sendikalar, demokratik kitle örgütleri, dernekler, işçi sınıfının yanında yer almaya başlamışlar ve ekonomik, demokratik savaşım doğrultusunda toplumsal düzen değişikliği için üst yapıyı zorlamışlardır.

12 Mart 1971'deki iktidar yapısının değişmesi, askersel ve faşist uygulamaların gündeme yerleştirilmesi ilerici hareketi ezmeye, boğmaya çalışmıştır. İlericiler, devrimciler, aydınlar, öğretmenler, yazarlar, işçiler yığın yığın gözaltına alınıyor, sonra da tutuklanıyorlardı. Ve tarihimizin yüz karası işkenceler uluslararası demokratik dernekleri devreye sokacak denli çok olmuş ölenlerin kesin hesabı bile bilinememiştir. Faşist yöntemlerle, sözde tarafsız başbakanların yönetiminde, yalnızca adlar değişiyordu. İktidarlar ülke de, adım adım, tüm demokratik gelişmelerin üzerine "demokra-

⁹⁷ Nail Gürelli, *İki 1 Mayıs*, Gür Yayınları, İstanbul, Mart 1979, s. 17-18.

si, demokrasi..." diye diye saldırıyordu. Bize demkrasiden şü anlamak gerektiğini de iyice gösterdiler; bir sınıfın (egemen), başka bir sınıfı (ezilen) sömürmesidir. Devleti oluşturanlar da bunlardır. Bu karanlık günlerden kurtulmak için mücadele bayrağı elden bırakılmamış, dünyayı tanıma ve değiştirme mücadelesi, ne olursa olsun, sürdürülmüştür.

Yeni Ortam gazetesi 1 Mayıs 1975 tarihli sayısında DİSK'e bağlı 12 sendikanın Ankara örgütlerinin 1 Mayıs nedeniyle yayınladıkları bildiriye yer veriyordu. Bildiride: "Türk emekçi sınıfının 1 Mayısı dünya işçileriyle birlikte kutlamak istediği" belirtiliyor ve "halen uygulanmakta olan sıkıyönetim düzeninin, işçi sınıfının bu arzusunu önlediği" öne sürülüyor ve bildiri şöyle sürüyordu; "Türk işçilerinin bugünü, kutlamaları, şimdiye kadar çeşitli şekillerde engelenmiştir. Daha önceleri işçilerin bilinçsizliğinden yaralanan egemen sınıflar, 1 Mayıs gerçeğini Türkiye işçilerine ters yansıtmayı becerebilmiş ve 'Bahar Bayramı' adı altında piknik gezintisine dönüştürmeyi başarmıştır. Biz bugün, işçi sınıfı olarak, ülkemizde 8 saat çalışma hakkına sahipsek, bunu Şikago'da vurulan işçi kardeşlerimize, öldürülen, asılan işçi önderlerine borçlu olduğumuzun bilincindeyiz." deniyordu. Ve DİSK Yürütme Kurulu 2 Nisan 1976 tarih ve 199 sayılı karar ile "...1976'dan itibaren 1 Mayısın 'İşçi Dayanışma Günü' olarak kutlanmasını..."⁶⁸ kararlaştırmıştır.

1976 1 Mayısı gerçekten büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Otuzdan fazla örgüt Beşiktaş'tan Taksim Alanı'na yürümüştür. 2 Mayıs günü *Hürriyet* gazetesi "İşçiler 1 Mayısı olaysız kutladı" manşetiyle, egemen güçlerin korkusunu açığa vuruyordu. 1 Mayıslarda hep "kan gövdeyi götürecekt" biçiminde yayılan söylentiler kırılmış ve "İşçi Bayramını kutlama töreninin görkemliliği en iyimser tahminleri bile yanıtmıştır. (*Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1976). Topluluğun Taksim Alanı'na varışı dört saatten fazla sürmüş ve işçiler "Kahrolsun Faşizm", "Sömürü Düzenine Paydos", "Katil MC İktidarı", "Faşizme Karşı Omuz Omuza", gibi sloganlarla 1 Mayıs görkemli bir biçimde kutlanmıştır.

1977 yılı Miliyetçi Cephe (MC) iktidarının sürdüğü yıldır. Ve "seçim" yıldır. Faşistlerin iyice azgımlaştığı, herke-

⁶⁸ Nail Güreli, *agy.*, s. 18.

sin can güvencesinden yoksun, yarınlara kaygıyla baktığı günlerdir o günler. 18 Nisan 1977'de DİSK 1 Mayısı çok görkemli bir biçimde, çeşitli demokratik kitle örgütleriyle birlikte kutlayacaklarını açıkhyordu kamuoyuna. Günlerce önceden hazırlıklar yapılmış, güvenlik komiteleri oluşturulmuştu. 1 Mayısın "Bayram" olması için elden ne geliyorsa yapılmıştı. Bu arada DİSK seçimlerde CHP'yi destekleyeceğini de açıklamıştı.

1977 yılı 1 Mayıs öncesi DİSK yöneticilerini, Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, Halkın Birliği, "sosyal faşist ve revizyonist" olarak nitelendiriyorlardı. Bu üç grup aralarında birleşerek "Üçlü grup"u oluşturdular ve basına bir açıklama yaparak, DİSK'i 1 Mayıs tekeline almakla ve "revizyonist" siyaset gütmekle suçladılar. DİSK yöneticileri de bu "Üçlü Grup"u "Maocu" olarak niteliyordu ve 1 Mayısı alınmayacaklarını açıkhyorlardı. Daha sonra bu "Üçlü Grup" kendi aralarında da anlaşamayarak, ayrıldılar. Aynı ayrı 1 Mayısı kutlayacaklarını açıkladılar. 1977 yılı 1 Mayıs kanlı bitmesine neden olan olaylarda bu "Maocu" grubun provokasyonu olduğu uzun bir süre söylendi durdu.

Şimdi de bu kanlı 1 Mayısın öncesinden ele alarak sonuna dek basını izleyelim.

OLAYLARIN ÖNCESİNDE BASIN

Kutlama Programı

"DİSK Yürütme Kurulu bugünü (1 Mayısı) İstanbul'da bir yürüyüş ve toplantı ile kutlamaya karar vermiştir.

"Bayramı kutlamak amacıyla 1 Mayıs 1977 pazar günü saat 10'da Beşiktaş'ta toplanarak DİSK üyeleri işçiler önde DİSK ve Sendika flamaları ve ortalarında işyerleri işçileri olmak üzere süslenmiş vasıtalar ile ve yaya olarak yürüyüş korteji halinde: Beşiktaş cadesi-Dolmabahçe caddesi. Stadyum önü ve Gümüşsuyu güzergâhı üzerinden Taksim Meydanına kadar düzenli olarak yürüyeceklerdir.

"Taksim Meydanında saa 14.00'de başlayacak toplantıda konuşma, yürüyüş ve gösterilerden sonra saat 16.00'da kutlama sona erecektir."⁶⁹ Vilayete bu resmi başvurunun ardından, yaklaşan 1 Mayıs gününü basından izleyerek alana

⁶⁹ Nail Güreli, *agy.*, s. 35.

doğru gidelim.

Milliyet, 29 Nisan 1977, Ali Gevgil'li "Ecevit, Gerilim, 1 Mayıs" başlıklı yazısından; "... 1977 baharının 1 Mayısı, politik ortamın da somut sorunlar ve gerilimlerle karşı karşıya bulunduğu bir aşamaya rastlanmaktadır. Gerçekte, 5 haziranda genel seçim yapma kararı kesinleştiğinden beri Türk toplumu politik basıncın hızla yukarılara doğru tırmanışına tanık olmaktadır. Ülkenin alanlarında, sokaklarında genç insanlar ölüyor, hergün... Bunlara, giderek politik partiler arasındaki silahlı çatışmalar ekleniyor... Gerilim, 1 Mayıs da daha üstüne taşarak, Türkiye gündemine girmeye yönelmek sürecindedir artık... 1 Mayısın Türkiye açısından ayrı bir özelliği, önseçimlerin de gerçekleştirildiği gün oluşmaktadır. Ön seçimlerde politik partiler yeni siyasal adaylarını belirlerken, büyük kentlerin çalışan sınıfları da maddi güç durumlarını ortaya koymak isteyeceklerdir, 1 Mayısta..." di-yordu.

Politika, 30 Nisan 1977, Engin İdil "1 Mayıs gölge düşürmek isteyenler olacak mı?" başlıklı yazısından; "Yarın, 1 Mayıs, işçi sınıfına yaraşır bir disiplin ve görkemle kutlanacak. Şimdi gözler üzerimizde, saflarımızı hemen ve iyi seçelim! Yarın işçi sınıfının ve onun devrimci Konfederasyonu DİSK'in dışında davranmaya kalkmak, sermaye safında olmaktır. Emperyalizme hizmettir. Tahrikçi ajanlarla işbirliğidir, veya bizzat ajanlıktır. Tek sözcükle... işçi sınıfına ihanettir".

Politika, 1 Mayıs 1977, İsmail Cem'in yazısı; "Bugün 1 Mayıs. Dünya işçilerinin kendi sınıflarının tarihine, kendi sınıflarının şehitlerine saygı günü. İşçinin büyük gelişimine bilim yoluyla, sendikal ve siyasal mücadele yoluyla katkıda bulunmuş olanları anma günü. Aynı zamanda, yaşanan güne ve yarınlara olan engin güveni sergileme günü. İşçi sınıfının kendisine ve yarınlara olan büyük inancını tekrar-lama günü.

"Bir seçim öncesinden yer alması, işçiye ve halka karşı silahlı saldırıların yoğunlaştığı, kışkırtmanın her türüne başvurulduğu bir günde yapılması, 1 Mayıs bayramının bu yılki ayrıcalığıdır. Taksim Meydanını bugün dolduracak yüzbinlerce işçi, kendi kararlılıklarını, kendi inançlarını tahrik ve saldırıların ne kadar boş ve umutsuz, korkakça giri-

şimler olduğunu, bir kez daha Türkiye'ye ve dünyaya ilan edeceklerdir. Günümüzün işçi sınıfı giderek artan gücü ve bilinciyle, doğru siyasal değerlendirmeleriyle, ülkedeki tüm ilerici gelişmelerin güvencesini yaratmıştır. Sınıfsal dayanagını oluşturmuştur."

Tercüman, 29 Nisan 1977, Güneri Civalıoğlu şöyle yazıyor. "...DİSK'in önderliğinde sol kuruluşlar, 'İŞÇİ BAYRAMI' olarak ilan ettikleri 1 Mayıs için büyük gösterilere hazırlanmaktadırlar. Yoğun ve yaygın çabalar gösterilerek, büyük şehirlerin meydanlarında yüzbinler toplamak istenmekte, caddeelerde, bulvarlarda yürüyüşler düzenlenmektedir. Bu amaçla, civar illerden, sanayileşmiş şehirlerimize organize işçi akınları hazırlanmıştı. Sanıyoruz ki, siyasal gerilimin doruk noktaya tırmandığı, miting alanlarında kan döküldüğü şu ortamda, çok tehlikeli bir gelişme karşındayız. DİSK'in düzenlediği gösteri akıl ve sağduyu ile bağdaşamaz. Bu gösterinin gerçekleşmesi halinde, yeni patlamalara dönüşmemesini diliyor ve konuyla ilgili tespit ve kaygılarımızı sıralamakta yarar görüyoruz.

İşçiler DİSK tarafından 1 Mayısta meydana 'Gerici ve faşist güçlere direnmek, burjuvaziyi şaşkına çevirmek, coşkuyla ve yığınsal gösterilerde bulunmak üzere' çağrılmaktadır. Bu çağrıdaki açık tahrikin, yüksek tansiyonla gerilmiş sınırlar üzerinde kamçılayıcı etkisi tahmin edilmeyecek şey değildir. Ayrıca, ateşli söylevler, toplu yeminle havalanan sol yumruklar, toplum psikolojisi, 1 Mayıs takvim yaprağındaki, kaygı verici faktörlerdir. Ve Maocu ırk ayırmacıların, demokrasi kundakçısı diğer akımların da bu çeşit topluluklarda uygun ortam buldukları unutulmamalıdır." diye tehdit edici ve akıl verici uyarılarda bulunuyor.

Tercüman, 30 Nisan 1977, Ahmet Kabaklı şöyle yazıyor: "Yarın 1 Mayıs. DİSK, TİP ve CHP militanları, yarın İstanbul, Ankara ve bütün yurdu kana bulaması mümkün kışkırtma ve tecavüz hareketlerine girişebileceklerdir. Yarın, komünist bayramı 1 Mayıs Türkiye'de de bayram ilan etmek için ortalığı velvele verecekler, kalabalıklar toplayıp yürüyecek ve bağırtaçaklardır. Polisle vuruşmalar, mutemeldir, cinayetler işlenebilir, mallara, canlara kıyılabilir.

"Taktik icabı, kendi aralarında dövüşebilirler, saf va-

tandaşlar bu arada ölebilir... bunun da suçunu MHP'li, MSP'li ve AP'li milliyetçilere yüklemeye kalkacaklardır. Bu yalanı bahane ederek halka da saldıracaklardır”.

Yine *Tercüman*, 1 Mayıs 1977, Rauf Tamer köşesinden şöyle değerlendiriyor durumu: “Evet... Bugün önemlidir.

“Ecevit'in ‘Millet Nerede?’ sorusunu, bugün İstanbullular ve Ankaralıları hep bir ağızdan terennüm edecek, evlerine kapanacaklar”.

“Sokağa çıkmayacaklar.

“Çünkü 1 Mayıs... Çünkü sokak işgal altında.

“Sarı sol, kırmızı sol, demokratik sol, ortanın solu, solun solu, Mao'cu Lenin'ci ve daha bilmem neci fakat asla Atatürkçü olmayan bir tuhaf rüzgar esecek.

“Arabalar tahrip edilecek.

“Camlar kırılacak.

“İnşallah aldanırız ama kanlar akacak.

“Çeşitli solcu gruplar arasında, slogan kavgasıdır bu...

“Bugünü iyi yaşayın sevgili okurlar.

“Olaylara ve sokaklara dikkatle bakın.

“Ve CHP'nin kimle kol kola olduğunu görünüz.

“Fakat:

MSP,AP,MHP,DP,ve CGP'li vatandaşlar sokağa çıkmadığı halde yine her iftiraya maruz kalırsa şaşmayın.”

Sabah, 28 Nisan 1977, Mustafa Cerid, “Son Pişmanlık Fayda Vermez” başlıklı makalesinden: “...Bilindiği gibi ‘1 Mayıs’ günü belirli merasimler de olmaz. En son ihdas edilen ‘27 Mayıs’a kadar dahi, halk arasında akisleri yoktur. Tam bunun tersine, askerî makamlar ‘teyakkuz’ durumundadır. Ordugâh ve karargâhlardan nöbetçi müfrezelere kadar, ‘resmi tatil’ olduğu halde, bütün askerler ‘tam teçhizat’ görev başındadır. Askere dışarı çıkma izni verilmez temizlik yapma fırsatı tanınmaz, tüfekler yağlanır, küflenir silinir, ‘hazır kıta’ beklenir.

“Niçin böyle?

“Herhalde hayra alâmet bir yıldönümü olmadığı için...”

“Bolşevik ihtilalinin yaklaşan yıldönümünün mes’ulleri, yürüyüşleri tertipleyen sendikalar kadar, buna müdahale etmeyen ve tebdir almayan makamlar ve idareciler olacaktır. Son pişmanlık fayda vermez.”

MHP yanlısı *Millet* gazetesinin 28 Nisan 1977 günlü sayısında, Apdülkadir Billurecu “Mayıs yaklaşırken” şunları yazıyor: “Seçimlerin ön plana çıktığı bugünlerde sol, sinsî bir kutlama programı hazırlamaktadır.

“CHP'nin Marksist teşekkülü DİSK başta olmak üzere, bir çok sol kuruluş, 1 Mayıs'ta kuvvet ve gövde gösterisi için, akıl almaz bir oyunun içine girmiş bulunmaktadır.

“Hâlâ sol ve solcunun ana hedef ve ideoloji gayelerini tam manası ile idrak edememiş kişiler:

“‘1 Mayısı işçiler kutlasın ne olacak yahu’ diyebilmektedirler. Bundan önce ve üniversitedeki sol ideolojik eylemler için aynı lâfları söylemiş kişiler, bugün memleketin içine düştüğü bunalımı hazırlayanlardır.”

MHP'nin sözcüsü *Hergün* gazetesi 1 Mayıs kosusuna eğilmeye ve kamuoyu yaratmaya, 13 Nisan 1977 tarihli gazetedeki, “Sol, 1 Mayıs yaklaşırken saldırılarına hız verdi.” başlığıyla, başlıyordu. 15 Nisanda yayınlanan gazete şöyle bir manşet atıyordu: “Solcular 1 Mayıs yaklaşırken kanlı olayları artırıyorlar.” 19 Nisan tarihli gazetede, Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) genel seçimlerle MHP'yi destekleyeceğini açıklıyordu. 24 Nisan tarihli gazetede, Milli Eğitim Müdürü Servet Develioğlu'nun “DİSK'in 1 Mayıs mitingine katılacak öğretmenlere işten elçektireceğini” bildiren bir demeci yer alıyordu.

Bayrak gazetesinin 19 Nisan günlü sayısında MİSK Genel Başkanı Ömer Faruk Akıncı'nın “DİSK'in 1 Mayıs'ta yapacağı siyasal gösteri önlenmeli” dediği demeci yayınlanıyordu.

Orta Doğu gazetesinin 20 Nisan 1977 günü sayısında kocaman bir manşet: “CHP kalabalıktan medet ummakta. Sol 1 Mayıs'ta halkı galyana getirmek istiyor.”

Hergün, 26 Nisan 1977.

“DİSK'in CHP ile işbirliği yaparak kutlamaya çalıştığı 1 Mayıs, seçim yasakları içine girdiği için yapılamayacaktır. Ancak DİSK yöneticileri bu konuda Bahar Bayramı için alınmış kararı istismar ederek 1 Mayısı kutlamak istemektedirler.”

Hergün, Nisan 1977.

MİSK Genel Başkanı Ömer Faruk Akıncı: “1 Mayıs ko-

münist bayramıdır, buna sahip çıkan DİSK bir komünist ihtilâl provası denemesi yapacak.”

Millet, 28 Nisan 1977.

“DİSK’in 1 Mayıs gösterilerinin hedefi ihtilâl provasıdır.”

Hergün, 28 Nisan 1977, sayfa, 2. Türk Büro-İş Genel Başkanı Mustafa Karapınar: “1 Mayıs Hayırlı!” diyor ve sözünü şöyle sürdürüyor.

“... Artık herkesin kendisini ispat etmesinin zamanı gelmiştir. Başında it uluması dinleyen bir ceset olmaksızın, arkasında sevdiklerinin, geride bıraktıklarının gözyaşı döktüğü yiğitler olmayı tercih etmenin zamanı gelmiştir. Baykuş naralarıyla sağır olacak kulaklarımızın zarlarını kendi ellerimizle söküp atmaya yeğ görmemiz zamanı işte bu zamandır.

“Milliyetçilik iddiasında bulunan kuruluşların, Milliyetçilik edebiyatı yaparak kalem tüketen yazarların, komünizme karşı manşetler atıp ayakta durmaya çalışan basınını kendi ispat edeceği gün işte bu gündür. Bir köyde deprem olduğu zaman yüreği kabarıp kesenin ağzını açıp kanpanyalar kuran dernekler!.. Türkiye’de deprem oluyor. Gerçek deprem; gerçek milli felaket budur. Kenetlenmenin, davayı kamuoyuna maletmenin, seçim öncesi oy dilenenlere unutmayacakları baskıları kurmanın tam zamanıdır. Herkesi kendi çapında mücadeleye bekliyoruz. Mücadelenin en büyük hedefi:

“1 Mayıs resmi tatil olma talihsizliğinden kurtarmak ve Anayasamızın da komünist emperyalizme açılan bu gediği kapamaktır...”

Hergün, 29 Nisan 1977.

“CHP ve DİSK kanlı ihtilâl provasını başlattı.”

“Bulgar hükümeti 1 Mayıs tarihinde genel af ilan edecek.”

Maocular DİSK’i, ise DİSK ise Maocuları cinayetle suçluyor.”

Hergün, 1 Mayıs 1977.

“Kızıklar 1 Mayıs savaşı günü ilan etti.”

“DİSK devlete ve kanunlara baş kaldırdı. İstanbul’da izinsiz bildiri dağıtan Maocular, 1 Mayıs işçilerin kızıl bayrağını dalgalandırarak güvenlik kuvvetleri ve polisle saatlerce çarpıştığı bir gündür dediler.”

“Leninistler 1 Mayıs mitingine Maocuları katmıyorlar.”

“Leninistler dün Üsküdar’da vapur yolcularına ateş aç-

tılar, üç vatandaş ağır yaralandı.”

“CHP DİSK’in 1 Mayıs mitingine katılacağını resmen açıkladı.”

Bayrak, 30 Nisan 1977.

“1 Mayıs öncesinden solda gerginlik! —DİSK ve Maocu gruplar arasında çatışma bekleniyor— İşçiler 1 Mayıs’a katılmaları için DİSK tarafından tehdit ediliyor.”

Bayrak, 1 Mayıs 1977.

“CHP, DİSK’in peşinde 1 Mayısı kutluyor. Serseri kurşuna dikkat.”

Orta Doğu, 1 Mayıs 1977.

“Aşırı sol 13 kuruluş uyarısı bulundu. DİSK bugün saldırıda bulunacak. Muhtemel olayları önlemek için sıkı tedbirler alındı.”

Hergün, 1 Mayıs 1977.

“Komünizmin zorla kabul ettirdiği 1 Mayıs, Türk işçisinin bayramı olamaz.”

Millet, 1 Mayıs 1977.

Türk-İş Eğitim Sekreteri Kaya Özdemir’in demeci: “Ülkücü işçiler, Türk işçisinin bayramı 1 Mayıs değil, 3 Mayıs’tır.”

Cumhuriyet, 1 Mayıs 1977, İlhan Selçuk şöyle yazıyor:

“... Haa. O sesler mi! Onlar emeğin düşmanıdır dostlarım, akar suyun, meyva çağında ağacın: alın terinin: insanlık halkının: bayramların düşmanıdır. 1 Mayıs gününde kolkola ve omuz-omuz yürümesi alın teri erlerinin: delirtir tümünü... Bunun içindir ki, onların düşünceleri karanlıktır. Emekçileri nasıl birbirine düşürüp nasıl kırdıracakları yolunda kurgular, tasarımlar, planlar içindedirler.

“Selam 1 Mayıs’a, 1 Mayısı kutlayanlara.”

Şimdi de, faşistlerin gün be gün 1 Mayıs’ta olay çıkacağından duyurulmasından sonra, 2 Mayıs 1977 tarihli gazeteeri izleyerek, tarihimizin en kara lekelerinden birini belgeleyelim.

Tercüman, 2 Mayıs 1977.

“İnsanlar orakla kesilen buğday başakları gibi düşüyor.” diye yazıyor Tokay Göztürk.

“Cehennemden geliyorum...”

“1 Mayıs cehenneminden geliyorum.

“İşçi bayramı ilan dilip de kana bulanana ‘bayram’ denen cehennemden geliyorum.”

Hürriyet, 2 Mayıs 1977. "Lanet olsun" başyazı.

"Dün İstanbul'a kan düştü.

"Maocu veya leninist, sağcı ve solcu, ölü veya yaralıların sayısına baktıkça insan haykırıyor:

"İnsanlık mı bu?..."

"Bir olay bekleniyordu, ama bu kadar değildi herhalde."

Hürriyet, 2 Mayıs 1977.

"Mayıs katliamı: 34 Ölü —1 Mayıs gösterisi sırasında Taksim'e gelen aşırı solcular, tabanca ve silahlarla kalabalığa ateş etti. Ezilenler oldu, otomobiller yakıldı. 34 ölüden başka 200'ü aşkın yaralı var— Demirel DİSK Başkanını suçladı. Ecevit ölümlere rahmet diledi. —Ölü ve yaralılar arasında güvenlik kuvveti mensuları da bulunuyor. Birinci Orduya bağlı birlikler teyakkuz durumuna geçirildi. Gece yarısı bakanlar kurulu toplandı."

Milliyet,

"Taksim'de kanlı miting: 34 ölü, yüzlerce yaralı —Olaylara DİSK mitingine sızmak isteyen Maocu bir grup ateş açması neden oldu. Silahların patlaması üzerine halk paniğe kapıldı ve bir çok insan ezilerek öldü— polisle çatışanlar yakalanmamak için otomobilleri devirip yaktı."

Cumhuriyet,

"1 Mayıs kanlı bitti: 33 ölü"

"Törene yüzbinlerce kişi katıldı — Olayların tertip olduğunu belirten Belediye Başkanı Ahmet İsvan: Toplum polisi şefine Sular İdaresi'nin üzerine mevzilenerek ateş edenleri gösterdiğim sırada dövülmeye başladım."

Tercüman,

Maocular, DİSK'in İstanbul'da yaptığı mitingi bastılar —34 ölü var— solcuların solcuları kırdığı olaylarda yüzlerce yaralı var DİSK Genel Başkanı ve arkadaşları gözaltına alındı. Ölenler arasında bir de polis bulunuyor, çatışmalar sokak aralarında uzun süre devam etti. — 350 kişi gözaltına alındı. Kazancı yokuşunda paniğe kapılan halk birbirlerini ezdi. Yaralı taşıyan cankurtaranlara ateş açıldı. Çevrede park eden bir çok otomobil ateşe verildi. Ölümler uzun süre meydanlarda kaldı."

Politika,

500 bin kişilik disiplinli kalabalığa kışkırtıcı ajanlar ateş

açtı. 1 Mayıs töreni saldırıya uğradı —35 kişi öldü— yüzlerce yaralı var."

Günaydın,

"Maocu vatan hainleri işçi bayramını kana buladı. Lübnan'daki iç savaşta bile böylesine vahşet görülmedi."

Son Havadis,

"Taksim savaş alanı gibiydi. Kızıllar kudurdu."

Hergün,

"Lenincilerle Maocular çatıştı. Solcular 40 kişiyi katletti."

Millet,

"Komünistlerin bayramında kürtlere özgürlük istendi."

Milli Gazete,

"Taksim Meydanı savaş alanı gibiydi!.. DİSK'in Taksim mitingi kana bulandı. DİSK görevlilerinin 'paniğe kapılmayın, sakın olun' yollu ikazlarına rağmen, silah ve bomba seslerinin önüne geçilemedi."

Vatan,

"PROVOKASYON. 500 bin kişinin katıldığı 1 Mayıs mitingine ateş açıldı."

Bayrak,

'DİSK ve CHP'nin düzenlediği 1 Mayıs gösterisi kana bulandı. Maocular, Rusçular makinalı tüfeklerle birbirlerine ateş açtılar."

Orta Doğu,

"İşçiden çok lise öğrencisinin katıldığı toplantıda, Türkler parti başkanı gibi konuştu. CHP'nin iki aydır hazırladığı DİSK mitingi dün yapıldı."

Basını izlemeye Mukbil Özyörük'ün, *Tercüman* gazetesinin 3 Mayıs 1977 günlü yazısında, aşağıdaki satırları okuyarak son verelim:

"Bu sütünda 11 ayı dolduruyorum. Döndüm döndüm bunu yazdım. 'Ne Durabilirsiniz, Ne Durdurabilirsiniz' dedim, (8/7/76)... 'Devletin vicdanlarını gevşetmeyiniz' dedim, (4/9/76)... 'Müthiş bir oyun oynanıyor' dedim (20/9/76)... Hukuk hakkında yazdım. Hukuk tükeniyor, hukuk elden gidiyor, hukuka ihanet etmeyin dedim... Kılıf hazırlanıyor dedim... 'Anarşi bir rejimin adı değildir' diye yazdım. 'Anarşi rejim olmaz' diye yazdım. Nihayet 'Sihirbaz çıraklarımsınız' dedim. 'Acemi sihirbazlarımsınız, başlatırsınız durduramazsınız' de

dim ve 'Rüzgâr esmemeli' diye yalvardım.

Sihirbaz çırakları sizi... Başlatmasını bilip, durdurmasını bilmeyenler...

Haydi utanmayın— 'MC tertiplede' deyin... 'Hükümet sebep oldu' deyin... 'Komondalar saldırdı' deyin... polise, idare amirlerine, hükümete, önünüze gelene iftira edin... İşte sonu budur. Yalnız ben ve birtek ben bile on bir aydır durmadan size bunu söylüyorum. On bir aydır şu sütünde, tahsilsiz, diplomasız kafanıza bir kaç cümle, bir iki fikir sokmaya çalışıyorum."

Evet Mukbil Özyörük ve onun gibilerin nasıl fikirler sokmaya çalıştıkları belli: Düzeni korumak için, çıkarlarını korumak için, çıkarları korumak için, dışa bağlılığı korumak için, emperyalizmi korumak için, şovenizmi korumak için, faşizmi korumak için var güçleriyle "rüzgâr ekip fırtına biçmeye" çalışıyorlar.

Bu olay, gelişen işçi sınıfının siyasal ve ekonomik mücadelesinde örgütlü tavır koymasına engel olmak ve seçim arifesinde solcuların, devrimcilerin faşizme karşı mücadelesini baltalamak için, iktidarca düzenlenmiştir. Seçimler öncesinde halkın dikkati başka yöne çekilmek istenmiş, korku ve baskıyla oy sayısının dengesini faşist güçlerden yana bozmaya çalışılmıştır. CHP'nin "umut olarak ortaya çıkışını geniş bir siyasal plat formca desteklenmesi, halk arasında tek seçenek durumuna gelmesi ve sosyaldemokrat anlayışın tarihsel aşamasının geldiği izlemine neredeyse tüm antifaşist cephenin CHP'yi desteklemesini sağlamıştır. Bunu bilen oligarşi 1 Mayıs katliamını düzenlemiştir.

1978 yılı 1 Mayısı da aynı gerekçelerle (olay çıkacak, kan gövdeyi götürecektir, saldırılar olacak gibi söylentilerle) kutlanılmadan es geçilmeye kalkılmış, katılma oranının az olması için elden ne geliyorsa yapılmıştır. Ama, 1978 yılı 1 Mayısı Türkiye'de, 1 Mayıs alanında yığinsal bir biçimde kutlanmıştır. Ve egemen güçlerin korktuğu gibi de bir olay olmamıştır. Onların, egemen güçlerin, kanlı ellerini işçilerin boğazından çektikleri zaman bir olayın çıkmadığı gerçeği herkese gösterilmiştir.

CHP hükümeti iktidardadır. DİSK yöneticileri değişmiş, yeni bir kadro yönetime gelmiştir. Çeşitli siyasal farklılıkla-

rın getirdiği uzlaşmazlık ve tutarsızlıklarla da dolu olsa 1 Mayıs hazırlıkları yapılmış ve 1 Mayısın bir bayram değil, işçilerin bir mücadele günü olduğu bir kez daha vurgulanmıştır.

1979 yılı 1 Mayıs kutlamalarında, ülkemizin 55 yıllık yönetiminin yarısından fazlasını geçirdiği sıkıyönetim vardı. Ve sıkıyönetimin ilan edilmesiyle sıkıyönetime karşı ve sıkıyönetimi destekleyen tavırlar ortaya çıktı. 1979, bugüne değin görülmeyen, sınıflar mücadelesinin kesinleştiği ve bütün siyasal grupların önüne kesin bir seçenek yolu olarak çıktı.

DİSK yetkilileri 1 Mayıs öncesinden ne olursa olsun 1 Mayıs alanında olacaklarını ve en geniş biçimde bu günü değerlendireceklerini açıklıyordu çok önceden "1 Mayısı 1 Mayıs alanında 100 bin kişi hapse girse de kutlayacağız" diyorlardı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 20 numaralı bildiriyle 1 Mayıs alanında kutlamanın yapılmayacağını açıklıyordu. 23 Nisanda DİSK Yürütme Kurulu yeni bir açıklama yaparak, kesin ve kararlı olduklarını mutlaka 1 Mayısı kutlayacaklarını açıkladı. 24 Nisanda 27 demokrat örgüt DİSK'in tavrını benimsediklerini açıkladı. Ve aynı gün Sıkıyönetim genişleyerek, 6 ili daha içine alarak, 2 ay daha uzatıldı. 27 Nisan günü Diyarbakır, Hakkari, Siirt ve Urfa Sıkıyönetim Komutanlığı bu illerde 1 Mayıs kutlamalarının yasaklandığı açıklıyordu. Ardından öteki Sıkıyönetim Komutanlıkları da kendi bölgelerinde 1 Mayısla ilgili toplantı ve gösterilerin yasaklandığını açıklıyorlardı basına. 28 Nisan günü Sıkıyönetim bildirisine karşın DİSK yöneticileri, 1 Mayıs'ta 1 Mayıs alanında olacaklarını yineliyorlardı. Bu kez çevrelerinde pek fazla örgüt kalmamıştı. Ve aynı gün DİSK ve DİSK'e bağlı pek çok sendika arandı ve DİSK Genel Başkanı ve dört Yürütme Kurulu üyesi göz altına alındı.

1 Mayısı İzmir'de kutlayacak olan Maden-İş, Bank-Sen ve Bay-Sen (DİSK'ten bir yıl süre ile uzaktırlmışlardı) sendikaları, DİSK yöneticilerinin 1 Mayıs günü 1 Mayıs Alanında, olacaklarında direnmesi üzerine "DİSK yönetimin tüm uyarılarını gözardı ederek, gerekli çabayı göstermemiş ve tersine bir tutum izlemiştir. Bu tutum, demokrasi güçlerinin birlikteliğine zarar verici, yığınların katılımını düşürücü bunun, sonucunda da her tür provokasyon olasılığını artırıcı bir durum yaratmış, sonuçta 1 Mayısın İstanbul'da yığinsal

kutlanmasının olanaklı olmasına karşın, fiilen olanaksız hale getirilmiştir.” deyerek, DİSK’i suçladılar. İzmir, İstanbul arasında sendikaların tartışmaları sürerken, 29 Nisanda İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 22 nolu bildirisini yayınladı. Bu bildiri de, İstanbul’da bir günlük sokağa çıkma yasağının konduğu, askere, polise vur emrinin verildiği ve olağanüstü önlemlerin alındığı yer alırken “Devrimci İşçi Sendikaları yöneticileri, ülkemizi ve milletimizi bölmeyi ve Türk Cumhuriyeti ve demokrasisini yok etmeyi hedef alan iç ve dış mihrakların özlemini çektikleri şekilde Türk işçilerini gene Türk milletinin bizzat kendisi demek olan Türk Silahlı Kuvvetleri ile karşı karşıya getirme yoluna sevkedecek olan 1 Mayıs miting ve gösteri yürüyüşünü İstanbul’da yapma kararında direnmektedirler.” deniyordu. 30 Nisan günü, bu bildirisinin ardından, sokağa çıkma yasağı konmakla İstanbul’un her yanı 1 Mayıs Alanı haline getirilmiştir” diyen Tekstil ve Gıda-İş Sendikası Genel Başkan vekili tutuklanıyordu.

Ardından, Kocaeli Valisi “1 Mayıs nedeniyle İzmit’te Sıkıyönetim ilkelerini” uygulayacağını açıklıyordu.

1 Mayıs günü İstanbul’un çeşitli yerlerinde sosyalistler gösteriler yapmış, bir kez daha baskı ve yıldırmaların kâr etmediğini ispatlamışlardır. Çok sayıda kişi tutuklanmış, TİP Genel Başkanı ve kalabalık bir parti grubu gösteri yaparken yakalanmışlardır. Bu arada İzmir’in iki ayrı yerinde, ilk kez ülkenin 30’un üzerindeki kentinde, kasabasında 1 Mayıs kutlanmış, gösteri ve mitingler yapılmıştır. Bir kısım 1 Mayısı bayram gibi alarak, davullu zurnalı kutlarken, başka bir ke-

1980 yılı 1 Mayısı kaylaşıırken DİSK, “1 Mayıs komitele-

rın korunması ve yeni kazanımları için savaşım günü olarak değerlendirmişlerdir.

1980 yılı 1 Mayıs yaklaşırken DİSK, “1 Mayıs komitele-

ri vakit geçirmeden kurulacak, 1 Mayıs özüne uygun bir biçimde kitlesel olarak kutlanacaktır.” “Tüm antifaşist, antiemperyalist, antişövenist güçlerin güç ve eylem birliği içinde olmaları amacıyla yoğun bir çalışma içine girecektir.” diyor, bu yıl da amacından saptırılmadan mücadele edileceği vurgulanıyordu. (3 Şubat 1980, *Cumhuriyet*)

17 Mart 1980 tarihli *Milliyet* gazetesi haberi:

“DİSK’te kurulan ‘1 Mayıs İşçi Bayramını Kutlama Ko-

mitesi’ hazırlık çalışmalarını yürütmektedir.

“Komite Başkanı ve DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar, çünkü açıklamasında, 1 Mayıs kutlama törenlerinin İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Bitlis ve Mersin’de yapılmasının kararlaştırıldığını bildirmiştir.”

Tabi, bu arada sağ basın ortalığı velveleye vermek için, anti-komünizm propagandası bombardımanıyla, “ülkücü arkadaş”ları yardıma çağırmaktadır. Hedefler gösterilmekte, bir kez daha, sermaye sınıfının çıkarlarını korumak üzere, oklarını, yaylarını ve silahlarını hazırlamaktadırlar.

Yaratılmak istenen korku ve provokasyon havası yanında, ilericilere halkın önünde tarihsel bir suç işlediği izlenimini verilmeye çalışılması, elbette, işçi sınıfı hiç bir zaman unutmayacaktır. 1925’lerde Adapazarı, Ankara, İstanbul dışında 1 Mayıs anılamazken, bugün uzun savaşimlardan sonra, yurdun her yanında, tüm engellemeler karşın geniş kitlelerce, anlamını koruyarak, işçi sınıfının ekonomik bir mücadele günü olarak anılmaktadır. İlericiler, huzur bozan, halkı sıcak yaz günlerinde evlerinde oturmak zorunda bırakan kişiler olarak gösterilmekte, böylece iktidar suçu üstünden atmaya çalışmaktadır. İktidar faşistleri tedeğine alarak her türlü cinayet ve provokasyonu tezgahlamakta beride örgütlü ve bilinçli bir işçi sınıfı geleceğe sehip olmak için mücadele etmektedir.

SONUÇ OLARAK

Türkiye’de 1 Mayıslar 1906 yılından beri, giderek yığınsal bir biçimde kutlana gelmiştir. Bilinçli ve örgütlü, sınıf mücadeleleri temeline dayalı bir mücadele geleneği ve anlayışını, Türkiye işçi sınıfı sürdürmektedir. “Bizde işçi yok ki!” gibi yalanlarla yıllarca baskı korku ve yasaklarla korkutulan, uyutulan ve birleşmesi engellenen işçiler, gerçekte uyumuyorlardı. Yatağını arayan su gibi, altan alta akıyordu, çoğalıyorlardı. İşçi sınıfı burjuvazinin suratına arkadaşlarının cesetlerini fırlata fırlata, pek çok haklar elde etti. Öldürülen nice nice emekçiler, güzel günlerin çabuk gelmesi için öldüler. 1977 yılı Türkiye’sinde yüzbinlerin coşkunluğundan korkan burjuvazi, tıpkı ABD’de olduğu gibi provokatörlerle halkın üzerine ateş ettirip 34 yurtseverin öldürülmesi suçunu da işlemiştir. 1 Mayıs genel grevi için Amerikan kapitalistleri

"...kenti yakıp yıkacaklar. Bunun önünü almak için gerekirse Chicago'da her sokak lambası bir işçinin cesedini süsleyecektir." diyorlardı, gerçi tüm kentin sokak lambalarını süslemeyi başaramadılar ama dört işçi liderini astırdılar, bizde de "kanlar akacak" deniyordu ve kanlar akıyordu.

Ekonomik çıkmaz, bu ve benzeri (Maraş soykırımını dahil, kitleye toplu saldırılar dahil, tek tek saldırı ve öldürmeler dahil) olaylar, İkinci Dünya savaşı yıllarında Reşat Fuat Barenin "En Büyük Tehlike" diye gösterdiği faşist güçlerin, nasil devlet içinde devlet olduklarının da tanığıdır.

"İşçi sınıfının kendi bayramını kutladığı 1 Mayıs günü, Taksim alanını kana bulayanların, güvenlik örgütlerinin gözetim altındaki can kıyımı ülkemizdeki CIA oyunlarının sadece bir halkası ve saldırıların, terörün giderek daha da yaygınlaşacağına işaretidir."⁷⁰

1980 yılı 1 Mayısı da büyük ekonomik, siyasal sıkıntılarla kutlanacak uluslararası birlik ve dayanışma mücadelesi verilecek. Ama iktidar ve faşistler yeni olaylar, yeni provokasyonlarla, işçi sınıfına tekrar darbeler düşünebilir. Düşünebilir iyi niyeti yerine, düşünüyordur kesin ifadesi daha doğru. Ama işçi sınıfının tarihsel kazanımları ve yeni mücadele yolunun zaferi, sağlam kaleleri burçlarına dikilen bayraklar gibi dalgalanmaktadır.

Ve her yıl "iki Mayıs sabahı gazeteler tüm dünyada yer alan büyük işçi gösterilerinden yüzbinlerin yürüyüşünden bahsedecek."⁷¹

1886'da asılan bir işçi liderinin sözüyle yazımızı noktalıyalım.

"Sessizliğimiz bugün bozduğumuz seslerden daha güçlü olacaktır."

⁷⁰ M. Emin Değer, *CIA Kontr-Gerilla ve Türkiye*, 4. Basım, Ankara, Şubat 1978, s. 13.

⁷¹ *Emekçi Dergisi*, Mayıs 1975, Sayı 7, s. 2.

ŞİİRLERİNDE DOĞAN ÖZ

Doğan Öz, 24 Mart 1978'de görevine giderken faşistlerce katledilen Ankara C. Savcı Yardımcısı Doğan Öz. Gelincik Sigarası kutusu kapaklarına, basılı bir "sandık seçmen listesi"nin boş yüzüne, kitap sayfalarının kenarlarına, çok çeşitli kağıtlara, çok çeşitli kalemlerle, yıllarca şiirler yazıp bırakıvermiş bir kenara. Yankınları bu şiirleri derlemişler, 45'ini seçip zaman sırasına uymayan bir sınıflamayla bir kitapçıkta toplamışlar: *Biz Ölmeyiz*.* Zeki ve duyarlı bir insan olan Doğan

Öz, öyle anlaşılıyor ki, kafasında ki veya gönlündeki yıpratıcı bir gerginliği gidermek, duyup da her nedense başkalarıyla paylaşamadığı bir sevinci eksik bırakmamak; halkına ve yurduna, insanlığa ve doğaya duyduğu engin sevgiyi sessizce beslemek için yazmış şiirlerini. Onun içindir ki, kişiliğinin en belirgin yanları yansımış şiirlerinde. Ezilenden, sömürülenden, horlanandan, yani yavaşlayacak olanları yansıtır Doğan Öz; dolayısıyla tükenmez bir umuttur.

"Körletmek dönüşmeyi tohumdan tomurcuğa
İstekleri açık ve katı
Kıyıcıkları umudu durdurmadı" (2. şiir)

Zulmün en kıyıcısına karşı haykıran umuttur:

"Kurtuluş gecekondumandır ha yükselir
Kurtuluş darağaçlarına bakar da yükselir"
(Avrupalı (!) Diktatörlere)

Türkiye coğrafyasını kaplamış bir umuttur:

"Yoksulluk tüketemez seni
Sen ki büyüyen serpilten erensin
İlgaz ormanındaki ince yol
Ya da Körfezi avuçlamış gecekondum
Daha uzak bir Harran kırını
Umutsuzluğu hiç öğrenmedin ki"

Mapuseneden Keban Baraj Gölü altında kalan Behri Köyü'ne kadar halkıyla birliktedir:

* Doğan Öz, *Biz Ölmeyiz*, Türkiye Yazıları Yayınları, Mart 1980, Ankara.

"Mapusane çeşmesi yandan akmaz
Orada
Varsıl yatmaz
Düşünmeyen yatmaz
Biz yatarız." (Mapusaneye Düşünceler)

"Gümüş sazanları bulamayız gayri
Yok evimiz yuttu bizi şehir izbeleri
Murat suyunun dibindeki Behri köyünden
Ayrıldık içimiz yangın yeri" (Oralardan Gelenler)

Ve bir genç kızın yaşam dolu telaşındadır:

"Her kapı zili çılgınlıkta
Saklambaç oynamak
Savurtup ışık saçlı
Sevinci bulmak" (Kız)

Yurdunda yoğun yaşamış bir insandır:

"Murat suyuna dökülen yıldızlar
Akar akar unutulmaz" (35. şiir)

"Çini bir tabak üstündeki renkler kadar net
Liman gezici marul tezgâhu Karşıyaka
İzmir devingenli dorukta öğleüstünün
Yaşamı doyumlu doyumsuz akıtmakta"
(İzmir'de Öğle Üzeri)

"Dostlar biz ölmeyiz savaşta" (8. şiir) diyen Doğan Öz, katıldığı
bu "onurlu savaş"ı şöyle anlatır:

"Onurlu bir savaş sürer yurttan
Tutsaklığı onursuzluğu
Yok etmeye yönelen.
Bir yanda işçiler gecekondu
Köylüler boz tarlalar
Aydınlar ve genç gelecek.
Onurlu bir savaş sürer yurttan
Güzeli aydınlığı
Hak etmeye yönelen
Bir yanda yaratış gerçek
Yiğitlik erdem sevgi
Nasır ter emek
Onurlu bir savaş sürüyor yurttan." (Önsöz)

Ve yurdundan küçük nimetleriyle yetinerek mutlu geleceklere ba-
kan bir insandır:

"Vız gelir bana pepsi reklamları
Buz gibi erik ve yeni rakı
İçelim" (16. şiir)

Katlinin 2. yıldönümünde Doğan Öz'ün anısına düzenlenecek en
iyi niyetli, en başarılı bir tören bile, bu şiir kitabının yerini tutamaz.
Bu kitapta kişiliğinin bütün zenginliğiyle karşımıza geliyor Doğan Öz.
Merhaba...

R. G.

OPEC, PETROL ZAMLARI, TÜRKİYE

1970'lerden bu yana petrol
sözcüğünün yanında sürekli ola-
rak OPEC adı geçmektedir. Pet-
rol İhraç Eden Ülkeler Örgütü,
kurulduğu 1960'tan on yıl sonra,
tüm dünyanın dikkatle izlediği
bir örgüt durumuna gelmiştir.

Birleşik Arap Emirlikleri, Ce-
zayir, Ekvator, Endonezya, Ga-
bon, Irak, İran, Katar, Kuveyt,
Libya, Nijerya, Suudi Arabistan

ve Venezuela'nın üyesi bulundu-
ğu OPEC, petrol üretim ve ticar-
etindeki yeri ve son altı yıl için-
de büyük miktarlara ulaşan pet-
rol dolarları nedeniyle tüm dün-
ya ve özellikle de emperyalist
sistem için çok önemli bir yer
tutmaktadır.

Bu yazı, OPEC, petrol zam-
ları ve ülkemizin petrol sorunu-
na kısa bir gözatmayı amaçla-
maktadır.¹

PETROLÜN DÜNYA ENERJİ TÜKETİMİ İÇİNDEKİ YERİ VE OPEC ÜLKELERİNİN ÖNEMİ

Petrol yüzyıllar önce asfalt
olarak kullanılmış ve 1859'da
ABD'de bir kazı sonunda ortaya
çıkardığı tarihten itibaren, önce
aydınlatmada daha sonraları ise
yakıt olarak kullanılmaya başlan-
mıştır. Isı değerinin yüksek, yan-
masının ve taşınmasının kolay ol-
ması nedeniyle petrol, yirminci
yüzyılın başından itibaren önem
kazanmış ve İkinci Dünya Savaşı
sonrasında ekonominin çandamarı
olan kömürün yerini almaya baş-
lamıştır. 1900'lerde 21 milyon ton
olan ham petrol üretimi 1940'ta
250 milyon, 1950'de 500 milyon,
1960'ta 1 milyar, 1970'te ise 2,25
milyar tona erişmiştir. 1965'lerde
petrol, dünya ticari enerji tüke-

timinde kömürü geride bırakmış-
tır. 1975 yılında petrolün dünya
enerji tüketimindeki payı %44'ü
bulmuştur.²

Petrol 1960'lara dek en çok
ABD'de üretilmiştir. İkinci Dün-
ya Savaşından sonra petrol üreti-
mi geri kalmış ülkelere doğru kay-
mıştır. Bunun temel nedeni da-
ha 1930'larda dünyayı paylaşan
petrol tekellerinin azami kâr ara-
yışlarıdır. Özellikle Orta Doğu
petrol alanları çok elverişli gö-
rünmüşlerdir. Orta Doğu'da bir
varil petrolün çıkarılması Tek-
sas'ta çıkarılmasından yirmi kat
kadar daha ucuzdu. Aynı biçim-
de, petrol şirketlerinin çalıştır-
dıkları işçi başına kârı, örneğin

¹ Bu konularda Dr. Şükrü S. Gürel'in *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası
Politikadaki Yeri* (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 432, Ankara 1979)
adlı yapıtında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

Kuveyt'te ABD'dekinden dokuz katı fazlaydı.³

Dünya petrol tekellerinin geri kalmış ülkelere, özellikle Orta Doğu'ya yönelmelerindeki bir başka etken de dünya petrol rezervlerinin Orta Doğu'da bulunduğu belirtiliyordu. Yapılan araştırmalar bu kanıyı doğruladı. 1948'de Orta Doğu'daki petrol rezervleri dünya rezervlerinin %42'sini oluşturuyordu. Bu oran yükselerek 1955'te %62'ye çıkmıştır. Aynı tarihler için ABD'nin rezervleri ise, sırasıyla, %32 ve %19'dur. Üretim oranları da aynı gelişmeyi göstermiştir. 1950'de dünya ham petrol üretiminin %55'ini gerçekleştiren gelişmiş ülkelerin (ABD %52) payı giderek azalmış ve 1976'da %20'ye

düşmüştür. Buna karşılık geri kalmış ülkelerin ve sosyalist ülkelerin payı hızla yükselmiştir. 1950'de geri kalmış ülkelerin payı %37 (sosyalist ülkelerin payı %8) iken, bu pay 1976'da %59 (sosyalist ülkelerin payı %21) olmuştur.

Özetle söylemek gerekirse, dünya petrolünün %67'sini tüketen emperyalist metropol ülkeler, petrollerini geri kalmış ülkelere sağlamak durumunda kalmışlardır. OPEC ülkelerinin önemi buradadır.

OPEC ülkelerinin rezerv, üretim ve ihracatına ilişkin bazı veriler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Bu verileri dünya toplamlarıyla karşılaştırdığımızda şu sonuçlar çıkmaktadır: 88 milyar ton civarında bulunan dünya toplam petrol rezervlerinin %69'unu (sosyalist ülkeler dışında ele alındığında %79); 1976 yılı için dün-

	Rezerv 1.1.1978 (milyon ton)	Üretim 1976 (milyon ton)	İhracat 1976 (Milyon ton)
1 — Suudi Arabistan	20.520	415,5	397,9
2 — Kuveyt	9.166	95,4	90,1
3 — İran	8.482	293,0	260,9
4 — Irak	4.720	107,5	102,9
5 — Birleşik Arap Emirlikleri	4.435	100,2	95,4
6 — Libya	3.420	94,9	89,3
7 — Nijerya	2.558	102,1	100,4
8 — Venezuela	2.490	114,0	71,6
9 — Endonezya	1.368	78,0	59,3
10 — Cezayir	903	52,3	44,8
11 — Katar	766	24,3	23,5
12 — Gabon	280	10,7	10,0
13 — Ekvator	224	9,3	8,5
OPEC Ülkeleri Toplamı	59.332	1.497,2	1.354,1

Kaynaklar: *International Petroleum Encyclopedia, 1978; World Energy Supplies, 1972-1976, UN Publications.*

² Bu yazıdaki petrole ilgili sayısal değerler *International Petroleum Encyclopedia, 1978 ve World Energy Supplies, 1972-1976, UN Publications* adlı yapıtlardan derlenmiştir.

³ *Iraq Today, September 16-30, 1979.*

ya ham petrol üretiminin %52'sini (sosyalist ülkeler dışındaki üretimin %67'si), ve 1976 yılındaki dünya ham petrol ihracatının %85'ini OPEC ülkeleri sağlamak-

tadır. Dünya ham petrol ithalatının ülkelere dağılımı ve OPEC ülkelerinin bu ithalattaki yeri ise OPEC ülkelerinin önemini apaçık göstermektedir.

İthalatçı Ülkeler	Toplam İthalatı (milyon ton)	Dünya İthalatı İçindeki Payı		OPEC Ülkelerinin toplam ithalattaki payı	
		%	%	%	%
Gelişmiş Ülkeler Toplamı	1.182	74		88	
ABD	262	16		85	
AET	522	33		89	
Japonya	227	14		90	
Diğerleri	170	11		86	
Geri Kalmış Ülkeler Toplamı	322	20		90	
Sosyalist Ülkeler Toplamı	91	6		28	

Kaynak: *World Energy Supplies, 1972-1976, UN Publications.*

Tablodan da görüldüğü gibi, emperyalist metropol ülkeler ithal ettikleri ham petrolün %88'ini OPEC ülkelerinden sağlamaktadırlar. Bu ülkelerin OPEC ülkelerinden ithal ettikleri ham petrol, tükettikleri tüm petrolün

%56'sını oluşturmaktadır. Petrol açısından OPEC'e bağımlılık olarak adlandırılabilir bu oran 1976 yılı için ülkelere göre şöyledir: ABD %27; AET %86; Japonya %80; geri kalmış ülkeler %59

OPEC'İN KURULUŞU

Petrol fiyatlarının hiçbir zaman maliyetle ilişkisi olmadığı gibi, çok kısa bir süre dışında rekabete de konu olmadığı bilinmektedir. 1930'larda uluslararası petrol kartelinin kurulmasıyla bu durum iyice belirginleşmiştir. Petrol tekelleri petrol fiyatlarını bütünüyle arz ve talep durumlarına göre saptamışlar ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sömürge ya da bağımlı ülkelerin el koydukları petrol yataklarını, ayrıcalık anlaşmaları yoluyla üretim birimi üzerinden *royalty* adı altında ödedikleri düşük bedeller karşılığında işletmişlerdir. Bu duruma ilk tepki Meksika'dan gel-

miş ve bu ülke 1938'de petrolünü millileştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge devletleri ortadan kaldıran özgürlük mücadelesi petrol yataklarına sahip olan ülkeleri de etkilemiş ve petrol sahibi ülkelerin tekellerden daha çok pay alma isteği, tekeller arası rekabetle çakışınca, yeni ücret sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu arada 1951-53 yılları arasında Musaddık'ın yönetimindeki İran petrolünü millileştirmiş, hareket CIA'nin hazırladığı bir darbeyle anımsanacağı gibi Musaddık'ın yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. 1950'lerden sonra görülen bu anlaş-

malarla petrol şirketleri petrol sahibi ülkelere *royalty*'ler dışında kârlarının %50'sini vergi olarak vermeye başlamışlardır. Afişe fiyat bu anlaşmalar sonunda ortaya çıkmıştır. Afişe fiyat ham petrolün piyasa fiyatına yakın bir fiyattı ve şirketler petrol sahibi ülkelere ödedikleri vergileri bu fiyat üzerinden hesaplıyorlardı. Şirketlerin kâr hesabı kendileri tarafından yapıldığı gibi ödenen *royalty*'ler de vergilerden düşülüyordu. Bütün bunlara karşın "yarıyarıya" diye adlandırılan bu anlaşmalarla petrol sahibi ülkeler önemli gelirler elde ediyorlardı. Bu anlaşmalar İngiliz ve Amerikan şirketleri için büyük bir kayıp getiriyordu. Çünkü bu ülkelerin vergi sistemleri iki kez vergilendirmeyi engelliyor, böylece petrol şirketlerinin petrol sahibi ülkelere verdikleri vergileri kendi ülkelerindeki vergilerden düşürüyorlardı.

1960'lara doğru Sovyetler Birliği'nin petrol üretim ve ihracatını artırması, petrol fiyatını uluslararası kartel fiyatlarının altına indirmesi; uluslararası kartel dışında Avrupa, Japonya ve ABD'de bağımsız petrol şirketlerinin petrol üretimine girmeleri sonucunda —uluslararası tekellerin o zamana dek kısıtladıkları üretime karşın— petrol arzı arttı; meydana gelen düşük piyasa fiyatı nedeniyle yedi büyük pet-

İLK ÖNEMLİ FİYAT ARTIŞLARI

1970'ler dünyası sosyalist ülkelerin dünya ekonomisinde önemli bir yer tutmaya başladığı, eski sömürgeci devletlerin sömürgelerini hemen hemen tü-

rol tekeli afişe fiyatları arka arkaya iki kez indirdiler. Bu indirimler petrol sahibi ülkelerin gelirlerinde önemli bir azalma meydana getirdi. İlk indirim Orta Doğu'daki dört büyük üretici ülke için getirdiği vergi kaybı 150 milyon doları buluyordu.

Nasır'ın başını çektiği Arap milliyetçiliği ilk indirimde karşı tepki olarak Birinci Arap Petrol Kongresini topladı. Kahire toplantısına İran ve Venezuela da gözlemci olarak katıldı. İkinci fiyat indiriminden bir ay sonra Bağdat'ta yapılan ve o tarihte dünya petrol ihracatının %80'ini gerçekleştiren Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ve Venezuela'nın katıldığı toplantı sonunda OPEC'in kurulması kararlaştırıldı. Örgütün ilk görevleri petrol şirketlerinin tek yanlı fiyat indirimlerini engellemek, fiyatların eski düzeyine gelmesini sağlamak ve dünya petrol piyasasında arz fazlası bulunmaması için üretimi düzenleyici bir sistem getirmek olarak belirlendi.

OPEC dünyadaki petrol fazlası nedeniyle ilk yıllarda başarılı olamadı. Üye ülkeler pazarlarını kaybetmemek ve yeni pazarlara girebilmek için üretimlerinin şirketler tarafından artırılmasına engel olmadılar. OPEC'in ilk önemli başarısı 1964'te *royalty*'lerin vergilerden düşülmesini sağlamak oldu.

müyle yitirdiği ve emperyalist sistem içinde ABD-AET-Japonya'nın birbirleriyle rekabetinin ABD'yi zorladığı bir dünyadır. Bu dönemin petrol açısından gö-

rünümü ise 1960'lara göre büyük farklılıklar taşımaktadır. Dünyada görülen petrol fazlalığı giderek petrol yetmezliğine dönüşmektedir. Petrol sahibi ülkeler ya kendi ulusal şirketleri aracılığıyla ya da kendi ülkelerindeki yabancı şirketlerle ortaklık kurarak üretici duruma gelmişlerdir. Önceleri petrol tekelleri tarafından muhatap kabul edilmeyen OPEC, on yıllık çalışmaları ve kısmi başarıları nedeniyle bir güç haline gelmiştir. 1967 yılındaki Mısır-İsrail savaşı sonrasında Süveyş Kanalı'nın kapanması, Avrupa açısından Kuzey Afrika petrolünü ön plana çıkarmıştır. Petrol ihrac eden ülkeler arasında özellikle Cezayir, Irak ve Libya'daki ilerici yönetimler kendi ülkelerinin doğal kaynaklarına sahip çıkmaya başlamışlardır. Ayrıca OPEC ülkeleri kendi ülkelerindeki yabancı şirketlere ortak olmak istemekte ve bu genel bir OPEC politikası durumuna gelmektedir.

1969 sonlarında Libya'da meydana gelen darbe sonrasında, Kaddafi yönetimi petrol şirketleriyle ilişkilerini gözden geçirmeye başlamıştır. Cezayir ve Irak'ın yakın desteğiyle Libya petrol üretimini kısmış ve petrol pazarlama ve dağıtım şirketlerini millileştirmiş, bu baskılar sonunda afişe fiyatı ve vergi oranını artırmıştır. Libya'nın kazandığı bu başarı Basra Körfezi üretici ülkeleri için önemli bir gösterge olmuştur. 1971'de Tahran'da yapılan anlaşmayla Basra

Körfezi ülkeleri için afişe fiyatlar ve vergi oranları artırılmıştır. Aynı anlaşmayla, petrol şirketleri doların devalüasyonu nedeniyle afişe fiyatlara yılda %2,5'lik bir zammı kabul etmişlerdir. Anlaşma afişe fiyatları ve vergi oranlarını beş yıl süreyle dondurmıştır. Aynı yıl petrol şirketleri Libya'yla ve diğer Kuzey Afrika ülkeleri ile benzer anlaşmalar yapmışlardır. Bu anlaşmalar sonunda, 1957'de 2 dolar olan ve 1960 öncesinde 1,80 dolara düşen ham petrol fiyatı* 2,2 dolara çıkmıştır.

1971 Tahran anlaşmasının fiyatları beş yıl için dondurmasına karşın OPEC'le petrol şirketleri arasındaki görüşmeler devam etmiş ve afişe fiyatlar 2,5 dolara çıkarılmıştır. 1973 yılında doların yeniden devalüe edilmesi ve ham petrol piyasa fiyatlarının hızla yükselmesi üzerine OPEC ülkeleri yeni bir zam istediler. Şirketlerin direnmesi üzerine OPEC ülkeleri Ekim 1973'te —Orta Doğu'daki savaş sürerken— tek yanlı olarak petrolün varilini 5 dolara çıkardılar. Aralık ayında ise 1974'ten itibaren 11,5 dolarlık bir fiyatın uygulanacağı kararlaştırıldı.

1973 yılı hem petrol fiyat artışları hem de bir süre için uygulanan petrol ambargosu ve sonuçları nedeniyle petrol tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. 1967'de bazı Arap ülkelerince uygulanmaya çalışılan ambargo dünya petrol piyasasındaki fazlalık nedeniyle başarısızlıkla so-

* Ham petrol fiyatları için Suudi Arabistan'da üretilen hafif arap petrolü referans petrolü olarak alınmaktadır. Diğer petroler bu petrole göre kalitelerine ve taşıma giderlerine göre fiyatlandırılmaktadır.

nuçlanmıştı. Ancak 1973'te yine Arap ülkelerince uygulanan ambargo ve petrol tekellerinin kendi amaçları için yarattıkları kısıtlık özellikle Avrupa ülkelerine büyük zararlar verdi.

Bu gelişmeler karşısında ABD petrol şirketlerinin yanında yer almaktan kaçınmıştır. Çünkü ABD 1970'lerde ham petrol gereksinmesinin %80'ine yakınını yerli üretimden karşılamaktaydı ve 1959'da tüketimin yerli petrole dayanması için getirilmiş bulunan bir karar nedeniyle yerli petrol ithal petrolünden %60 oranında daha pahalıydı; oysa em-

1974 YILINDAN SONRAKİ FİYAT ARTIŞLARI

Petrol fiyatları 1974'ten 1978'e kadar çok düşük oranlarda artmıştır. 1977 yılında fiyat 13 dolar düzeyindedir. Sürekli bir dolar devalüasyonuyla karşılaşan üretici ülkelerin 1977 yılında yaptıkları toplantıda önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde henüz petrol piyasasında bir arz-talep dengesi bulunmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan üretimi artırmış, diğer ülkeler de yeni zamlarla elde ettikleri gelirler nedeniyle büyük harcamalar öngörmüş ve bu nedenle de petrol üretimlerini küçük ölçülerde de olsa artırmakta yarar görmüşlerdir. 1977 OPEC toplantısında ülkelerin büyük çoğunluğu %10'luk bir artış talep ederken Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri %5'lik bir fiyat artışı öngörmüşlerdir. Bu anlaşmazlık OPEC tarihinde önemli bir gelişme olmuştur. Anlaşmazlık daha sonra bir uzlaşmayla sonuçlanmışsa da, olay

peryalist sistem içinde ABD'yle rekabet halinde bulunan AET ve Japonya petrolü daha ucuza elde ediyorlardı. Üretici ülkelerin petrol fiyatlarını artırmaları bu nedenle ABD'nin de işine yaramıştır.

Petrol krizi diye adlandırılan 1973 yılı sonrasında petrol şirketleri artık belli bir ülkenin petrolünü çıkararak ve ham petrolü devletten satın alan işletmeciler kuruluşlar haline geldiler. Daha sonraları ise bu şirketlerin yarı paylarından fazlası üretici devletler tarafından satın alındı.

OPEC ülkelerinin arasındaki politika farklılıklarını resmen ortaya çıkarmıştır.

1974-78 yılları arasında ham petrol fiyatı 10,83 dolardan 13,35 dolara çıkarak %23 oranında artarken, gerçek fiyat yani dünyadaki ortalama fiyat artışlarıyla karşılaştırılan fiyat %18 gerilemiştir. Zira 1974'ten sonra, emperyalist metropol ülkeler ihracat mallarına sürekli zam yapma yoluna gitmişlerdir. Aynı dönemde ise doların değer kaybetmesi ABD'nin politikası haline gelmiştir. Aynı yıllarda ham petrol fiyatıyla petrol ürünleri fiyatları arasındaki ortalama fark da 15 dolardan 27 dolara çıkmıştır. OPEC ülkelerinin ham petrol ihracat ettiği ve rafinerilerin büyük ölçüde tüketici ülkelerde bulunduğu gözönüne alınırsa, bu farktan tüketici ülkelerin yararlandığı ortaya çıkar. Nitekim petrol ihracat eden ülkelerin örneğin Avrupa'lı tüketici fiyatındaki payı

%33'ten %27'e düşerken, tüketici ülkenin petrol ürünlerindeki vergi geliri %37'den %47'a çıkmıştır.⁴

Bu durum OPEC ülkelerinin sayısal para olarak ithalatlarını yükseltmelerine karşın, hacim olarak ithalatlarını 1974'e göre %50'ye yakın bir oranda küçültmüş⁵ ve petrol gelirleriyle kendi kalkınma programlarını sürdüren ülkelere büyük zarar vermiştir. Oysa petrol gelirlerini dünya sermaye piyasalarına yatıran ve başlarında Suudi Arabistan gelen birkaç ülke, bu durumdan çok etkilenmemişlerdir.

Böylece 1978'e gelindiğinde petrol ihracat eden ülkeler fiyatların artırılmasını istemektedirler. Ancak dünya petrol piyasasındaki arz-talep dengesi ülkelerin tek başlarına hareket etmelerini engellemektedir. Bu yıl içinde İran'da başlayan olaylar kısa sürede bu ülkenin petrol üretimini ve ihracatını büyük ölçüde düşürmüştü ve dünya piyasasında bir talep fazlası oluşmuştur. Bu durumdan ilk yararlananlar halen dünya ham petrol ticaretini elinde bulunduran petrol şirket-

leri olmuştur. Petrol azlığı nedeniyle kısa süre içinde uluslararası bir petrol karaborsası doğmuştur. Dünya petrol ticaretinde spot piyasa adı verilen bu piyasada fiyatlar da hızla artmıştır. 1978 yılı Nisan ayına kadar resmi fiyatlardan işlem gören ham petrol spot piyasasında 1979 başlarında 32 dolara kadar çıkmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında karaborsa fiyatı 40 dolara yükselmiştir. 1978 yılı Haziran ayından itibaren OPEC fiyatlarında da artışlar başlamış ve 1979 başlarında fiyat 15 dolara çıkmıştır. Daha sonraları ise üretici ülkeler bazen gruplar halinde bazen de tek tek fiyat artırma yoluna gitmişlerdir. Fiyat artışlarını belirlemek üzere 1979 yılı Aralık ayında yapılan OPEC toplantısında tek fiyat üzerinde bir anlaşma olmamış ve ikili fiyat sistemi yeniden ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan petrolünü 20 dolardan satmak isterken, diğer ülkeler 26 dolarlık bir fiyat istemişlerdir.

Son aylar içinde örneğin Suudi Arabistan hafif petrolü 26 dolara, Libya petrolü 35 dolara satılmaktadır.

PETROL ZAMLARININ BAZI SONUÇLARI

Petrol ihracat eden ülkelerin OPEC çatısı altında örgütlenmeleri ve ham petrol fiyatlarını artırmaları 1970'lerden sonra dünya ekonomisinde önemli gelişmelere neden olmuştur.

Bir OECD araştırmasına göre ham petrol fiyatlarında %10'luk gerçek bir artış, OECD ülke-

lerindeki gayri safi yurtiçi hasıladada %0,3'lük bir düşüş getirmektedir.⁶ 1960-69 yılları arasında OECD ülkelerinde yılda ortalama %4,8 olan gerçek GSYİH artışı, 1970-79 yılları arasında %3,4'e düşmüştür. 1963-73 yılları arasında yılda ortalama %6 artan dünya üretimi, 1973-78 yılları ara-

⁴ Le Monde Diplomatique, Mars 1979 ve The Economist, December 29, 1979.

⁵ The Economist, March, 8, 1980.

⁶ The Economist, December 22, 1979.

sında ise sadece %3,5 artmıştır. Bunlara koşut olarak dünya ticareti birinci dönemde yılda %8,5 artarken ikinci dönemde %4'e düşmüştür.⁷ Bu gelişmelerin bir sonucu olarak tüm emperyalist sistemin cari hesap fazlası 1973'te 11,5 milyar dolarken, 1979'da cari hesap açığı 12 milyar dolardır.

Görüldüğü gibi petrol fiyatlarındaki artışlar bir bütün olarak emperyalist sistemin bunalımını derinleştirmiştir. Daha az üretim, daha az ticaret kâr'a dayalı dünya kapitalizmini sarsmaktadır. Ancak bunalım emperyalist sistem içinde yer alan ülkelerin tümünü eşit olarak etkilememektedir. Bunalımdan en çok etkilenen ülkeler petrol üreticisi olmayan bağımlı ülkelerdir. Bu ülkelerin 1970'de ve 1978'de dünya ticaretindeki payları aynı olmakla birlikte, bu, ancak yoğun bir dış borçlanmayla mümkün olabilmektedir. Bir yandan emperyalist metropoller tarafından yüksek bir petrol tüketimine itilmiş bulunan, diğer yandan iç tüketime dönük bir sanayileşmeye zorlanmış bu ülkelerin 1973'te 6 milyar dolar olan cari hesap açıkları 1979'da 47 milyara yükselmiştir.⁸ Dış borçlanmanın bir bölümünü OPEC ülkelerinden sağlamış olmakla birlikte, önemli bölümünü uluslararası para kuruluşlarından sağlayabilmişlerdir. 1974-78 yılları arasında OPEC ülkelerinin geri kalmış ülkelere yaptıkları yatırım ve verdikleri borçlar 20 milyar

dolardır.⁹ 1975 yılında ise geri kalmış ülkelere yapılan yardımların %15'ini OPEC ülkeleri, %82'sini OECD kalkınma yardım komitesi yapmıştır.¹⁰ Borçlanmaların önemli bir bölümü de uluslararası kredi kuruluşlarından sağlanmıştır. Bazı OPEC ülkelerinin petrol dolarları fazlasını sermaye piyasasına yatırdığı göz önüne alınırsa, bu anlamda, petrol zamlarının geri kalmış ülkelere olan kaynak transferini hızlandırdığı söylenebilir.

Emperyalist sistemdeki bunalım metropol ülkelerin emekçi sınıfları üzerinde de olumsuz etkiler getirmektedir. OECD ülkelerinde 1960-69 yılları arasında yılda ortalama %2,9 oranında artan tüketici fiyatları 1970-79 yılları arasında %8,1 oranında artmıştır. 1979 yılındaki artış ABD'de %13'e çıkmıştır.¹¹ Ancak bu artışın doğrudan ve tümüyle petrol fiyatlarındaki artışlardan kaynaklandığı söylenemez. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre Fransa'da 1979 yılındaki tüketici fiyatlarındaki artış %11'e yaklaşmakla birlikte, petrol fiyatlarındaki zammın bu artış içindeki payı %0,3-0,5 düzeyindedir.¹² Fiyat artışları her şeyden önce azami kâr arayışı içinde bulunan emperyalist sistemin bunalımını emekçi sınıflar üzerine yıkmaya çabasıyla kaynaklanmaktadır. Nitekim 1973-1980 yılları arasında gerçek ücretler yaklaşık olarak

Japonya'da %9, ABD'de %8, İngiltere'de %5 ve Almanya'da %1 oranında düşmüştür.¹³ Altı büyük kapitalist ülkede 1973 yılında işsizlerin çalışan nüfusa oranı %3,1 iken, bu oran 1975'te %5,2'ye, 1977'de %7'e çıkmıştır.¹⁴ OECD ülkelerinde halen 16 milyon işsiz olduğu ve bu sayının 20 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir.

Petrol zamlarının bir de petrol ihraç eden ülkeler üzerindeki etkilerini incelemekte yarar vardır. OPEC'in kurulmasından sonra meydana gelen petrol zamları üretici ülkeleri zenginleştirmiştir. Bu ülkelerde 1970-79 yılları arasında yıllık ortalama gerçek GSYİH artışı %9,5 dolayında gerçekleşmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, OPEC ülkelerinin OPEC üyesi olmak dışında ortak yanları çok azdır. Üç yüz milyon kişiyi barındıran bu ülkeler içinde 1977'de kişi başına GSYİH 300 dolardan 12.000 dolara kadar değişmektedir. Daha önceki bölümlerde de verilen tablodan görüldüğü gibi petrol rezerv, üretim ve ihracatları çok farklı bu ülkelerin petrol gelirlerinin önemli bir bölümü ithalata gitmektedir. OPEC içinde Cezayir, Ekvator, Endonezya, Gabon, Irak, İran, Nijerya ve Venezuela'nın petrol gelirlerinin hemen hemen bütünü ithalata gitmektedir. Bu ülkelerin 1974 yılında elde ettikleri ve ithalata gitmeyen 25 milyar dolarlık fazla, daha sonraki yıllarda ithalat fiyatlarındaki artışlar nedeniyle erimiş ve 1978 yılı başında 10 milyar dolarlık bir açık meydana gelmiştir. OPEC

üyesi diğer beş ülkenin ithalatı ise 1977 yılında petrol gelirleri fazlasıyla eşittir. Bu ülkeler, dünya sermaye piyasalarında bulunan ve 200 milyar doları aşan miktarın büyük bir bölümünün sahibi durumundadırlar.

İthalatın ülkeler arasındaki dağılımı kadar ithalatın türü de farklıdır. Ancak bu ithalatın en önemli bölümü makina ve donatıma gitmektedir. 1977 yılında tüketim mallarının tüm ithalata oranı %13, yiyecek ve içeceklerin oranı ise %11 dolayındadır. Bir başka açıdan ele alındığında mamul maddelerin tüm ithalata oranının %80'i geçtiği görülmektedir. OPEC ülkeleri ithalatının %88'i gelişmiş kapitalist ülkelere sağlamakta, buna koşut olarak gelişmiş kapitalist ülkelerin ihracatlarında OPEC ülkeleri her geçen gün daha büyük bir yer tutmaktadır.¹⁵

Petrol gelirleri fazlası, petrol dolarları, emperyalist sistem içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. 1974-78 yılları arasında biriken yaklaşık 160 milyar doların 130 milyar doları dünya sermaye piyasasına gitmiş, ya da gelişmiş kapitalist ülkelere yatırılmıştır. Bu fazlanın 10 milyar dolar kadarı uluslararası para kuruluşlarına, 20 milyar doları da geri kalmış ülkelere gitmiştir.

OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını artırmaları sonrasında petrol alanında ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri de, petrol şirketlerinin 1973'ten sonra, özellikle de 1978 sonrasında kârlarını katlayarak artırmalarına

⁷ *The Economist*, December 29, 1979.

⁸ *The Economist*, December 29, 1979.

⁹ *The Middle East*, August 1979.

¹⁰ Dr. Şükrü S. Gürel, *agy*, s. 195.

¹¹ *The Economist*, December 29, 1979.

¹² *Le Monde Diplomatique*, Janvier 1980.

¹³ *The Economist*, April 26, 1980.

¹⁴ Birleşmiş Milletler İstatistikleri.

¹⁵ Birleşmiş Milletler İstatistikleri.

karşın, dünya petrolü üzerindeki denetimlerinin zayıflaması olmuştur. 7 büyük uluslararası petrol tekelı, 1968 ve 1978 yıllarında dünyanın en büyük şirketleri içindeki yerlerini korumalarına, hatta daha ön sıralara geçmelerine karşın, 1975'te %70'ini denetimlerinde bulundurdıkları OPEC petrolünün 1979'da sadece %45'ini denetimlerinde bulundurabilmişlerdir. Bunun sonucu olarak dünyadaki payları %40'a düşmüştür.¹⁶

Petrol zamlarının önemli sonuçlarından biri de emperyalist sistem içindeki gelişmiş ülkelerin petrol ihraç eden ülkelere karşı farklı politikaların ortaya çıkması ve farklılıkların belirginleşmesi olmuştur. 1973 petrol ambargosunun Avrupa ülkeleriyle Japonya'yı zor durumda bırakmasından sonra bu ülkeler, özellikle de Avrupa ülkeleri Orta Doğu ülkelerine karşı ABD'den farklı politikalara yönelmişlerdir. Buna karşılık ABD, hem emperyalist sistem içindeki önderliğini pekiştirmek ve böylece metropol ülkeler arasında değişik politikaların varlığını engellemek, hem de OPEC'e karşı bir örgütlenme geliştirmek amacıyla Uluslararası Enerji Ajansının kurulmasına öncülük etmiştir.¹⁷ Ancak ABD'nin tüm girişimleri Avrupa ülkelerinin Filistin Kurtuluş Örgütüyle ilişkiler kurmasına kadar varan bu farklılaşmayı engelleyememiştir.

Petrol zamlarının önemli sayılabilecek sonuçlarını böyle sıralamak mümkün. Kuşkusuz petrol zamları doğrudan ya da dolay-

lı olarak tüm dünyada başka gelişmelere neden olmuştur. Ancak petrol zamlarının en önemli sonucu emperyalizmin bunalımını derinleştirmesi olmuştur. Bunun derinleşmesi tüm dünya ülkeleri arasında ve ülkelerin içinde yeni dengelerin doğmasına neden olmakla birlikte bunalımın yükü esas olarak emperyalist sistem içinde yer alan ve petrol ihracatçısı olmayan bağımlı ülkelere düşmektedir. Bunalım bu ülkelerin durumlarını sürekli kötüleştirmektedir. Bu durum bu ülkeler açısından tek çözüm yolu olan emperyalist sistemin dışına çıkma zorunluğunu ve alternatifini apaçık ortaya koymaktadır. Bu zorunluk sadece petrol ihracatçısı olmayan bağımlı ülkeler için değil, OPEC ülkeleri için de geçerlidir. Bu ülkeler kendi doğal kaynaklarına sahip çıkıp uluslararası petrol tekellerinin sömürsünü belli bir ölçüde kırarak hızlı bir sanayileşme sürecine girmiş olmakla birlikte, metropol ülkelerin sömürsü devam etmektedir. Ayrıca, tarihin birçok ülke için kanıtlağığı gibi, kapitalist kalkınma eninde sonunda bu ülkelerin egemen sınıflarını emperyalist sistemle bütünleştirecektir. Bazı ülkelerde bu süreç tamamlanmak üzeredir. Bu ülkelerin egemen sınıfları petrol gelirleri nedeniyle emekçi sınıfları bir ölçüde pasifleştirebilmektedirler. Ancak İran Devriminin de gösterdiği gibi petrol gelirleri emperyalizmin uşaklarını halkın mücadelesi karşısında yıkılmaktan kurtaramamaktadır.

PETROL ZAMLARI VE TÜRKİYE

Türkiye petrol fiyatlarındaki artışlardan en çok etkilenen ülkelerden biridir. Bu durum genelde emperyalist dünya sistemi içinde bağımlı bir ülke olmaktan kaynaklanmaktadır. Ancak Türkiye'nin bu ülkeler içinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. 1976 yılı verilerine göre, Türkiye, petrol tüketimi açısından dünyada 26. sırada bulunmasına karşılık, tüm ihracat gelirleri, hatta işçi dövizleriyle birlikte tüm dış gelirleri petrol ithalatına yetmeyen tek ülkedir. Nitekim 1980 yılı için petrol ithalat gereksinmesi 4 milyar doları aşmaktadır.

1950'de yarım milyon ton kadar olan petrol tüketimi, kapitalleşme süreciyle birlikte artmış ve son yıllarda 18 milyon tonu aşmıştır. Ülkemiz, enerji gereksinmesinin beşte birinden fazlasını odun ve tezekten sağlamaktadır. Tüketimde kömürün payı %18,5 hidrolik enerjinin payı ise %6,3'tür. En büyük pay %53,8'le petrolündür. Oysa dünya ortalamalarına göre, ticari enerji (yani odun ve tezek dışındaki enerji kaynakları) tüketiminde petrolün payı sadece %45 dolayındadır. Ülkemizde ticari enerji tüketimi içinde petrolün payı %65'i geçmektedir. Ticari enerji tüketimi içinde petrolün payı gelişmiş kapitalist ülkelerde %51, sosyalist ülkelerde %27,5, geri kalmış ülkelerde ise %63'tür.

1950'lerde pazara açılma politikasıyla birlikte ekonominin denetimini daha sıkı bir biçimde eline geçiren emperyalizm ve işbirlikçileri enerji politikasını "hız-

la gelişen sanayiye bol ve ucuz enerji" olarak belirlemişler ve tüketimi yerli kaynakları bir yana bırakarak o tarihlerde gerçekten ucuz ve bol görünen, ancak yerli olmayan petrole dayanmışlardır. Aslında başka bir gelişme de zaten beklenemezdi. Çünkü batı teknolojisi petrole dayanmaktaydı ve Türkiye de emperyalizme bağımlı bir ülkedydi. Tüketim petrole dayandırılırken yerli petrolün geliştirilme olanağı da egemen sınıflarca daha başından engellenmişti. 1954 yılında dünya petrol tekellerinin temsilcisi tarafından hazırlanan ve kapitülasyon yasası olarak nitelendirilen petrol yasası, uluslararası petrol kartelinin ülke petrolü üzerindeki denetimini yasallaştırmıştır. Yasanın İran'da Musaddık'ın devrilmesinden sonra hazırlanmış olması özel bir önem taşımaktadır. Uluslararası petrol tekelleri kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla dünya petrol piyasasında arz fazlası olmaması için gerektiğinde faaliyet gösterdikleri ülkelerde üretimi kısmayı kararlaştırmışlardır. Nitekim ülkemizde de yabancı ya da onların denetimlerindeki yerli petrol şirketleri petrol arama çalışmalarına yeterince eğilmemişler petrol yasasının olanaklarından yararlanarak umutlu alanlarda ruhsat almakla yetinmişlerdir. 17 yıl içinde Türkiye'deki ham petrol üretiminin %61'ini gerçekleştiren yabancı şirketler arama çalışmalarının sadece %30'unu gerçekleştirmişlerdir. Böylece 1950'lerde başlayan yerli ham petrol üretimi 1979'lar-

¹⁶ Fortune, January 28, 1980.

¹⁷ Dr. Şükrü, S. Gürel, *agy*, s. 221.

da 3 milyon ton dolayında kalmıştır. Yerli üretimle toplam tüketim arasındaki fark ise giderek büyümüştür. Bu fark 1965'te 1,5 milyon ton, 1970'te 3 milyon ton, 1975'te 6,5 ton ve 1979'da 15 milyon tondur.

Türkiye'deki petrol tüketiminin kapitalistleşmeyle birlikte arttığını söylemiştik. Bu artış 1973 petrol krizi ve petrol fiyatlarının artışıdan sonra da devam etmiştir. 12 Mart döneminde önemli bir sermaye birikimi sağlayan tekeli burjuvazi, petrol ürünlerindeki fiyatları devlet sübvansiyonlarıyla düşük tutarak tüketimi özendirmiştir. Öyle ki, 1974 yılında, örneğin benzin fiyatı AET ülkelerindeki ortalama benzin fiyatından %30 oranında daha ucuzdur. Böylelikle petrol tüketimi hızını korumuş hatta artırmıştır. Uluslararası Enerji Ajansına üye ülkelerin 1973-77 yılları arasındaki petrol tüketimleri artış ortalaması %0,8'ken Türkiye'de %6,9 olmuştur.¹⁸

Petrol tüketimiyle birlikte artan ticari enerji tüketiminde en büyük pay sanayindir. 1977 yılında tüm birincil ticari enerjinin %43'ü doğrudan ya da elektrik olarak sanayide tüketilmektedir. Bu sektörü %27'yle ulaştırma sektörü izlemektedir. Tüketilen ticari enerjinin sadece %25'i ticarethane, resmi daire ve konutlarda ısıtma-aydınlatma amacıyla kullanılmakta, %4'ü ise tarımda tüketilmektedir. Petrol ürünleri tüketiminde de durum aynıdır ve sanayi %40'la ilk sırayı, ulaştırma %35'le ikinci sırayı almaktadır.

Sanayimiz iç tüketime dönük

bir yapıya sahiptir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerine göre 1977 yılında sanayinin GSYİH içindeki payı %20,3 iken, sadece imalat sanayinin payı %16,7'dir. Aynı yıl imalat sanayinin ise %48,6'sını tüketim malları, %36,1'ini ara malları ve yalnız %15,3'ünü yatırım ve dayanıklı tüketim malları sanayileri oluşturmaktadır. Dayanıklı tüketim malları da dahil edildiğinde tüketim malları sanayinin payı %55'e ulaşmaktadır. Ara malları sanayinin büyük ölçüde tüketim malları sanayii için girdi ürettiği de göz önüne alınırsa Türkiye sanayinin yapısı açıkça ortaya çıkar.

Ulaştırma sistemimiz de emperyalizmin denetimi altındadır. Daha 1950'lerde Amerikan otomotiv tekellerinin temsilcileri tarafından yönlendirilen çalışmalarla karayollarına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Öyle ki 1955'te şehirlerarası yük taşımacılığının %53'ü demiryolları, %29'u karayolları ve %18'i denizyollarıyla gerçekleştirilirken, 1977'de %76'sı karayolları, %14'ü demiryolları ve %10'u denizyollarıyla gerçekleştirilmektedir. Oysa gerek birim taşıma maliyeti gerekse birim taşımadaki enerji tüketimi, karayollarında demiryoluna göre üç kat fazladır. Taşımadaki bu oranlar ABD dışında görülmemektedir. Örneğin SSCB'de demiryollarının yük taşımacılığındaki payı %92 dolayındadır. Yolcu taşımacılığında ise durum aynıdır. Yine 1977'de şehirlerarası yolcu taşımacılığının %96'sı karayollarıyla, %3'ü demiryollarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu oranlar

ABD'de %92 ve %1, SSCB'de ise %43 ve %44'tür. Birim taşıma maliyeti karayollarıyla demiryollarında birbirine çok yakın olmakla birlikte, otobüsle taşıma demiryoluyla taşımaya göre 1,5 kat fazla enerji tüketmektedir. Böylece ulaştırmada kullanılan tüm enerjinin %65'i karayollarında, %27'si demiryollarında, %4'ü denizyollarında ve %4'ü havayollarında tüketilmektedir.¹⁹

Görüldüğü gibi ticari enerji tüketimi, dolayısıyla petrol tüketimi herşeyden önce tüketim sanayini ve ulaştırmayı denetimleri altında tutan emperyalist tekeller ve işbirlikçi burjuvaziye ayrılmıştır ve onların çıkarları yönünde gelişmiştir. Bugün "enerji krizinden" sözedenler arasında bu "krizi" yaratanların kendileridir. Sınıfsal çıkarları nedeniyle de bu sınıflar ne yerli enerji kaynaklarını geliştirmeye ne de tüketimi kısıtlamaya gidememektedirler. Yerli kaynakları geliştirme iddialarına karşın, hidrolik enerji hâlâ kapasitesinin %10'u dolayında işletilmekte, linyit yatakları yeniden bu yatakları tahrip eden özel sektöre devredilmeye çalışılmakta, petrolden daha pahalı ve daha bağımlı nükleer enerjiye geçilmeye çalışılmaktadır. Tüketim kısıtlaması ya da tasarruf ise "üç lambadan birini söndür" komedisine ya da yokluk nedeniyle soğuktan

titreme trajedisine dönmektedir.

Ekonomisini emperyalizmin denetimine terkeden ve 1973 petrol amgarbosundan sonra bir yarıyla OPEC'e karşı kurulmuş Uluslararası Enerji Ajansına üye olmaktan kaçınmayan Türkiye kapitalizminin enerji açmazının bir yönü de 14 Nisan 1980 tarihli Cumhuriyet gazetesinin şu başlıklarındadır: "İran Türkiye'ye 400 bin ton ek petrol vermeyi kararlaştırdı"; "Carter, İran'a ambargo koymaları için müttefiklerine 21 Nisan'a kadar süre tanıdı". Bir yandan emperyalizm ve işbirlikçilerinin kâr arayışlarının körüklediği petrol tüketimi ve yetmeyen ya da uluslararası petrol tekellerinin denetiminde yeterince işletilmeyen yerli petrol, dolayısıyla artan ithalat, öte yandan Bağlantısızlar hareketinin üyesi petrol ihracatçı ülkelere karşı UEA ve NATO üyeliği... Bir yandan Orta Doğu'daki petrol üreticisi ülkelere duyulan gereksinme, öte yandan bu ülkelerin birçoğuna karşı emperyalizmin jandarmalığı... Bu çelişkilerin çözümü ne emperyalizme daha çok bağımlılıkta ne de emperyalist sistem içinde kalarak OPEC ülkelerine dönük faydacı politikalarındadır. Türkiye'nin enerji sorunu Türkiye'nin işçi sınıfının ve emekçi sınıflarının siyasal iktidarlarındadır.

1980'LERDEKİ BEKLENTİLER

1979 yılında, İran'ın petrol üretimi büyük ölçüde düşmüş olmasına karşın, dünya ham petrol üretiminin 1978 yılına göre %5

oranında artarak 3 milyar 250 milyon tonu bulduğu tahmin edilmektedir. Bu artışın tümü OPEC ülkeleri tarafından sağlanmıştır.²⁰

¹⁸ Cumhuriyet, 8 Ocak 1980.

¹⁹ 1. Ulusal Demiryolu Kongresi Bildirileri.

²⁰ Petroleum Economist, January 1980.

Gelişmiş ülkeler bazı tasarruf önlemleri alırken, stoklarını da olan stokların üstünde doldurmuşlardır. Bu gelişme karşısında gerek petrol arzı fazlası nedeniyle fiyatların düşmesini önlemek, gerekse rezervleri korumak amacıyla OPEC ülkeleri üretimlerini kısımayı planlamaktadırlar. Bu nedenle 1980 yılında petrol fiyatlarında bir düşme beklenmemektedir. Bir araştırmaya göre OPEC ülkeleri üretimlerini %70 oranında düşürerek bile gelir gereksinmelerini karşılayabilecek durumdadırlar.²¹

Bu koşullarda 1980 yılında emperyalist sistemin bunalımı artarak sürecektir. OECD verilerine dayanılarak yapılan bir hesaba göre OECD ülkelerinin bu yıl 30-45 milyar dolar, petrol ihracatçısı olmayan geri kalmış ülkelerin 60-70 milyar dolar açıkları, OPEC ülkelerinin ise 90-100 milyar do-

lar fazlaları olacaktır.²² Gelişmiş kapitalist ülkeler artan OPEC ithalatı ve uluslararası sermaye piyasalarına gelecek yeni petrol dolarları nedeniyle bunalımı hafifletebileceklerse de 1980 yılında bu ülkelerdeki enflasyonun %20'yi aşacağı sanılmaktadır. Bağımlı ülkeler ise önemli gelir kayıplarına uğrayacaklar, daha çok dış yardıma gereksinme duyacaklardır. Oysa bu ülkelerin ekonomilerindeki sürekli kötüleşme, uluslararası sermayenin bu ülkelere kuşkuyla bakmalarına yol açmakta ve yardım koşulu olarak İMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların bu ülkelerin ekonomilerini daha çok denetim altına almalarını ileri sürmektedirler. Ancak 1980'ler dünyası bağımlı ülkeler için emperyalist sistem dışına çıkma alternatifini de daha belirgin hale getirmektedir.

KAYA GÜVENÇ

TİTO VE BAĞIMSIZLIK OLGUSU

Tito'nun ölümü uluslararası bir gösteri biçimine dönüştü. Cenaze töreninin yapılacağı gün Belgrad'ta tüm ulusların üst dereceden yöneticileri hazır bulundular. Gösterinin uluslararası politika açısından etkisi öylesine büyüktü ki ABD Başkanının bizzat gelmeyip yardımcısı ile annesini göndermesi neredeyse politik bir skandal olarak nitelenecek biçimde yorumlandı.

Ülkemizde de ölümünün yan-

kısı büyük oldu. Tanrının her günü sosyalizme küfür yağdıran en sağdaki yayın organları bile Tito hakkında övücü sözleri içeren yazılar, hatta diziler yayınladılar. Bunları okuyanlar Tito'nun kişiliği hakkında kuşkuya bile düşebilirdi. Nitekim de hem sağdan, hem de soldan gelen yorumlar ve değerlendirmeler bir önce sözünü ettiğimiz kuşku bir değerlendirme karmaşasını ortaya çıkarttı. Bugün sıradan ol-

mayan, yani belirli bir değerler düzenine sahip olan bir aydınımıza Tito nedir? sorusunu yöneltsek ayağımızı yere basan bir yanıt alacağımızı sanmıyoruz. Belki de birbirinden farklı yüzlerce yanıt alabileceğiz.

Türkiye Tito'nun adını ikinci dünya savaşı sonlarına doğru duydu. Yugoslav direniş hareketinin ağırlığın, duyurmasıyla birlikte Tito adı da gündeme geldi. Ne var ki o günlerde, Yugoslav direnişi açısından Tito'dan daha çok kralcı Mihayloviç'ten söz edilmekteydi. Bunu Türkiye için söylüyorum. İngilizlerin Mihayloviç'e geniş ölçüde yardım etmesi bir yana, gene İngilizlerin ellerindeki kitle iletişim araçları ile Mihayloviç'e kamuoyu yaratma çabaları da onun adının, ülkemizde (o günlerde) daha yoğun bir biçimde tanınması sonucunu vermiştir. Tahran ve Yalta dorukları sırasında Stalin'in Tito'dan yana Sovyet ağırlığını hissettirmesi, daha da sonra Sovyet ordularının Balkan ülkelerine sarktığı sırada Tito'nun direnişçileri yanında yer alması, Tito'yu Yugoslav bağımsızlık hareketinin lideri olarak öne çıkarmış ve Mihayloviç tasfiye olmuştur.

Gerek İspanya iç savaşı sırasında aldığı aktif rol, gerek ikinci dünya savaşı sırasında nazilere karşı direnişi, anti-faşist hareketin evrensel boyutunda Tito'ya saygın bir yer kazandırmıştır. O günlerin militan Tito'su anlatılırken anti-faşist doğrultudaki savaşım olgusuna ağırlık verilmelidir. Oysa Türkiye'deki yayın organlarından hemen hemen hiçbiri Tito'nun bu yanını gereğince vurgula-

mamıştır. 1950 yılına doğru Tito ile Sovyetler arasındaki sürtüşmenin bağımsızlık hareketi olarak değerlendirilmesi, sanırım bize ve kapitalist dünyaya özgü bir yarılama değildir. Oysa Yugoslav bağımsızlık hareketi ve Tito'nun bu hareket içindeki yerini bir tek sözcükle açıklamak mümkündür: Anti-faşist savaşım.

Tito Yugoslavya'sının günümüzdeki saygınlığının nedeni özyönetim diye adlandırılan modelin uygulanması da değildir. Bu modelin başarı derecesi şu anda pek belli de değildir. Ayrıca uygulanan model ile sosyalist planlama kavramı arasındaki birebir bir ilişkinin olduğu da söylenemez. Özellikle demokratik-sol diye kendilerini niteleyen bir partinin ve o doğrultudaki yazarların özyönetim konusunu Tito değerlendirmesinde gündeme getirmelerinin de ancak kendi politikaları ve ekonomik model anlayışları açısından bir anlamı olabilir.

Tito'nun ölümü böylesine derin ve yaygın bir yankı uyandırmışsa, bunun tek nedeni üçüncü dünya ya da bağlantısızlar hareketi diye bildiğimiz bir uluslararası hareketin önde gelen kişilerinden oluşudur. Hareketin öncüsü eski Endonezya Başkanlarından Sukarno'dur. Nitekim bu hareketin içindeki ulusların yaptığı ilk büyük toplantı Endonezya'nın Bandung kentinde yapılmıştır. Bu konferanstan sonra bağlantısızlar hareketi güçlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Uluslararası askeri bağlantıların içinde yer almayan tüm ülkeler ağır ağır bu gruba girmeye başlamışlar ve 1970'li yıllara gelindiğinde üçüncü dün-

²¹ Fortune, January 28, 1980.

²² Stephen D. Cohen, *Oil and Financial Stability*, ayrı basım.

ya ülkelerinin büyük bir bölümü, artık, hareket içinde yerini almıştır. Tito, Nasır, Gandhi (Bayan), Nehru ve Castro gibi liderler bu hareketin önde gelen isimleri olmuştur. Tito-Nasır-Nehru üçlüsü hareketi kökleştirenlerdir.

Bağlantısızlık ve bağımsızlık olguları birlikte ele alınıp değerlendirilmektedir. Özellikle emperyalist evren bunu böyle yapmaya özen göstermektedir. Tito, olayın bu yönüyle kötü kullanılışını engelleyici bir hareket yapmamıştır. Olayın bu yönü yeterince açıklığa kavuşmayınca, bağlantısızlar hareketi ünlü iki süper devlet ve yandaşları yaklaşımıyla ister istemez uyumlanmaktadır. Böyle bir uyumun ise doğal sonucu, halk diliyle söylendiği gibi; "al birini vur birine, iyisi mi ikisinden de uzak kalmalı" dar mantığı olmaktadır. Başta ABD olmak üzere kapitalist evrenin bağlantısızlar hareketini böylesine yüceltmesinin nedenlerinden biri de bu yönüdür. Bağlantısızlık sadece uluslararası askeri örgütlerden birine girmemiş olarak nitelendiğinde, faşizmin en koyu uygulamalarının görüldüğü birçok ülke pekâlâ bu hareketin içinde yer alabilir. Bağımsızlık ise bağlantısızlıkla eşanlamlı değildir. Devrimci iktidarlarını karşı-devrimci hareketlere karşı korumak için kendi aralarında eşit koşullarda dayanışma halinde olan ve bu dayanışmanın gerektirdiği askeri önlemleri alan ulusları bağımsız uluslar olarak nitelememek bu uluslara yapılacak en büyük haksızlık olur. Bu ulusların kendilerine bağlantısız adını verdik-

leri birçok ulustan daha köklü bir biçimde bağımsız olduklarını kabul etmek durumundayız.

Şurası açıktır ki, bağımsızlık, kökünde ekonomik karar verme ve uygulama olgusunu barındırır. Dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olan bir ülkenin bağlantısız olması bağımsız olması sonucunu hiç bir zaman veremez. Özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan birçok ülkenin eski sömürgecileri ile belirli bir ekonomik bağımlılığı sürdürdüklerini kimse yadsıyamaz. Bu koşullar altında bağlantısızlık sadece biçimsel bir gösterge olmaktan ileri gidemez.

Bağlantısızlığın gerçek bir bağımsızlığa dönebilmesi için, en azından kapitalist öğeleri içeren kurumlarını tasfiye etmesi, ya da etkilerini minimuma indirmesi gerekir. Kapitalist kurumların tasviyesi ya da etkisizleştirilmesi açısından bağlantısızlık tek başına belirleyici değişken olarak kabul edilemez. Bu yolda atılacak adımlarında köklü olması için sosyalist bir planlamanın gündeme getirilmesi gerekir. Bu, özyönetim vb. gibi modellerle sulandırılmamış bir planlama olmalıdır. Yugoslav ekonomisinin bugün içinde bulunduğu darboğaz ne demek istediğimizi daha bir açık gözler önüne sermektedir.

Bağlantısızlığın tek başına bağımsızlığı getiremeyeceği ya da bağımsızlıkla özdeş sayılamayacağı, bu gruba dahil ülkeler tarafından da anlaşılmalı bulunmaktadırlar. Nitekim Havana doruğunda Castro'nun bu grup üzerindeki etkisinin artmış olması sa-

dece evsahibi ülkenin başkanı olmasından ileri gelmemektedir. Castro belki de Tito'nun yapmadığını yapmaktadır, yani bağlantısızlarla sosyalist ülkeler arasında bağlantıyı gerçekçi bir tarzda kurmaktadır. Bağlantısızlığın gerçek bir bağımsızlığa dönüşmesi de ancak bu dönüşümle sağlanabilecektir. Kapitalist evrenin Tito'nun ölümüyle duydukları hayıflanmanın belki de temel nedeni budur.

Tito anti-faşist ve anti-emperyalist mücadelede katkıları olan bir liderdir. Bağlantısızlar hareketinin önde gelenlerinden ve bu harekete getirdiği canlılık kolayca unutulamaz. Ne

var ki, artık bu hareket bir dönüm noktasındadır. Askerî birleşmelerden uzak kalmanın barış ve ekonomik bağımsızlık açısından tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Özellikle ekonomik kalkınma modeli açısından sosyalizme yönelmek kaçınılmaz bir olgudur. Bağlantısızlığın gerçek bir bağımsızlığa dönüşümü de bu radadır.

Tito gerek kendi siyasal davranışlarıyla, gerekse Yugoslav kalkınma modeli ile gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve siyasal dersler vermiştir. Başarısızlığının kökündeki nedenler ise bu derslerin en önemli bölümünü teşkil etmektedir.

T. Ç.

ÖZGÜNERLER NİÇİN VURULDU?

25-27 Mayıs 1980 günlerinde toplanacak Tıp-Hukuk Kurultayında "İnsanın özgür düşünce ve davranışları" tıp ve hukuk açısından tartışılacaktı. Kurultay öncesi Özgünerlerin kapısı gece yarısından sonra balyozla kırıldı; Dr. Sevinç Özgüner öldürüldü, eşi Vecdi Özgüner ağır yaralandı, bir rastlantı sonucu yaşıyor. Kişisel yaşamlarında olduğu kadar DEMOKRATİK HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN kazanılması ve kazanılan mevzilerin korunması savaşımında da beraberiler.

Sevinç Özgüner'i, 1950 ve ondan öncesi Tıp öğrencisi olduğu yıllarda, İstanbul Yüksek Tahsil Öğrenci Derneğinde, öğrenci hak ve özgürlüklerinin kazanılması

için verilen savaşımında görüyoruz. Bu savaşımın bir parçası olan kayıt ve sınav harçlarına karşı açılan kampanya, eşit ve özgür öğrenim hakkı kampanyası, biçimsel de olsa, 1961 Anayasasının 21'inci maddesinde meyvesini verdi. ("Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir"). Aynı savaşım HÜR GENÇLİK dergisinde de veriliyordu. Dergi çok kısıtlı olanaklarla da olsa, tek yaprak halinde de olsa 1951 yılına kadar yayınlanabildi.

Sevinç 1950-1960 yıllarında, ilerici güçlerin üzerinde en yoğun baskıların sürdürülebildi-

ği dönemden de nasibini aldı. 1951 yılı sonunda, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Bakanlar Kurulu kararıyla tutuk evi diye adlandırılan İstanbul Emniyet Müdürlüğü (Eski Sansaryan Han) nezarethanesinde, bütün işken- celere rağmen, bu anti-demokratik, yasa ve insanlık dışı uygulamaya karşı, ifade vermeyi reddetti. İki yıl kadar ilk tahkikatı, iki yıl kadar da duruşmaları süren bir dava sonunda, iki buçuk yıl kadar tutuklu kaldıktan sonra BERAAT etti. Bu kararlık dönemde beş yıl kadar öğrenimine zorunlu olarak ara verdirildikten sonra dış hekimliği fakültesini bitirdi.

Direncini yitirmemişti. 1963 genel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi Şişli İlçesi başkanı idi. Türkiye emekçi halkı Türkiye İşçi Partisinden gelen sese kulak vermeye başlamıştı. Önerilen Demokratik Devrimdi; tam bağımsızlık, gerçek demokrasi öneriliyordu; emekçi halkın yönetiminde söz sahibi olması isteniyordu. Emekçi halkımız ve yandaşları hatırı sayılır bir güçle seslerini duyuruyorlardı. Duyulan bu ses egemen çevreleri, emperyalizmin işbirlikçilerini, ağaları, statükocuları olduğu kadar o zamanki Türkiye İşçi Partisi Genel Merkez yöneticilerini de ürktü. O güne kadar, "sosyalizm, sosyalist" sözcüklerini ağızlarına almaya korkan TİP yönetimi, yurdumuzda demokratik devrimin tamamlandığı, sosyalist devrim aşamasında olduğumuz tezlerini işlemeye başladılar, halkla bağlarını gevşettiler, gerici-tutucu güçlerin baskısına boyun eğ-

diler. Parti içindeki devrimci kanat kongre oyunlarını, kulis oyunlarını bilmiyorlardı. Türkiye İşçi Partisi'nde 1966 Malatya Kongresinden sonra devrimci kanada karşı tasfiye kampanyası açıldı. Sevinç, bu kampanyadan da nasibini aldı, Türkiye İşçi Partisinden ihraç edildi. İlçe kongreleri kararları hiçe sayıldı, egemen çevreler baskı ve terörene parti genel merkezinin baskı ve terörü eklendi; TİP yönetimi işi atf-ı cürme ve ihbarlara kadar götürdü. Sevinç partiden ilk ihraç edilenlerin arasında idi.

Direncini yitirmedi. Türk Solu dergisinin kuruluşunda ve yayımında etkin görev aldı, Aydınlik Sosyalist Derginin yayımında çalıştı.

Emperyalizmin işbirlikçileri, gerici, tutucu güçler 27 Mayıs Anayasasının bir lüks olduğunu, bu Anayasa ile devlet yönetilemeyeceğini defalarca tekrarlıyor, Anayasayı hiçe sayıyorlardı. Anayasa, fiili düzenin çok ilerisinde idi. 1968 yılında, 27 Mayıs Anayasasının Demokratik Devrim doğrultusunda önemli bir adım olduğu, bu anayasa da yazılı hak ve özgürlüklerin, savunulması ve onlardan yararlanılması bilinciyle DEMOKRATİK DEVRİM DERNEĞİ kuruldu; Sevinç bu dernek kurucuları arasında yerini aldı. Kısa zamanda derneğin İstanbul, Adana, İzmir, Ankara şubeleri kuruldu; diğer demokratik kitle örgütleri ile ortak eylemlere girişildi. Çok geçmeden dernek hakkında takibata geçildi; uzun uğraşlardan sonra dernek BERAAT etti, ama,

1971 gerici terör dönemi geldi, çattı.

Sevinç, uğraşını meslek örgütü içinde sürdürmeye devam etti. Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi üyeliğine seçildi. Tıp-Hukuk Kurultayı hazırlığı yapılıyordu; "İnsanın özgür düşünce ve davranışları" konu olarak ele alınmıştı. Konu, bütün insan hak ve özgürlüklerinin ayaklar altına alındığı, 27 Mayıs Anayasasının çiğnendiği, bu anayasa ile devlet yönetilemeyeceği iddialarına anayasanın REAKSİYONER olduğu iddiasının eklendiği, faşist terörün süratle turmanmaya devam ettiği, bu tırmanışa karşı emekçi halkımızda belirmeye başlayan tepkinin geliştiği, demokratik kitle örgütlerinin ve bazı anayasal kurumların direncinin yük-

seldiği bir ortamda ele alınmıştı. Hekimler, hukukçular da diremiyorlardı. Öyle ise Tıp-Hukuk kurultayı öncesi bunlara hem bir göz dağı verilmeli, hem de demokratik hak ve özgürlüklerin kazanılması için ömrünü veren onurlu bir savaşçı ortadan kaldırılmıyordu. Bunun için artık anayasa, insan hak ve özgürlüklerine aykırı yasa uygulamaları da sonuç vermiyordu. Faşizmin destekçilerinin topluma bağı kopuyordu. Yönetime devam edebilmelerinin tek çıkar yolu: katliam ve cinayetlerle susturmak ve direnci yoketmek; amaçları budur. Başarıları, tüm demokrasi ve anayasa güçlerinin bu amacı, açık seçik kavrayıp, kavrayamamalarına bağlı.

DURGUT KAYA

VUR EMRİ

İçişleri Bakanlığı, 1481 sayılı "Asayişe müessir bazı fiillerin önlenmesi" hakkındaki yasaya dayanarak listeler yayınlıyor ve bu listelerde adları yazılı kişilerin 15 gün içinde teslim olmaları halinde, görüldükleri yerde vurulacakları ilan ediliyor.

Bilindiği gibi 12 Mart faşizm döneminde çıkarılan bu yasanın 1/B maddesi, "... İdam veya ağır hapis cezasını gerektiren suçlardan bir veya bir kaçını işlemekten sanık veya hükümlü olup da haklarında tevkif veya yakalama müzekkeresi çıkarılan ve silahlı dolan, emniyet ve asayiş tek başına veya toplu olarak fiilen

tehdit ve ihlal ettikleri anlaşılmalardan, teslim olmaları için İçişleri Bakanlığınca tesbit edilen tarihten başlamak üzere 10 günden az ve 30 günden çok olmamak şartıyla verilen mühlet ile ad, san ve eylemleri de belirtilerek sanık veya hükümlünün dolaştığı bölgelerde mutad vasıtalarla ve uygun basın organlarıyla radyo ve televizyonda da ilan edilenlerin belirtilen süre sonuna kadar adli makamlara, zabıtaya veya her hangi resmi mercie teslim olmaları hallerinde ... görüldükleri yerde vurulacakları" hükmünü getirmiştir.

Maddeye göre bir ya da bir-

kaç yıl ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan ötürü hakkında giyabi tutuklama kararı verilen bir kişi, saptanan süre içinde teslim olmadığı takdirde kolluk görevlilerince vurulabilecektir. Yani devlet "yargısız" adam öldürecektir.

Hukuk, her hangi bir suçtan sanık olan kişinin yargılanmadan önce suçluluğunu kabul etmez. Nitekim ceza yargılamasında bir suç işlediği iddia edilen kişiye *sanık*, yargılama sonunda mahkum olan kişiye *hükümlü* ve ancak bu kararın kesinleşmesi halinde *suçlu* adı verilir. Kesinleşen mahkeme kararlarında bile "adli hatalar" işlendiği sık sık görülür. Öte yandan idam kararları da Meclisin onayından geçmeden yerine getirilemez.

Hukuksal durum bu iken, henüz yargılanmamış olan ve suçluluğu anlaşılamayan kişinin öldürülmesi ve özellikle cezası idam olmayan bir suçtan sanık kişinin devlet tarafından yaşamına son verilmesi hiçbir hukuk ilkesi ile bağdaşamayacağı gibi, "devlet" kavramı ile bağdaşamaz.

Öte yandan bu yasa, tümü ile çağdaş hukuk anlayışına ve Anayasaya aykırılığın tipik bir örneğini vermektedir. Anayasanın ikinci maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devletidir. Anayasa mahkemesi hukuk devleti'ni "İnsan haklarına saygı gösteren, bu hakları koruyucu, adil

bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendisini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuka ve anayasaya uyan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı bulunan devlet" olarak tanımlamaktadır. (27.12.967 gün ve 966/ II-44 sayılı karar.)

Demek ki devlet bütün davranışlarında Hukuk'a ve Anayasa'ya uygun hareket edecektir. Oysa "yargısız idam" uygulamasına olanak veren bu yasayı ne hukukla ve ne de Anayasa ile bağdaştırmak olanaksızdır. Yine Anayasa mahkemesine göre, "Devletimiz, anayasanın ikinci maddesinde ifade edildiği gibi, bir hukuk devletidir. Kanunlarımızın anayasanın açık hükümlerinden önce, hukukun bilinen ve bütün uygar memleketlerde kabul edilen prensiplerine uygun olması şarttır." (26.9.965 gün ve 963/173 Es. 965/40 S. K.)

Uygar ülkelerce benimsenen ilkeler, yargısız adam öldürülmesine olanak vermemektedir. Altında ülkemizin de imzası bulunan uluslararası anlaşmalar yargılamasız adam öldürmeyi reddeder.

Ceza Hukuku'nun "insancılaştırılması"na çalışıldığı ve birçok ülkelerde ölüm cezasının kaldırıldığı günümüz koşullarında "yargısız adam öldürmenin hiç bir yönden savunulamayacağı inancındayız.

H. ÇELENK

TÜSTAV